

Tweede evaluatie pabo pilots uitgebreide specialisaties jonge kind en oudere kind

Colofon

Titel	Tweede evaluatie pabo pilots uitgebreide specialisaties jonge kind en oudere kind
Auteur	Johan Coenen, Benjamin Bremer, Anita Hagen, Willem Kleinendorst, Meghan Rens, Merel Wolf
Versie	1.0
Datum	18-10-2022
Project	Tweede evaluatie pabo pilots uitgebreide specialisaties jonge kind en oudere kind (000915)

ECBO is het expertisecentrum voor onderzoek en kennisvraagstukken rondom bijvoorbeeld professionalisering van docenten, aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt, basisvaardigheden en in-, door- en uitstroom van studenten. ECBO doet wetenschappelijk verantwoord beleids- en praktijkgericht onderzoek in het onderwijs en op het snijvlak van onderwijs en arbeidsmarkt, en verspreidt deze kennis. Onze expertise: onderzoek met impact.

ECBO
Postbus 1585
5200 BP 's-Hertogenbosch
Tel: 073-6872500
www.ecbo.nl

© ECBO 2022

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, op welke andere wijze dan ook, zonder vooraf schriftelijke toestemming van de uitgever.

Samenvatting

Achtergrond en aanleiding

Het onderscheid tussen het jonge en het oudere kind is van oudsher een belangrijk element in de pabo-opleiding. Het onderwijs aan de verschillende leeftijdsgroepen vraagt immers een eigen benadering, terwijl tegelijkertijd ook gehecht wordt aan de brede bevoegdheid en inzetbaarheid van leraren. In de afgelopen jaren zijn in verschillende onderzoeken de specialisatiemogelijkheden in lerarenopleidingen onderzocht, met bijzondere aandacht voor het jonge en oudere kind.

Door de jaren heen hebben verschillende commissies hier adviezen over uitgebracht en is dit vraagstuk veel in de aandacht geweest. Zo is in 2021 een landelijk expertisecentrum jonge kind opgericht voor verdere fundering van onderwijs voor het jonge kind en is er een verkenning uitgevoerd naar de mogelijkheden van een expertisecentrum voor het oudere kind.

Naar aanleiding van de motie Rudmer Heerema (2020) waarin gevraagd wordt om een gespecialiseerde pabo voor het jonge en oudere kind verzocht het ministerie van OCW de Vereniging Hogescholen om in samenwerking met het Landelijk Overleg lerarenopleidingen Basisonderwijs (LOBO) hiertoe pilots in te richten.

Hierop volgend zijn in september 2020 zes pabo's gestart met zeven pilots en in totaal 83 studenten. Vijf pilots bieden een uitgebreide specialisatie jonge kind (JK) aan en twee pilots de uitgebreide specialisatie oudere kind (OK). Door de relatief beperkte tijd die pabo's hadden om de pilots op te zetten en vanwege de gevolgen van de coronapandemie, is besloten de pilots te verlengen en uit te breiden. In het studiejaar 2021/2022 zijn er in totaal negen pilots op zeven pabo's van start gegaan, waarmee er nu in totaal 195 studenten zijn verspreid over leerjaar 1 en leerjaar 2. In 2021 zijn de pilots voor de eerste keer geëvalueerd (De Visser et al., 2021). Nu ook het tweede jaar van de pilots is afgerond, heeft het ministerie van OCW een tweede evaluatie uit laten voeren. Onderhavig rapport beschrijft de bevindingen van deze evaluatie.

Doelstelling en aanpak

De doelstelling van dit onderzoek is tweeledig:

- Evaluatie van de pilots jonge kind (JK) en oudere kind (OK) (inclusief reflectie van lerarenopleidingen, deelnemende en niet-deelnemende studenten en stagescholen) en leerwinsten voor deelnemende en voor niet-deelnemende pabo's;
- Inzicht geven in de ervaringen met en de behoeften van werkgevers en de arbeidsmarkt voor leraren die gespecialiseerd zijn in het jonge kind of het oudere kind.

Hiervoor hebben we verschillende onderzoeksactiviteiten uitgevoerd. We begonnen het onderzoek met een deskresearch. Deze bestond uit twee delen:

1. Eerst hebben we – aan de hand van documentatie van de pabo's - in kaart gebracht hoe de pilots zijn vormgegeven en wat de doelen zijn
2. Vervolgens hebben we op basis van – wederom door de pabo's aangeleverde – data van studenten een aantal statistische beschrijvende analyses uitgevoerd, om meer inzicht te krijgen in de studentenpopulatie van de pilots op het gebied van onder andere instroom, achtergrondkenmerken en uitval.

Na de deskresearch hebben we interviews gehouden met verschillende typen respondenten. Allereerst hebben we een drietal oriënterende gesprekken met experts in het veld gevoerd, om

meer inzicht te krijgen in de context van de pilots. Vervolgens hebben we verdiepende gesprekken gehouden met verschillende belanghebbenden: betrokkenen vanuit de pabo's, studenten van de pilots, betrokkenen van basisscholen – leerkrachten, een schoolopleider, lerarenopleider en een schoolleider – en functionarissen vanuit SO&P-partnerschappen en RAP-regio's.

Om meer inzicht te krijgen in de ervaringen van de studenten met de pilots en hun mening over de vormgeving en voortgang hiervan, hebben we voorafgaand aan de interviews een enquête onder hen uitgezet; de resultaten hiervan dienden mede als input voor de verdiepende gesprekken. In deze enquête hebben we onder andere uitgevraagd met welke overwegingen de studenten besloten de uitgebreide specialisatie te volgen, op welke thema's en vaardigheden zij leerwinst ervaren, welke verwachtingen ze hebben van het werkveld na afstuderen en welke succesfactoren en verbeterpunten zij zien voor de pilots.

Conclusies

Vormgeving pilots

De pabo's hebben de pilots allen op een eigen wijze vormgegeven. De meeste pabo's richten zich hierbij op een pilot voor één specifieke leeftijdsgroep; twee pilots kiezen ervoor om een pilot voor zowel het jonge als voor het oudere kind aan te bieden.

Doelen

Hoewel de opzet van de pilots zeer verschillend is, komen de inhoudelijke leerdoelen voor studenten sterk overeen. Het belangrijkste leerdoel is het verdiepen en verbreden van kennis over de betreffende leeftijdsgroep. Daarin worden de volgende aspecten onderscheiden:

- Kennis over de fysieke, cognitieve, sociale en emotionele ontwikkeling van het kind;
- Pedagogische kennis en vaardigheden over het observeren, analyseren en stimuleren van deze ontwikkeling;
- Didactische kennis en vaardigheden over het aansluiten van het onderwijs bij de specifieke ontwikkelingsfase en individuele leerbehoefte van het kind.

Met de pilots beogen de pabo's ook een aantal praktische (organisatorische) doelen te behalen. Deze praktische doelen zijn te clusteren in drie groepen:

1. Verbeteren van de opleidingen;
2. Professionaliseren van het werkveld;
3. Terugdringen van het lerarentekort.

Vormgeving curriculum

Uit de interviews blijkt dat een deel van de pabo's het curriculum van de pilots zelfstandig heeft ontwikkeld, terwijl een ander deel dit meer in samenwerking met het werkveld gedaan heeft. De praktische opzet van de pilots verschilt per pabo. Bij het merendeel van de deelnemende pabo's is de uitgebreide specialisatie een apart pad, naast het reguliere curriculum, waarbij de volledige opleiding, of een deel daarvan, losstaat van het reguliere curriculum. Bij andere pabo's zien we weer andere vormen, zoals een aantal modules bovenop de reguliere specialisatie of een vervroegde specialisatie in jaar 1 en 2, als voorbereiding en verdieping voorafgaand aan de reguliere specialisatie. Ook verschilt – als gevolg hiervan – het moment waarop de specialisatie start.

Hoewel niet alle pabo's in hun documentatie helder beschrijven welke thema's aan bod komen tijdens de pilots, is er op basis van de documentatie een aantal inhoudelijke thema's te onderscheiden. Voor het jonge kind zien we vaak dat er specifiek aandacht is voor taalontwikkeling en doorlopende leerlijnen vanuit de peuters en naar de bovenbouw; bij het oudere kind is bijvoorbeeld specifiek aandacht voor het tienerbrein, seksualiteit en de overgang naar het voortgezet onderwijs. Didactische thema's die vaker genoemd worden zijn spel en spelend leren voor het jonge kind en coöperatieve leerstrategieën voor het oudere kind.

Stages

Een belangrijk onderdeel van de pabo-opleiding zijn de stages die studenten lopen in het onderwijs. De stages worden binnen de pilots op verschillende wijzen vormgegeven. Vaak wordt hierbij 'gewoon' de lijn gevolgd van het reguliere curriculum. Binnen een aantal pilots focust de stage zich voornamelijk op de gekozen leeftijdsgroep, terwijl andere pilots ervoor kiezen om de studenten in alle bouwen stage te laten lopen. Ook biedt een aantal pilots de mogelijkheid tot stagelopen in de voorschool of het voortgezet onderwijs, om ook ervaring op te doen met doelgroepen buiten het po-spectrum. De invulling van de stages lijkt binnen de pilots in ieder geval sterk overeen te komen met de invulling in het reguliere curriculum. Dat is een gemiste kans om ook de stages nog meer gericht op de leeftijdsspecialisaties in te richten.

Leeftijdsgrens pilots

Om een pilot aan te kunnen bieden voor het jonge kind of het oudere kind dient er een grens te worden gehanteerd waarmee dit onderscheid duidelijk wordt gemaakt. De meeste pabo's hanteren voor het jonge kind de leeftijd van 2-7 jaar; een enkele pabo kiest voor 0-7 of 2-8. Binnen de pilots oudere kind ligt de focus meestal op de leeftijd van 8-14 jaar. De gekozen grenzen zijn overigens tot een bepaalde hoogte arbitrair; niet alle kinderen ontwikkelen zich namelijk op dezelfde manier. Daarnaast is de reikwijdte van een pabo-diploma formeel de leeftijd van 3-21 jaar. Een deel van de kinderen in het speciaal onderwijs mag namelijk al vanaf 3 jaar naar school, terwijl pro- en vso-trajecten kunnen doorlopen tot het jaar waarin een leerling 21 wordt.

Ervaringen met de pilots

De pabo's ervaren zowel voor- als nadelen van het aanbieden van de pilots. Als voordelen noemen de pabo's onder meer:

- Studenten gaan in de pilots aan de slag met een kleine groep van gelijkgestemden. Volgens de pabo's heeft dit voordelen, zoals de kans voor studenten om zich verder te verdiepen en ontwikkelen als gevolg van focus op een leeftijdsgroep;
- De focus in de opleiding op één leeftijdsgroep vergemakkelijkt de overdracht van theorie naar praktijk en vergroot hierdoor mogelijk ook het leerrendement van de student;
- De kleinschaligheid van de pilots zorgt ervoor dat bijstellingen en aanpassingen van het programma snel kunnen plaatsvinden op basis van behoeftes en ervaringen tijdens de stages.

Nadelen van de pilots die genoemd zijn hebben onder meer betrekking op:

- Soms blijkt het lastig om studenten die voor de ene leeftijdscategorie gekozen hebben voldoende gemotiveerd te houden voor de leerstof over de andere leeftijdscategorie;
- Studenten blijken soms onterecht het idee te hebben dat de pilot jonge kind qua niveau gemakkelijker is dan het reguliere curriculum;
- Soms blijkt de vroege keuze voor de specialisatie tot een verkeerde studiekeuze te leiden: studenten komen er gedurende de studie achter dat ze toch niet met de leeftijdscategorie

leerlingen willen werken. Dit kan leiden tot een overstap naar het reguliere curriculum of tot voortijdige uitval.

Andere genoemde nadelen betreffen voornamelijk organisatorische uitdagingen, zoals:

- Het opstellen van roosters;
- Een beperkt aantal deelnemers, waardoor de kosten van de uitvoering te hoog kunnen worden.

De grootste meerwaarde die studenten ervaren van het volgen van de pilots is dat ze het idee hebben dat de aangeboden kennis en de ervaring die ze opdoen diepgaander is voor wat betreft de gekozen leeftijdsgroep. Dit komt door de langere of frequentere stages in deze leeftijdsgroep, maar ook door specifieke vaardigheden die aan bod komen. De grootste inhoudelijke leerwinsten zitten volgens de studenten met name in meer kennis over cognitieve, sociale en emotionele ontwikkelingen. Uit de interviews komt naar voren dat de studenten het ook als meerwaarde zien dat ze deze kennis al relatief vroeg in de opleiding opdoen, vergeleken met het reguliere curriculum. Ze hebben hierdoor bijvoorbeeld meer mogelijkheden om deze specifieke kennis in de praktijk toe te passen.

De studenten geven daarnaast aan dat ze op een aantal gebieden te weinig kennis en ervaring hebben opgedaan, zoals over de overgang tussen de verschillende 'bouwen': de overgang tussen de voorschoolse periode en de basisschool, tussen de onderbouw en de middenbouw, tussen de middenbouw en de bovenbouw en tussen de bovenbouw en het voortgezet onderwijs. Zowel de studenten die deelnemen aan de uitgebreide specialisatie voor het jonge kind als die voor het oudere kind geven aan dat zij meer over dit onderwerp hadden willen leren. Dit lijkt te onderstrepen dat studenten het belangrijk vinden om te leren over de volledige ontwikkeling van het kind gedurende de basisschool en niet slechts over het deel van de door hen gekozen doelgroep. Ook over de leefwereld van het kind buiten de school en over vakspecifieke kennis had gemiddeld de helft van de studenten meer kennis willen opdoen

Veranderingen na jaar 1

De pabo's geven aan dat ze 'aanscherpingen' in plaats van 'grote veranderingen' in de pilots hebben doorgevoerd na het eerste jaar. Als reden geven de geïnterviewden aan dat de pilots daarvoor nog niet lang genoeg lopen: de betrokken docenten willen eerst ervaring met de uitgebreide specialisatie opdoen voordat zij grote veranderingen doorvoeren in het curriculum. De aanscherpingen zijn vooral gericht op het versterken van de samenwerking en de kennisuitwisseling tussen studenten onderling en vrijwel altijd organisatorisch van aard.

Behoeften arbeidsmarkt

Uit de gesprekken met de stagescholen kwam naar voren dat er een behoefte bestaat aan specialistisch opgeleide leerkrachten. Hierbij doelden zij op zowel leeftijdsspecifieke specialisaties als eigenlijk elke andere soort specialisatie. De stagescholen spraken voornamelijk uit behoefte te hebben aan specialistische kennis, bijvoorbeeld ter uitbreiding van de kennis binnen het team en de mogelijkheden tot professionalisering van onderwijsteams. Daarnaast werd benoemd dat leerkrachten vaak te weinig specifieke kennis hebben over bijvoorbeeld leerlijnen; leeftijdsspecialisaties kunnen hieraan bijdragen.

Ook door de samenwerkingsverbanden in de regio's (SO&P en RAP) wordt uitgesproken dat er behoefte is aan gespecialiseerde leerkrachten. Volgens de contactpersonen zouden specialisaties

bijvoorbeeld meer studenten kunnen aantrekken, wat deels een oplossing kan zijn voor het lerarentekort. Daarnaast wordt er – specifiek voor het jonge kind – genoemd dat de komende tijd veel specifieke kennis in onderwijsteams verloren zal gaan, omdat de laatste *Klos-ers* de scholen verlaten; specialistisch opgeleide leerkrachten kunnen deze kennis weer meebrengen.

Succesfactoren, verbeterpunten en risico's

Succesfactoren

Alle pabo's geven aan dat een goede organisatie en samenwerking tussen betrokkenen de belangrijkste succesfactoren zijn voor de pilots, waarbij met name het werkveld wordt genoemd als belangrijkste partij. Een andere succesfactor is de kleinschaligheid en korte lijntjes binnen de pilot. Hierdoor is het mogelijk snel te schakelen en gemakkelijker gezamenlijk een visie te ontwikkelen. Tot slot noemen de pabo's ook het enthousiasme en de motivatie van docenten en studenten als belangrijke succesfactor voor het slagen van de pilots. De studenten benoemen als succesfactoren voornamelijk het contact met medestudenten en de specifieke focus op een leeftijdsgroep.

Bij stagescholen heerste vooral tevredenheid wanneer de communicatie met de pabo goed verloopt. Hierbij noemden ze bijvoorbeeld korte lijnen voor contact en het gezamenlijk spreken over ervaringen van de stagescholen in relatie tot vormgeving van het curriculum.

Verbeterpunten

De pabo's willen de komende tijd voornamelijk aan doorontwikkeling van het curriculum werken. Hierbij staat een aantal dingen centraal:

- Het betrekken van en verbinden met voorschool (pilots JK) en onderbouw vo (pilots OK) moet beter worden uitgewerkt;
- Meerdere pabo's spreken over het belang van het ontwikkelen van een breed gedragen visie van in welk leerjaar welke leerstof geleerd wordt;
- Het curriculum van de uitgebreide specialisatie zou ook baat hebben bij betere samenwerking en afstemming met het reguliere curriculum;
- Meer aandacht voor de pilots om het aantal aanmeldingen te vergroten.

Ook studenten zien verbeterpunten voor de pilots. Ruim twee op de drie studenten ziet ruimte voor verbetering op organisatorisch vlak, zoals heldere communicatie naar de student en stagescholen en een betere organisatie. Volgens de studenten zijn veel dingen nog niet *uitgekristalliseerd*, zoals het examenbeleid of docenten die niet voldoende op de hoogte zijn. Ook zijn de studenten niet geheel tevreden met het curriculum; minder dan vier op de tien studenten geeft aan dat dit aansluit bij de verwachtingen.

Uit de enquête komt naar voren dat de meeste studenten (heel) zeker waren van hun keuze om deel te nemen aan de pilot. Vaak is dit ingegeven door een specifieke voorkeur voor of eerdere ervaring met een leeftijdsgroep. Wat opvalt is dat een kwart van de studenten achteraf gezien niet opnieuw voor de pilot zou kiezen, waarbij dit binnen de pilots oudere kind zelfs voor 42% geldt. Studenten geven relatief vaak aan dat hier organisatorische tekortkomingen van de pilots aan ten grondslag liggen.

Tot slot blijkt een goede communicatie – bijvoorbeeld over de leerdoelen van de stages of het curriculum van de pilots – tussen de stagescholen en de pabo's van groot belang te zijn. De stagescholen die aangaven dat de communicatie met de pabo goed verloopt, benoemden dit steevast als succesfactor. Het belang van goede communicatie werd ook aangestipt door

opleidingsscholen waar hier minder sprake van was; zij noemden de communicatie met de pabo's juist vaak als belangrijk verbeterpunt.

Risico's

Tijdens de gesprekken is een aantal risico's benoemd door respondenten. Zo geven meerdere pabo's aan dat het niet de bedoeling is dat de uitgebreide specialisatie jonge kind als een 'gemakkelijkere variant' wordt gezien waarbij studenten zouden kunnen denken dat ze rekenen en taal op een lager niveau hoeven te beheersen en/of geen reken- of taaltoets zouden hoeven maken. Tegelijkertijd maakt de schoolopleider van een stageschool voor studenten van het oudere kind zich juist zorgen dat studenten mogelijk juist de keuze voor de bovenbouw maken, omdat ze denken dat dit meer status heeft.

Een ander vaak genoemd risico is dat de studenten die deelnemen aan de pilots soms al vroeg een keuze moeten maken voor een leeftijdsgroep. Hoewel een deel van de studenten precies weet waar die voorkeur ligt, ervaren contactpersonen van pabo's en stagescholen ook dat studenten nog *niet* precies weten wat ze willen of de andere leeftijdsgroep verrassend leuk vinden. Een te vroege keuze zou voor deze studenten niet gewenst zijn.

Toekomst van de pilots

Op de deelnemende pabo's wordt nagedacht over de toekomst van de pilots; in hoeverre gaan ze verder met de specialisaties en in welke vorm is dit haalbaar? De pabo's geven aan dat zij de toekomst van de uitgebreide specialisaties binnen de opleiding verschillend willen vormgeven. Een aantal pabo's wil de specialisaties voortzetten en formaliseren. Een deel hiervan gaat dit in een iets andere vorm doen dan binnen de pilots gebeurde, bijvoorbeeld door het integreren van de specialisatie in het reguliere curriculum. Een aantal pabo's geeft echter juist aan dat doorontwikkeling zonder geld niet mogelijk is. Voornamelijk een gebrek aan geld of een gebrek aan voldoende aanmeldingen lijken voortzetting, uitbreiding en/of formalisering van de pilots in de weg te zitten. Het is dus van groot belang dat er voldoende nieuwe studenten geworven worden, zodat de specialisaties rendabel kunnen lopen naast het reguliere pabo-curriculum. Het creëren van meer bekendheid rondom het bestaan van de uitgebreide leeftijdsspecialisaties zou hierbij kunnen helpen.

Inhoudsopgave

INLEIDING	IX
1 Inleiding.....	1
1.1 Achtergrond en aanleiding	1
1.2 Doelstellingen onderzoek en onderzoeksvragen	7
1.3 Onderzoeksaanpak, methode en leeswijzer	8
VORMGEVING VAN DE PILOTS.....	13
2 Vormgeving van de pilots	14
2.1 Waarom hebben de pabo's deelgenomen aan de pilots?	14
2.2 Doelen pilots en verschil met het reguliere pabo-curriculum	14
2.3 Vormgeving curriculum pilots en verschil met het reguliere pabo-curriculum	17
2.4 Inrichting stages en randvoorwaarden	20
2.5 Gehanteerde leeftijdsgrenzen voor pilots jonge kind en oudere kind.....	21
2.6 Veranderingen tussen 1 ^e en 2 ^e jaar van de pilots.....	22
2.7 Deelname en achtergrondkenmerken van studenten.....	23
2.8 Bredere doelgroepen	26
2.9 Conclusies (antwoord op onderzoeksvraag 1)	26
ERVARINGEN MET DE PILOTS.....	30
3 Ervaringen met de pilots	31
3.1 Keuze van pabo's voor een van beide pilots of beide pilots	31
3.2 Voor- en nadelen van het aanbieden van de uitgebreide specialisaties.....	31
3.3 Keuze van studenten voor de uitgebreide specialisatie	32
3.4 Succesfactoren van de pilots.....	37
3.5 Verbeterpunten.....	39
3.6 Overlap andere leeftijdsgroep	43
3.7 Ervaringen met stages	45
OPBRENGSTEN EN MEERWAARE VAN DE PILOTS.....	47
4 Opbrengsten en meerwaarde van de pilots	48
4.1 Inhoudelijke leerwinsten volgens studenten	48
4.2 Inhoudelijke leerwinsten voor de deelnemende pabo's	51
4.3 Organisatorische winsten voor de deelnemende pabo's	52
4.4 Kennistransfer en spill-over effecten richting andere opleidingen	53

4.5	Tegemoet komen aan behoeften arbeidsmarkt.....	54
4.6	Voorzien gespecialiseerde leraren in behoefte van school en lerarenteam?.....	58
4.7	Pilots in beeld bij SO&P en RAP	59
4.8	Inzet van SO&P in pilots	59
4.9	Meerwaarde uitgebreide specialisatie versus het reguliere pabo-curriculum.....	60
KANSEN, RISICO'S EN NOODZAKELIJKHEDEN VOOR VERDERE UITBREIDING OF FORMALISERING		62
5	Kansen, risico's en noodzakelijkheden voor verdere uitbreiding of formalisering	63
5.1	Succesfactoren	63
5.2	Verbeterpunten.....	64
5.3	Risico's	65
5.4	Toekomst van de pilots	66
CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN.....		68
6	Conclusies en aanbevelingen.....	69
6.1	Conclusies.....	69
6.2	Aanbevelingen	76
Bijlage I: Bronnenoverzicht.....		77
Bijlage II: Studentenenquête		79
Bijlage III: Achtergrond respondenten studentenenquête		86
Bijlage IV. Overige uitkomsten enquête onder studenten		88

INLEIDING

**Tweede evaluatie pabo pilots uitgebreide specialisaties jonge
kind en oudere kind**

1 Inleiding

1.1 Achtergrond en aanleiding

Beleidsachtergrond

Om de complexiteit rondom onderwijs aan het jonge en oudere kind te begrijpen, is het belangrijk de huidige ontwikkelingen in een historische context te plaatsen. Tot 1985 bestonden er in Nederland aparte kleuterscholen voor kinderen onder de zes jaar, en lagere scholen, voor de kinderen van zes tot twaalf jaar. De lerarenopleidingen voor deze twee scholen was ook gesplitst in een opleiding voor kleuterleidster (de KLOS) en een opleiding voor onderwijzers van de lagere school (de pedagogische academie). Met de Wet op het Basisonderwijs (1985) werd de kleuterschool en lagere school samengevoegd tot de basisschool, met name om een soepele en flexibele overgang tussen de twee te bewerkstelligen. Het aantal zittenblijvers in klas 1 (nu groep 3) was maar liefst 11% (Onderwijsraad, 2010). Met deze wet werd niet alleen het doorlopende concept van het basisonderwijs geïntroduceerd, maar kregen ook alle voormalig kleuterleidsters en onderwijzers van de lagere school de bevoegdheid om in groep 1 tot en met 8 te onderwijzen. Met deze veranderingen aan het onderwijssysteem werd ook vorm gegeven aan een nieuwe, geïntegreerde opleiding: de pedagogische academie voor het basisonderwijs (pabo).¹

Al voor en tijdens het oprichten van deze opleiding was er discussie over de vraag of er binnen deze brede, nieuw opgezette pabo-opleiding sprake zou moeten zijn van een leeftijdsspecialisatie. Adviezen door speciaal opgetuigde commissies spraken elkaar vaak tegen: zo bracht de Innovatie Commissie Opleidingen in 1978 een rapport uit ten gunste van een leeftijdsspecialisatie in de opleiding, terwijl in 1980 de Innovatie Commissie Basisschool juist een omgekeerd advies publiceerde (Onderwijsraad, 2010). Er waren geluiden van twijfel over de vraag of alle kwaliteiten die nodig zijn voor het verworven van een breed inzetbare leraar in vier jaar verworven zouden kunnen worden (Inspectie Hoger Onderwijs, 1987).

Er was met name zorg dat er in het basisonderwijs onvoldoende aandacht zou zijn voor het jonge kind (Staatssecretaris Van Leijzenhorst, 1986). Er werd geconstateerd dat het beoogde doel van de integratie, namelijk het faciliteren van een soepele en flexibele overgang, niet behaald werd, maar er een harde knip tussen groep 2 en 3 bestond (Commissie Evaluatie Basisonderwijs (CEB), 1994; van Gennip & Ruijs, 1992). Dit uit zich ook in het hoge percentage zittenblijvers in groep 2²: dit ligt al jaren rond de 10% (Driessen et al., 2014; Mulder et al., 2016; Roeleveld & van der Veen, 2007; van Veen & Karssen, 2019). Kleuterleraren die volgens het oude systeem waren opgeleid, waren van mening dat in de nieuwe pabo-opleidingen onvoldoende ruimte zou zijn voor het jonge kind. Ze merkten op dat van de pabo afgestudeerde leraren in de kleuterklassen een te schoolse aanpak hanteerden bij de jonge kinderen, met veel nadruk op cognitieve ontwikkeling, prestaties en toetsen (Voorwinden, 2009).

¹ Met de door de pabo uitgegeven onderwijsbevoegdheid voor het basisonderwijs mogen leraren ook lesgeven in het speciaal basisonderwijs (sbo) en praktijkonderwijs, en voor 2006 leerlingen van de mavo/vmbo met een lwoo-indicatie. Vanaf 2006 moeten pabo-studenten afstuderen met het certificaat 'Groepsleerkracht onderbouw vmbo basis- en kader' om les te kunnen geven op het vmbo (Rijksoverheid, 2022). Om les te geven in het voortgezet speciaal onderwijs (vso) volstaat een onderwijsbevoegdheid voor het basisonderwijs als de school zelf geen eindexamens afneemt. Om les te geven in het vso op een school die wel eindexamens afneemt is een onderwijsbevoegdheid hebben voor het voortgezet onderwijs vereist.

² Zittenblijvers in groep 2 slaat met name op kleuterbouwverlengers: kinderen die na een jaar in groep 2 niet doorstromen naar groep 3. Het zittenblijven heeft te maken met de cognitieve en sociaalemotionele vaardigheden die in groep 3 vereist zijn. Wanneer kinderen niet aan deze eisen voldoen, wordt vaak besloten hen een 'jaartje langer te laten kleuteren'. Het gaat hier met name om najaarskinderen, kinderen met een migratieachtergrond, kinderen van laagopgeleide ouders, en jongens (Mulder et al., 2016).

Een tweede zorg betrof het zogenaamde 'breedte-dieptevraagstuk': in de pabo-opleiding staat de brede ontwikkeling van kinderen van 4-12 jaar centraal. Door dit brede perspectief zou de opleiding overladen zijn, met als gevolg dat studenten over veel onderwerpen iets weten, maar niet over hele diepgaande kennis beschikken (Commissie Meijerink, 2012; Expertgroep Kwaliteit Lerarenopleiding Primair Onderwijs, 2004).

Om deze twee redenen adviseerde de Onderwijsraad in 2010 om binnen de pabo-opleidingen specialisaties gericht op het jonge kind, dan wel het oudere kind aan te bieden (Onderwijsraad, 2010). In het daaropvolgend regeerakkoord leidde dit advies tot het voornemen binnen de pabo te differentiëren om zo "een brede bevoegdheid voor de hele basisschool, maar een specifieke bekwaamheid voor het jonge of oudere kind" te bewerkstelligen (p.32, Rutte en Verhagen (2010)).

De Commissie Kennisbasis Pabo (Commissie Meijerink) sprak zich in 2012 uit over hoe de leeftijdsspecialisaties in de opleiding tot uiting zouden kunnen komen. De commissie onderstreepte het belang van een brede pabo-opleiding met een kernprogramma (kennisbases) gericht op de ontwikkeling van kinderen van 4-12 jaar. Verdieping, zoals een leeftijdsspecialisatie, werd aangemoedigd, maar zou moeten gebeuren buiten het bredere curriculum van de kennisbases of in keuzenonderdelen of minoren. De leeftijdsspecialisatie zou gericht moeten zijn op het *toepassen* van pedagogisch-didactisch kennis in de praktijk en zou daarom voornamelijk in de stageperiodes moeten plaatsvinden. De Commissie Kennisbasis Pabo adviseerde de pabo's zelf te laten kiezen op welke thema's en onderwerpen zij specialisaties aanbieden.

In navolging van deze ontwikkelingen ontwierpen alle pabo's in hun reguliere curriculum specialisaties op het gebied van het jonge of oudere kind. Dergelijke specialisaties startten vanaf het 3^e of 4^e leerjaar van de opleiding, maar verschilden onderling in opzet, omvang en studiebelasting (Van Casteren et al., 2018; van der Wel et al., 2011; Verheijde, 2011). Staatssecretaris Zijlstra van het Ministerie van OCW (2012) vroeg daarom "pabo's een landelijk kader te ontwikkelen voor de specialisaties jonge/oudere kind" (p. 4). Dit leidde een jaar later tot de Kaderstelling specialisatie jonge en oudere kind (LOBO, 2013), waarin opleidingsroutes werden geschetst die voortbouwden op de al bestaande specialisaties jonge en oudere kind.

In 2016 kwam het onderwijs aan leerlingen in groep 1 en 2 weer onder de aandacht door zorgen over de toenemende prestatiedruk bij kleuters, verschooling van het onderwijs aan groep 1 en 2, en een toegenomen focus op opbrengstgericht werken bij deze leeftijdsgroep (Dekker, 2016a). Uit het daaropvolgend onderzoek bleek dat aankomende leraren gericht opgeleid zouden moeten worden om gedifferentieerd aan kleuters les te geven, met oog voor passende didactiek bij hun ontwikkelingsniveau (Mulder et al., 2016). In een Algemeen Overleg van de commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap wordt genoemd dat er, om dit te bewerkstelligen, een inhaalslag zou moeten plaatsvinden op de pabo-opleidingen wat betreft kennis over het jonge kind (Dekker, 2016b). Ook wordt hier opgeroepen tot een scholingsoffensief, en gevraagd om de mogelijkheid te onderzoeken voor een meer verdiepende specialisatie, in de vorm van een algemeen jaar en een driejarige leeftijdsspecialisatie. Het belang van een eventuele verdiepende specialisatie voor het werkveld wordt aangestipt: "een verdere [leeftijds-]specialisatie of de ontwikkeling van het curriculum van een pabo of van een lerarenopleiding moet er niet komen omdat het ministerie of de politiek dat vindt, maar omdat er vraag naar is in het onderwijs" (p.19).

In de veldconsultatie in opdracht van het ministerie van OCW (Bussemaker & Dekker, 2017) concluderen lerarenverenigingen en de Werk-/Steungroep Kleuter-onderwijs (WSK) dat er op de pabo's de afgelopen jaren een kwaliteitsslag gemaakt is. Met name op het gebied van het jonge

kind is er meer expertise opgebouwd en ruimte gemaakt in de curricula. Tegelijkertijd uit het WSK zorgen over de vraag of studenten in de toenmalige opleidingssituatie voldoende voorbereid zouden zijn om na afstuderen les te geven aan het jonge kind. Uit een onderzoek naar de specialisaties die de pabo's tot dan toe hadden opgezet bleek inderdaad dat verdere verdieping van de specialisaties voor het jonge en het oudere kind gewenst was (Van Casteren et al., 2018). Pabo's wilden hun specialisaties qua kennis en expertise nog verder verdiepen en hun studenten beter voorbereiden op het lesgeven aan het jonge en oudere kind.

Al deze ontwikkelingen leidden ertoe dat in het regeerakkoord van 2017 (Rutte et al., 2017) opnieuw het voornemen werd uitgesproken om in de pabo-opleidingen verder te differentiëren naar leeftijdsgroep: 'We differentiëren in de lerarenopleidingen. Er komen specialisaties die zich richten op jongere en oudere (tot en met de onderbouw in het vmbo) kinderen en op vakgericht lesgeven in het beroepsonderwijs. Het beroep van onderwijzer wordt hierdoor aantrekkelijker, zowel voor mannen als voor vrouwen'. In 2020 werd de motie Heerema c.s. ingediend, waarin geconstateerd werd dat dit voornemen nog niet gerealiseerd was (Heerema c.s., 2020).³ Hierin verzocht hij de regering de plannen per direct concreet invulling te geven. In de daaropvolgende kamerbrief van de minister van OCW (van Engelshoven, 2020) werd aangekondigd om in de zomer van 2020 een pilot te starten waarbij pabo's de ruimte zouden krijgen om een uitgebreide specialisatie te ontwerpen gericht op het jonge en/of oudere kind. Ook zou er verkend worden wat er rondom toelatingseisen en bevoegdheden nodig is om deze nieuwe opleidingsroutes te formaliseren. Deze verkenning leidde tot een wetsvoorstel waarin de huidige brede po-bevoegdheid werd uitgebreid met twee nieuwe bevoegdheden voor respectievelijk het jonge en oudere kind (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2020). Dit wetsvoorstel is begin 2021 in internetconsultatie geweest.⁴ Tijdens deze consultatie zijn meningen gegeven over dat specifieke wetsvoorstel. Dit onderzoek gaat niet over dit wetsvoorstel. Dit onderzoek is de (tweede) evaluatie van de pilots. De bevoegdheden discussie valt dus buiten de strekking van dit onderzoek. Waar nodig is het bredere bevoegdhedenvraagstuk wel aan de orde geweest: in het onderzoek hebben we de sentimenten omtrent de bevoegdheden discussie bij verschillende groepen betrokkenen gepeild. Informatiekader I bevat een korte beschrijving van de bevoegdheden discussie.

In september 2020 zijn zes pabo's in Nederland zeven pilots gestart met in totaal 80 studenten. Hiervan bieden vijf pilots een uitgebreide specialisatie jonge kind (JK) aan en twee pilots de uitgebreide specialisatie oudere kind (OK). Door de relatief beperkte tijd die pabo's hadden om de pilots op te zetten en vanwege de gevolgen van de coronapandemie, is besloten de pilots te verlengen en uit te breiden. In het studiejaar 2021/2022 lopen er in totaal negen pilots op zeven pabo's (zie tabel 1), al is de pilot van Hogeschool Zeeland niet van start gegaan.⁵

³ Motie Rudmer Heerema c.s. 2792, nr. 401 (19 februari 2020). KST 27923401.

⁴ Voor de internetconsultatie, zie: <https://www.internetconsultatie.nl/bevoegdheden schoolonderwijs>

⁵ Op de redenen waarom de pilot van de Hogeschool Zeeland niet van start is gegaan in het studiejaar 2021-2022 komen we terug in hoofdstuk 2.

Tabel 1.1 Overzicht deelnemende pabo's en soorten pilots

Onderwijsinstelling	Studiejaar	Specialisatie
Fontys Hogescholen	2020-2021/2021-2022	JK
NHL Stenden	2020-2021/2021-2022	JK
	2021-2022	OK
iPabo	2020-2021/2021-2022	JK
Windesheim	2020-2021/2021-2022	JK
VIAA	2020-2021/2021-2022	JK
	2020-2021/2021-2022	OK
Driestar Educatief	2020-2021/2021-2022	OK
HZ	2021-2022	OK

In opdracht van het ministerie van OCW is het eerste pilotjaar al geëvalueerd (De Visser et al., 2021). Daaruit bleek dat, alhoewel de pilots nog klein in omvang zijn, het enthousiasme groot is, zowel bij de pabo-opleidingen als de studenten. Ook bleek uit het onderzoek dat de bestaande (korte) specialisaties in het reguliere pabocurriculum baat hadden bij de binnen de pilots ontwikkelde kennis en opleidingsonderdelen. De opleidingen hebben echter nog geen duidelijk beeld over het vervolg en de inbedding van de uitgebreide specialisaties in de pabo-opleidingen. Ook is niet voldoende bekend hoe de pilots aansluiten bij de behoefte van de arbeidsmarkt.

Informatiekader I: Bevoegdheidendiscussie

Al vóór het Wetsvoorstel bevoegdheden schoolonderwijs Jonge en Oudere kind (2020) waren er ontwikkelingen met betrekking tot het aanpassen van het bevoegdhedenstelsel. Zo stelde de Onderwijsraad in 'Ruim baan voor de leraren' (Onderwijsraad, 2018a) een model voor waarin leraren in het po, vo en mbo zich, bovenop een brede basisbevoegdheid, zouden bekwamen in bepaalde, nader te definiëren vakken en specialisaties voor diverse onderwijssectoren. Dit zou tijdens de lerarenopleiding én later tijdens de loopbaan kunnen gebeuren. De raad benadrukte dat in dit nieuwe bevoegdhedenstelsel leraren met het afronden van deze generieke basis nog niet bevoegd zijn om les te geven. Een bevoegdheid zou pas behaald worden wanneer de generieke basis gecombineerd werd met een specialistische bevoegdheid (p.28).

De minister van onderwijs installeerde daarop de Commissie Onderwijsbevoegdheden met als doel te onderzoeken hoe het advies van de Onderwijsraad verder uitgewerkt kon worden. Als onderdeel van deze verkenning is er peiling geweest onder leraren om hun gedachten over het advies van de Onderwijsraad in kaart te brengen. Uit deze peiling bleek dat er gemengde gevoelens bestaan over een nieuw bevoegdhedenstelsel op het gebied van differentiatie binnen groep 1 tot en met 8 (Algemene Onderwijsbond, 2020). Van alle leraren in het po vond 63% een aparte bevoegdheid voor groep 1 en 2 wenselijk. Slechts 23% en 31% van de leraren vond het wenselijk om een aparte bevoegdheid te hebben voor groep 7/8 en 10-14-onderwijs. Er blijkt nog wel winst te halen in de opleidingen. Onder leraren van groep 1 en 2 vond slechts 72% dat de opleiding hen voldoende bagage heeft gegeven om les te geven aan deze groepen. Wanneer dit percentage wordt uitgesplitst naar opleidingsachtergrond blijkt 90% van de leraren die voor de invoering van de pabo (in 1985) hun opleiding hebben gevolgd,

vond dat hun opleiding hen voldoende bagage heeft gegeven, terwijl dit voor maar 61% van de pabo-afgestudeerden geldt. Daarentegen vond 90% van de leraren van groep 3 tot en met 8 wel dat zij voldoende hebben meegekregen vanuit de opleiding.

Parallel hieraan, maar losstaand van de Commissie Onderwijsbevoegdheden, leidde de motie Heerema c.s. tot het Wetsvoorstel bevoegdheden schoolonderwijs en kind in 2020. In dit voorstel werden niet de drastische veranderingen zoals geadviseerd door de Onderwijsraad doorgevoerd, maar nieuwe bevoegdheden opgenomen voor het geven van onderwijs aan het jonge of oudere kind, in aanvulling op de bestaande brede bevoegdheid.

Onderwijsorganisaties uitten echter hun bezwaren over het wetsvoorstel (Algemene Onderwijsbond, 2021; Lerarencollectief, 2021; PO-Raad, 2021; Vereniging van Hogescholen, 2021). Hun belangrijkste bezwaren waren:

- Het wetsvoorstel met verschillende bevoegdheden versmalt de reikwijdte van de opleiding, zorgt voor schotten in onderwijsteams en doet afbreuk aan de gewenste integraliteit. Hierdoor draagt de verandering in het bevoegdhedenstelsel niet bij aan de kwaliteit van het onderwijs;
- Een versnippering van de bevoeghdensystematiek beïnvloedt de mobiliteit van leraren en de aantrekkelijkheid van het leraarschap op negatieve wijze. Flexibilisering en maatwerk worden wel gezien als kansrijk voor het aantrekkelijker maken van het leraarschap;
- Het wetsvoorstel sluit niet aan bij het advies van de Onderwijsraad in de richting van ruimere onderwijsbevoegdheden in combinatie met verbredende en verdiepende specialisaties om een positieve impuls te geven aan de aantrekkelijkheid van het leraarschap. De verbinding wordt gemist tussen het wetsvoorstel en de Commissie Onderwijsbevoegdheden die is aangesteld om het advies van de Onderwijsraad verder uit te werken. Ook wordt er uitgekeken naar de evaluatie van de pilots waarin lerarenopleidingen en werkveld met elkaar verkennen hoe specialisatie voor het jonge kind/oudere kind binnen de bestaande bevoeghdedenstructuur versterkt kan worden.

De Commissie Onderwijsbevoegdheden publiceerde een advies tegen de splitsing van de brede bevoegdheid in twee smallere bevoegdheden voor het jonge kind en het oudere kind (Commissie Zevenbergen, 2021). De commissie is van mening dat het goed mogelijk is om te specialiseren met behoud van de huidige brede bevoegdheid. Omdat de commissie niet over alle onderwerpen overeenstemming kon bereiken, is de commissie vroegtijdig ontbonden (van Engelshoven & Slob, 2021; Zevenbergen, 2021).

Na het demissionair worden van het Kabinet-Rutte III op 15 januari 2021 en naar aanleiding van de bezwaren in de internetconsultatie, is een besluit over het al dan niet indienen van het wetsvoorstel overgelaten aan nieuwe, missionaire bewindslieden.⁶

Gespecialiseerde leraren op het gebied van leeftijd: nut en noodzaak

De afgelopen decennia is er een aantal redenen opgevoerd voor het opleiden van gespecialiseerde leraren op het gebied van het jonge kind en het oudere kind.⁷

⁶ <https://wetgeving.kalender.overheid.nl/Regeling/WGK011468>

⁷ Er bestaat op dit moment geen strikte definitie van welke leeftijdscategorieën onder het jonge kind dan wel onder het oudere kind vallen. Vaak wordt het jonge kind gedefinieerd als kinderen tussen de 2 en 7 jaar, terwijl het oudere kind vaak betrekking heeft op kinderen tussen de 8 en 12 jaar. Bij het jonge kind worden echter soms ook al kinderen vanaf 0 jaar meegenomen, terwijl bij het oudere kind leerlingen tot 14 jaar, en in het geval van het vso zelfs jongvolwassenen tot en met 21 jaar, tot de doelgroep kunnen behoren.

Verschillen in lesgeven aan het jonge en oudere kind

Een eerste reden is dat volgens deskundigen het lesgeven aan jonge kinderen niet hetzelfde is als lesgeven aan oudere kinderen (LOBO, 2013; Van Casteren et al., 2018). Het LOBO identificeerde in 2013 verschillende thema's die van belang zijn bij het lesgeven aan respectievelijk het jonge en oudere kind (LOBO, 2013).

Voor de leeftijdsspecialisatie gericht op het jonge kind heeft het LOBO in totaal tien thema's geïdentificeerd. Zo moet er bijvoorbeeld tijdens de opleiding een focus zijn op het kunnen inrichten van een rijke speel-leeromgeving, het kunnen onderscheiden van verschillende vormen van spel en het kunnen stimuleren van spel, omdat jonge kinderen spelenderwijs leren (van der Aalsvoort, 2012). Een ander thema is een specifieke aandacht voor de hersenontwikkeling van jonge kinderen: met name vóór het zesde levensjaar maken de hersenen grote en snelle ontwikkelingen (Drost, 2009). Het is voor leraren belangrijk te weten welke ontwikkelingen kinderen doormaken en hoe hierop in te spelen bij het lesgeven. Binnen de leeftijdsspecialisatie jonge kind moeten studenten ook kennis opdoen over voorschoolse instellingen, aangezien scholen nauw samenwerken met kinderopvang of peuterspeelzalen (Onderwijsraad, 2010).

Voor de leeftijdsspecialisatie gericht op het oudere kind heeft het LOBO negen andere thema's geïdentificeerd. Mens- en wereldvakken spelen bij oudere kinderen een belangrijke rol in het curriculum, en dit vereist van de leraar veel specifieke vakkennis (Commissie Meijerink, 2012). Bovendien moet de leraar informatie vanuit verschillende vakken kunnen integreren en coherent kunnen aanbieden (Hooghoff & Bron, 2011). Daarbij moeten onderwerpen binnen en buiten de school met elkaar gekoppeld worden (Studulski, 2002). De leraar heeft daarnaast voldoende inzicht nodig in de sociaal-emotionele ontwikkeling en competenties van kinderen, om bijvoorbeeld met pestgedrag of cultuurverschillen om te kunnen gaan (Volman & ten Dam, 1999).

Verdere professionalisering onderwijs

Ten tweede zou een leeftijdsspecialisatie binnen de pabo-opleidingen ook kunnen bijdragen aan de professionalisering van (aankomende) leraren. Studenten die de uitgebreide specialisaties hebben gevolgd, hebben specialistische vakkennis opgedaan op het gebied van het jonge of oudere kind en kunnen deze kennis toepassen in de praktijk. De professionalisering van leraren blijft hier echter niet tot beperkt. Gespecialiseerde leraren zouden bijvoorbeeld hun kennis kunnen overdragen aan niet-gespecialiseerde collega's tijdens hun werk (Broeks et al., 2018). Daarnaast kan het opzetten van de uitgebreide specialisaties ook bijdragen aan het verder verbeteren van het reguliere pabo-curriculum.

Oplossing lerarentekort

Een derde reden voor de groeiende behoefte voor een leeftijdsspecialisatie binnen de pabo-opleidingen is dat een dergelijke specialisatie kan bijdragen aan de aantrekkelijkheid van de opleiding en van het beroep. Gezien het groeiende lerarentekort is het aantrekken van nieuwe pabo-studenten erg belangrijk. De huidige vorm van de pabo-opleidingen zou minder aantrekkelijk kunnen zijn voor bepaalde groepen potentiële studenten. Uit onderzoek van Bahlmann et al. (2018) blijkt namelijk dat de interesse in het volgen van een pabo-opleiding bij mannelijke mbo-4 studenten groter wordt in het geval dat de opleiding is ingericht als specialisatie voor het oudere kind. Bij vrouwelijke mbo-4 studenten wordt de interesse vergroot wanneer de opleiding is ingericht als specialisatie voor het jonge kind of dan wel met een verbreding tot ook voorschoolse educatie. Bij vrouwelijke scholieren groeit de interesse voor het volgen van een pabo-opleiding ook als er een specialisatie is die gericht is op voorschoolse educatie, terwijl deze voor mannelijke scholieren in dat geval juist afneemt. Aan de andere kant is er voor havo en vwo-scholieren verder

geen verband gevonden tussen de (potentiële) vormgeving van het curriculum met leeftijdsspecialisaties en de intentie om leraar in het po te worden (Bahlmann et al., 2018).

1.2 Doelstellingen onderzoek en onderzoeksvragen

In deze tweede evaluatie van de pilots evalueren we het tweede pilotjaar van de pilots met verdiepende specialisaties jonge en oudere kind. We nemen hierbij de eerstejaars en tweedejaars studenten mee van de pilots die vorig jaar reeds gestart zijn, maar ook de eerstejaars studenten van de nieuwe pilots die pas in het studiejaar 2021-2022 zijn gestart.

De doelstelling van dit onderzoek is tweeledig:

- Evaluatie van de pilots jonge kind (JK) en oudere kind (OK) (inclusief reflectie van lerarenopleidingen, deelnemende en niet-deelnemende studenten en stagescholen) en leerwinsten voor deelnemende en voor niet-deelnemende pabo's;
- Inzicht geven in de ervaringen met en de behoeften van werkgevers en de arbeidsmarkt voor leraren met het specialisme jonge kind of oudere kind.

Om aan de doelstelling van dit onderzoek te voldoen hebben we een vijftal hoofdonderzoeksvragen geformuleerd met verschillende deelonderzoeksvragen.

1. Hoe zijn de pilots vormgegeven?

- a. *Wat zijn de inhoudelijke en praktische doelen van de uitgebreide specialisaties, en in hoeverre wijken deze af van het reguliere pabo-curriculum?*
- b. *Hoe is het curriculum van de uitgebreide specialisaties vormgegeven qua inhoud en didactiek en hoe verschilt dit met de (specialisaties in het 3^e/4^e jaar) van het reguliere pabo-curriculum?*
- c. *Hoe zijn de stages bij de uitgebreide specialisaties ingericht (bijv. eerst generiek en dan specialistisch) en waarom is hiervoor gekozen? Welke randvoorwaarden worden er gesteld aan deze stageplekken?*
- d. *Welke leeftijdsgrens voor het jonge en oudere kind wordt gehanteerd?*
- e. *Wat zijn de wijzigingen wat betreft de inhoudelijke en praktische doelen en het curriculum van de pilots ten opzichte van het eerste pilotjaar voor de pilots die voor een tweede jaar meedoen? Waarom zijn deze wijzigingen aangebracht?*
- f. *Hoeveel studenten nemen deel aan de uitgebreide specialisaties en hoe verhoudt zich dit tot de reguliere instroom? Wat is hun leeftijd, gender en studieachtergrond?*
- g. *Hoe wordt in de pilots jonge kind ook de doelgroep buiten het po-spectrum (zoals peuters, kleuters en ook) betrokken? En hoe komt het oudere kind terug in deze pilots?*
- h. *Hoe wordt in de pilots oudere kind ook de doelgroep buiten het po-spectrum (zoals 10-14 leeftijd, vso- en pro-leerlingen, en oudere kinderen) betrokken? En hoe komt het jonge kind terug in deze pilots?*

2. Hoe wordt de pilot ervaren door opleidingsdocenten, studenten, schoolbegeleiders, schoolleiders, (jonge kind-)specialisten en andere betrokken belanghebbenden zoals onderzoekers en lectoren?

- a. *Wat zijn tot op heden succes- en faalfactoren volgens de betrokkenen?*
- b. *Wat is de reden voor het grotere aantal pilots jonge kind vs. oudere kind?*

- c. *Wat zijn de voor- en nadelen voor de belanghebbenden van het aanbieden van een uitgebreide specialisatie voor het jonge kind of het oudere kind?*
  - d. *Welke overwegingen spelen een rol in de keuze van studenten om wel of niet deel te nemen aan de pilots?*
3. *Wat zijn de opbrengsten van de pilots?*
- a. *Inhoudelijke leerwinsten voor studenten: wat is voor hen de toegevoegde waarde van de opleiding? Welke vaardigheden, kennis en/of competenties doen zij op in de pilots?*
  - b. *Wat zijn de inhoudelijke leerwinsten voor de opleidingen die de pilots aanbieden (invloed op regulier curriculum? Wat zijn de organisatorische winsten voor de opleidingen?)*
  - c. *Profiteren andere opleidingen die de pilots niet aanbieden van de kennis en ervaringen die opgedaan worden in de pilots?*
  - d. *In hoeverre voorzien de toekomstig afgestudeerden in de pilots in een behoefte van de arbeidsmarkt door werkgevers (po-, (v)so- en pro-scholen)?*
  - e. *In hoeverre voorzien de toekomstig afgestudeerden in een vraag voor verdere professionalisering van de schoolorganisatie en het zittende lerarenteam?*
  - f. *In hoeverre zijn de pilots in beeld bij de regio's (zoals Regionale aanpak personeelstekort (RAP) en Samen Opleiden en Professionaliseren (SO&P))?*
  - g. *Hoe wordt momenteel Samen Opleiden en Professionaliseren ingezet bij de pilots?*
4. *Wat zijn de kansen, risico's en noodzakelijkheden van verdere uitbreiding of formalisering van de uitgebreide specialisaties als vormgegeven in de pilots?*
- a. *Welke initiatieven worden er nu genomen om de pilots uit te breiden of te formaliseren?*
  - b. *Wat zijn de huidige knelpunten die uitbreiding of verdere formalisatie van de pilots belemmeren?*
  - c. *Wat is er nodig en op welk niveau (binnen opleidingen, regionaal of landelijk) om de pilots uit te breiden of te formaliseren?*
5. *Wat is de algehele meerwaarde van de pilots ten opzichte van de reguliere pabo-opleiding?*
- a. *Wat is de meerwaarde van de pilots ten opzichte van de uitgebreide specialisaties in het reguliere pabo-curriculum voor studenten, op het gebied van:*
    - I Theoretische en didactische kennis passend bij het jonge/oudere kind;*
    - II Vaardigheden specifiek voor het lesgeven aan het jonge/oudere kind;*
    - III Mate waarin de pilot de studenten voorbereidt op een baan als leraar voor het jonge/oudere kind;*
    - IV Mate waarop een leeftijdsspecifiek netwerk van leraren, experts of scholen wordt opgebouwd tijdens de opleiding.*
  - b. *Wat is de meerwaarde van het ontwikkelen en faciliteren van de pilots voor deelnemende en niet-deelnemende pabo-opleidingen?*
  - c. *Wat is de meerwaarde van de pilots voor de arbeidsmarkt?*

1.3 Onderzoeksaanpak, methode en leeswijzer

Om deze onderzoeksvragen te beantwoorden hebben we verschillende onderzoeksactiviteiten uitgevoerd.

Deskresearch

De deskresearch bestond uit twee delen. Met een documentanalyse hebben we eerst systematisch in kaart gebracht hoe de pilots vormgegeven zijn, wat de inhoudelijke en praktische doelen zijn, hoe invulling gegeven wordt aan het curriculum en in welke mate de verschillende pilots voor het jonge en oudere kind van elkaar verschillen. Ook vergelijken we de verschillen tussen pilotjaar 1 en pilotjaar 2 voor de pilots die in 2020 zijn begonnen. De benodigde documenten werden verstrekt door de contactpersonen van de pilots en bestaan voornamelijk uit subsidieaanvragen, studiegidsen en interne evaluatierapporten.

Daarna hebben we een aantal statistische beschrijvende analyses uitgevoerd om inzicht te krijgen in de studentenpopulatie van de pilots. Met deze statistische analyses brengen we in kaart wat de instroom is van studenten, wat hun achtergrondkenmerken zijn (naar gender, leeftijd, studieachtergrond), en de studievoortgang en de mate van uitval van studenten. Ook deze data werden opgevraagd bij de contactpersonen van de pilots. Daarnaast vergeleken we de instroom bij de pilots met de instroom bij het reguliere pabo-curriculum. Deze gegevens werden verkregen via de website van de [Vereniging Hogescholen](#).

Oriënterende interviews met experts

Na de deskresearch voerden we een drietal oriënterende gesprekken met experts in het veld: een belanghebbende van het LOBO en twee lectoren met expertise respectievelijk op het gebied van het jonge en oudere kind. Tijdens de gesprekken vroegen we naar het verschil in lesgeven aan het jonge en oudere kind, wat het belang is van de uitgebreide specialisaties, wat voordelen en nadelen zijn van de uitgebreide specialisaties en wat de behoefte is van het werkveld bij de uitgebreide specialisaties. De informatie verkregen uit deze gesprekken hebben we ook gebruikt om de studentenenquête vorm te geven.

Enquête onder studenten

Via de studentenenquête (Bijlage III) hebben we uitgevraagd met welke overwegingen de studenten besloten de uitgebreide specialisatie te volgen, op welke thema's en vaardigheden zij leerwinsten ervaren, welke verwachtingen ze hebben van het werkveld na afstuderen en welke succesfactoren en verbeterpunten zij zien voor de pilots. Ook werd uitgevraagd in hoeverre de andere leeftijdscategorie aan bod kwam tijdens hun specialisatie en wat zij daarvan vonden. Bij de tweedejaarsstudenten werd uitgevraagd welke veranderingen zij zagen met het eerste jaar.

De digitale enquête werd hetzij via de contactpersonen verspreid hetzij direct naar de studenten gemaïld, als de pilots akkoord gingen met het delen van de emailadressen. Ook konden studenten in de enquête hun emailadres achterlaten om later deel te nemen aan een verdiepend gesprek.

Verdiepende gesprekken belanghebbenden

Om een gedetailleerder beeld te krijgen van de ervaringen van verschillende belanghebbenden werden er een aantal verdiepende gesprekken gevoerd. Deze vonden digitaal plaats. De gesprekken duurden 30-85 minuten, afhankelijk van het aantal gesprekspartners in één sessie en de hoeveelheid onderwerpen die uitgevraagd werden. Gesprekspartners ontvingen van tevoren een gespreksleidraad. Deze gespreksleidraad hebben we opgesteld en vervolgens in concept aan de begeleidingscommissie voorgelegd. Na een schriftelijke feedbackronde hebben we deze leidraad definitief gemaakt. Alle interviews zijn integraal uitgewerkt en vervolgens geanalyseerd, waarna we een synthese van de resultaten hebben gemaakt. Deze synthese, aangevuld met specifieke voorbeelden vormt de basis voor de kwalitatieve componenten van deze rapportage.

De gesprekken vonden online plaats via MS Teams. Tijdens de interviews waren twee onderzoekers aanwezig; een onderzoeker om het gesprek te leiden en een onderzoeker voor de verslaglegging. In totaal zijn er 23 gesprekken gevoerd. In tabel 1.2 is de verdeling hiervan te zien.

Tabel 1.2 Aantal gevoerde gesprekken per type respondent

Type respondent	Aantal gesprekken
Experts	3
Betrokkenen van de pilots	8*
Functionarissen RAP-regio's	2
Functionarissen SO&P-partnerschappen	2
Betrokkenen van stagescholen	4
Studenten	4

* De betrokkene van één pabo gaf aan geen nieuwe informatie te hebben en de toegevoegde waarde van een interview niet in zag. Wel heeft deze betrokkene een aantal vragen schriftelijk beantwoord.

Na afloop van de gesprekken zijn de gespreksverslagen geanalyseerd in Excel. De onderzoekers hebben – voor iedere respondentgroep - de verslagen per gesprekspunt uit de betreffende leidraad geordend in Excel, en hebben per gesprekspunt de rode draad uit de interviews gefilterd en beschreven in Word. Vervolgens hebben de onderzoekers quotes en voorbeelden uit de verslagen gehaald, die volgens hen illustratief waren voor de eerder beschreven rode draad of juist een tegenovergesteld beeld geven. Op deze wijze is geprobeerd gemeenschappelijke bevindingen te beschrijven, maar tegelijkertijd geprobeerd te tonen hoe divers de opzet van alle pilots is.

Studenten

In totaal hebben we gesprekken gevoerd met vijf studenten van vier pilots.⁸ Dit waren studenten die bij de enquête lieten weten deel te willen nemen aan een verdiepend gesprek.⁹ De gesprekken gingen in op de volgende thema's:

- Redenen en overwegingen om voor de uitgebreide specialisatie te kiezen
- Ervaren voor- en nadelen van het volgen van de uitgebreide specialisatie
- Ervaren meerwaarde qua leerwinsten
- Praktijkervaring
- Latere baankansen
- Succesfactoren en verbeterpunten van de pilots
- De mate waarin de andere leeftijdsgroep in de uitgebreide specialisatie aan bod kwam
- Hoe de studenten de toekomst van de uitgebreide specialisatie zagen.

Betrokkenen pabo's

Er werden gesprekken gevoerd met betrokkenen van alle deelnemende pabo's, met uitzondering van één pabo. Deze pabo heeft schriftelijk op onze vragen gereageerd. De gesprekspartners waren ten minste de coördinator van de pilot, een docent en een andere betrokkene bij het vormgeven van de uitgebreide specialisatie. Tijdens de gesprekken gingen we in op de meerwaarde van de uitgebreide specialisatie, voor- en nadelen van de uitgebreide specialisatie, succesfactoren en verbeterpunten van de pilots en de toekomst van de uitgebreide specialisatie. Ook werd uitgevraagd in welk opzicht de uitgebreide specialisaties van de pilot verschilden van de leeftijdsspecialisaties die in het reguliere pabo-curriculum aangeboden wordt. Bij de pilots die al

⁸ Het zijn in dit geval drie pilots geweest waarbij we individuele gesprekken voerden met een student van de pilot en daarnaast was er één pilot waarbij we een groepsgesprek met twee studenten voerden.

⁹ We hadden beoogd om met studenten van iedere pilot te spreken, maar helaas gaven er maar weinig studenten in de enquête aan bereid te zijn om aan een interview deel te nemen.

een tweede jaar liepen, vroegen we welke veranderingen er waren doorgevoerd en waarom. Ook vroegen we naar inhoudelijke aspecten van de pilots, als die na de documentenanalyse nog onduidelijk waren.

Basisscholen

Daarnaast interviewden we 5 medewerkers van 4 basisscholen, waar de pilot-deelnemers stage lopen of hebben gelopen. Gesprekspartners waren stage-/ werkplekbegeleider(s), schoolopleiders en de schoolleider. De contactgegevens van deze stagescholen ontvingen we via de contactpersonen van de pilots. De gesprekken gingen in op de ervaren verschillen tussen de pilot-studenten en reguliere studenten, de samenwerking met de pabo-opleiding, en de meerwaarde van de pilot voor het werkveld, met name over de behoefte aan gespecialiseerde leraren.

Gesprekken SO&P partnerschappen en RAP-regio's

Ook werden er twee gesprekken gevoerd met een functionaris vanuit de SO&P (Samen Opleiden & Professionaliseren) partnerschappen, en twee gesprekken met functionarissen vanuit de RAP-regio's (Regionale Aanpak Personeelstekorten Onderwijs) die goed zicht hebben op het partnerschap. Hier vroegen we onder andere in welke mate de regio's bekend zijn met de pilots, of de pilots tot beter toegeruste leraren leiden, en in hoeverre de regio's denken dat de pilots in een behoefte van de arbeidsmarkt voorzien en een bijdrage zouden kunnen leveren aan het terugdringen van het lerarentekort. Tijdens de gesprekken met de SO&P partnerschappen werd tevens gevraagd of, en zo ja, hoe momenteel Samen Opleiden en Professionaliseren wordt ingezet bij de pilots.

Leeswijzer

Bij het lezen van deze rapportage en het interpreteren van de verschillende onderzoeksresultaten is het van belang om goed onderscheid te maken tussen de verschillende soorten kwantitatieve en kwalitatieve data die gebruikt zijn tijdens het onderzoek.

Tijdens de documentanalyse van onze deskresearch zijn we uitgegaan van de door de pilots aangeleverde plannen voor de pilots. Deze zijn te interpreteren als het beoogd curriculum en de beoogde opzet van de pilots op papier. Hier bleken wel behoorlijke verschillen te zijn in hoe uitgebreid de aangeleverde pilotplannen waren. In de interviews met de pilots en met de studenten werd er daarentegen vooral gesproken over hoe het curriculum en de pilot daadwerkelijk zijn uitgevoerd. Omstandigheden, zoals minder aanmeldingen dan verwacht of hinder vanwege coronamaatregelen, kunnen bijvoorbeeld reden zijn waardoor de uitvoering van de pilot aangepast is ten opzichte van de vooraf ingediende plannen. Het kan hierdoor voorkomen dat er verschil bestaat tussen de beoogde opzet van de pilots en de daadwerkelijke uitvoering hiervan. Hierdoor kan in dit rapport de beschrijving van de pilots aan de hand van de deskresearch mogelijk afwijken van de beschrijving van de pilots aan de hand van de interviews.

In paragraaf 2.7 beschrijven we enkele achtergrondkenmerken van de deelnemende studenten. Deze data zijn middels de pilots zelf verkregen en zijn op populatieniveau. Percentages zijn hier dus gebaseerd op de volledige groep deelnemende studenten van de pilots (N=195). Het detailniveau van de achtergrondkenmerken kan verschillen tussen de pabo's, omdat zij niet in alle gevallen geslacht, vooropleiding en reden van uitval hebben aangeleverd.

In de hoofdstukken 3 en 4 gebruiken we deels kwantitatieve data afkomstig uit de onder de deelnemende studenten uitgezette enquête. Bijna een kwart van de studentenpopulatie van de pilots heeft de enquête ingevuld. Hierbij gaat het aan de ene kant om relatief kleine aantallen

respondenten (meestal N=44). Er worden op basis hiervan dan ook alleen beschrijvende statistieken uitgevoerd. Statistische significantie van verschillen in beeld brengen of multivariate analyses om causale verbanden te meten is bij dit soort lage aantallen dan ook niet aan de orde, aangezien de totale populatie van studenten te klein is. Tegelijkertijd geven deze resultaten wel degelijk een indicatie van de opvattingen van de studenten van de pilots. Het gaat immers om 23 procent van het totaal aantal studenten van de pilots (195). Om de resultaten uit de gesloten vragen te kunnen duiden en te illustreren, gebruiken we ook antwoorden uit de open vragen. Deze bevatten vaak toelichtingen over waarom studenten een bepaalde mening over een onderwerp van de pilots hebben. Deze reflecteren in dit geval de specifieke opvattingen van bepaalde specifieke studenten en dienen niet opgevat te worden als geldend voor de gehele populatie studenten. Anderzijds belichten we hierbij wel toelichtingen die volgens ons een reflectie zijn van de mening van ten minste een deel van de studenten, bijvoorbeeld omdat meerdere studenten vergelijkbare toelichtingen hebben gegeven.

Door het hele rapport worden daarnaast ook kwalitatieve data gebruikt, welke verzameld zijn met de interviews met de contactpersonen namens de pilots, met de studenten, met schoolleiders en schoolopleiders van stagescholen en met contactpersonen van de regionale samenwerkingsverbanden (SO&P en RAP). Op basis van deze interviews geven we een beeld van de thema's die spelen bij alle pilots. Ook gaan we in op onderwerpen die bij bepaalde pilots aan bod komen aan de hand van illustrerende quotes. Bij het lezen van deze quotes moet, net zoals bij de quotes van studenten uit de studentenenquête, in het achterhoofd gehouden worden dat de uitspraak geldt voor één respondent van een bepaalde pilot. Het zou de lezer daarnaast kunnen opvallen dat er bij sommige pilots onderwerpen terugkomen, die bij andere pilots niet benoemd zijn. Hoewel er voor de interviews per respondentgroep een gespreksleidraad is opgesteld, kunnen respondenten vanzelfsprekend tijdens een interview ook op eigen initiatief bepaalde onderwerpen noemen, die niet voorkwamen in de opgestelde leidraad. Wanneer we deze onderwerpen benoemen in het rapport, betekent dit dat deze gelden voor die specifieke respondent of pilot. Dit wil niet zeggen dat dit daarmee *niet* geldt voor andere respondenten of andere pabo's. Tijdens deze andere gesprekken is dit onderwerp simpelweg niet ter sprake gekomen. Het is dan ook niet mogelijk om vast te stellen in hoeverre dergelijke voorbeelden ook van toepassing zijn bij andere pilots waarbij de respondenten niet uit zichzelf dit onderwerp benoemden.

VORMGEVING VAN DE PILOTS

Tweede evaluatie pabo pilots uitgebreide specialisaties jonge kind en oudere kind

2 Vormgeving van de pilots

2.1 Waarom hebben de pabo's deelgenomen aan de pilots?

Pabo's geven tijdens de interviews verschillende redenen voor hun deelname aan de pilots. Voor sommigen boden de pilots een kans om een kritische blik op het curriculum te werpen en de inhoud te actualiseren. Bijna alle pabo's gaven aan deel te nemen aan de pilots om meer aandacht te besteden aan de betreffende leeftijdsgroep. Meerdere pabo's vinden het belangrijk dat er een specifiek aanbod voor het jonge kind wordt ontwikkeld, mede omdat leerkrachten competenties zouden missen.

"We horen vanuit het werkveld ook dat er een gebrek aan competentie is bij de huidige leerkrachten: hoe je die jongere kinderen in beeld brengt, hoe je ze begeleidt en hoe je bij ze kan aansluiten. En dat er dus een wens is om daar specifiek voor op te leiden"
(betrokkene pilot JK)

Er waren ook evenveel pabo's die juist aandacht wilden leggen op het oudere kind en de overgang naar het vo. Zij willen hun studenten breder opleiden – door bijvoorbeeld al een deel stage te laten lopen in het vo en delen van de kennisbases van het vo aan te reiken – om het behalen van een dubbele bachelor makkelijker te maken en hen de kans te geven om hun tweedegraads bevoegdheid te halen. Sommigen vonden dat er al voldoende aandacht aan de andere leeftijdsgroep besteed werd. Een school (NHL Stenden) had positieve ervaringen met de pilot voor het jonge kind en besloot haar activiteiten uit te breiden met een pilot voor het oudere kind.

De meeste pabo's richten zich in de pilot op één specifieke leeftijdsgroep. Enkele pabo's wilden daarnaast een pilot ontwikkelen voor een andere leeftijdsgroep, maar liepen daarbij tegen organisatorische problemen aan. Zo kon Ipabo bijvoorbeeld geen trekker vinden onder de docenten om een pilot voor de uitgebreide specialisatie oudere kind in te richten. Ook Hogeschool Zeeland wilde graag een pilot voor het oudere kind opzetten, maar er waren te weinig aanmeldingen van studenten voor deze pilot. Zij hebben toen besloten om geen pilotprogramma te draaien, maar wel enkele pilotlessen uit te voeren. Tegelijkertijd hebben zij ook al werk gemaakt van een aparte specialisatie voor het jonge kind (buiten de pilots om). Volgend jaar zal Hogeschool Zeeland de vervroegde specialisaties invoeren en verplicht maken voor alle studenten. De studenten zullen dus allemaal een specialisatieprogramma starten binnen de pabo van Hogeschool Zeeland, met een keuze tussen jonge kind of oudere kind. Zij hanteren dus een behoorlijk andere benadering dan de meeste andere pabo's, die de leeftijdsspecialisaties doorgaans vooral zien als twee extra stromen naar de reguliere, brede opleiding.

2.2 Doelen pilots en verschil met het reguliere pabo-curriculum

In deze paragraaf wordt ingegaan op de doelen van de pilots en het verschil met de doelen van de reguliere (leeftijdsspecialisaties van de) pabo-opleidingen.¹⁰ Daarbij maken we onderscheid tussen inhoudelijke leerdoelen voor de studenten en praktische doelen voor de pabo's en het werkveld.

¹⁰ Pabo's konden een aanvraag doen om deel te nemen aan de pilot. Daarvoor is een kader geschreven met enkele criteria en randvoorwaarden waaraan aanvragen moesten voldoen.

Inhoudelijke leerdoelen studenten

Hoewel de opzet van de pilots zeer verschillend is, komen de leerdoelen voor studenten sterk overeen. Het belangrijkste leerdoel is het verdiepen en verbreden van kennis over de betreffende leeftijdsgroep. Daarin worden de volgende aspecten onderscheiden:

- Kennis over de fysieke, cognitieve, sociale en emotionele ontwikkeling van het kind
- Pedagogische kennis en vaardigheden over het observeren, analyseren en stimuleren van deze ontwikkeling
- Didactische kennis en vaardigheden over het aansluiten van het onderwijs bij de specifieke ontwikkelingsfase en individuele leerbehoefte van het kind

Ook het opdoen van praktijkervaring met de gekozen leeftijdsgroep wordt genoemd als een belangrijk leerdoel. Via stages of werkplekleren leren studenten de theorie te verbinden aan de lespraktijk. Dankzij de focus bij het praktijkleren op de gekozen leeftijdsgroep, hebben studenten na afstuderen relatief veel ervaring met de omgang met en het lesgeven aan hun gekozen leeftijdsgroep.

Aanvullend aan deze inhoudelijke leerdoelen die in zowel de pilots jonge kind als oudere kind worden beschreven, zijn er ook een aantal specifieke leerdoelen voor de verschillende leeftijdsgroepen.

In de pilots jonge kind is een leerdoel kennis te verdiepen over de *ononderbroken* ontwikkeling van jonge kinderen. De nadruk op ononderbroken heeft zowel betrekking op de ontwikkeling voorafgaand aan de basisschool (0-4 jaar), als de ontwikkeling die zich afspeelt na de onderbouw in de midden- en bovenbouw. Deze brede kennis over de ontwikkeling van het kind heeft als functie de toekomstige leraar in staat te stellen doorlopende leerlijnen te vormen, zodat het onderwijs in de verschillende klassen en bouwen op elkaar aansluit en ook aansluit bij de ontwikkelingsfase van het kind. Deze kennis stelt de leraar in staat om de persoonlijke ontwikkelingsfase van het kind te herkennen en het onderwijs zodanig te differentiëren dat het aansluit bij de leerbehoefte van het kind. Dit laatste wordt ook genoemd als specifiek leerdoel in de pilots jonge kind. Een laatste leerdoel dat vaak genoemd wordt is het opdoen van kennis over spelend leren en het inrichten van onderwijs vanuit deze manier van leren.

Ook in de pilots oudere kind worden een aantal specifieke leerdoelen genoemd. Eén daarvan is het opdoen van kennis over de leerprocessen van oudere kinderen en het kunnen aansluiten van de didactiek bij deze vormen van leren. Het gaat hier specifiek over het taakgericht leren als contrast met het spelend leren dat bij jonge kinderen plaatsvindt. Ook het kunnen opzetten van doorlopende leerlijnen wordt genoemd als leerdoel bij de pilots oudere kind. Dit gaat vooral over het kunnen creëren van een soepele overgang van de onderbouw naar de midden- en bovenbouw, en de overgang van de basisschool naar het voortgezet onderwijs. Opvallend is dat geen enkele pabo ervoor gekozen heeft om de pilot te richten op studenten in het praktijkonderwijs of voortgezet speciaal onderwijs; alle pilots kiezen voor een leeftijdsspecialisatie binnen het reguliere basisonderwijs.

Wat tijdens de documentenanalyse opviel was dat de pilots verschillen in de mate van gedetailleerdheid waarmee de leerdoelen zijn vastgelegd. Een aantal pilots beschrijft meer abstracte doelen, veelal gecombineerd met de praktische doelen van de pilot. Ook worden leerdoelen soms niet expliciet genoemd, maar zijn ze op te maken uit de beschrijving van het curriculum en de vakken. Daarentegen beschrijven andere pilots de leerdoelen voor studenten zeer uitgebreid, soms inclusief specifieke bekwaamheidseisen voor de afgestudeerde studenten.

Ook is het opvallend dat niet alle thema's die het LOBO (2013) heeft geïdentificeerd als focusgebieden voor het jonge en oudere kind expliciet terugkomen in de leerdoelen van de pilots (zie Tabel 2.1). Voor het jonge kind bijvoorbeeld sluiten de genoemde leerdoelen aan bij de thema's Spel, Observeren en evalueren van ontwikkeling, Omgaan met verschillen, en Transitie van spel en vakken. Voor het oudere kind ligt de nadruk bij de leerdoelen op de thema's Vakkenintegratie en projectwerk, Omgaan met verschillen en differentiëren, Opbrengstgericht werken, en Vervolgonderwijs. De andere thema's worden niet expliciet genoemd als leerdoelen. Dit wil niet zeggen dat deze thema's niet in het curriculum aan bod komen. Ze zijn alleen niet specifiek genoemd in de pilotplannen die we konden inzien.

Tabel 2.1 *Thema's jonge/oudere kind*

Jonge kind	Oudere kind
Hersenontwikkeling	Verdieping mens- en wereldvakken
Verskillende visies op werken met kinderen	<i>Vakkenintegratie en projectwerk</i>
<i>Spel</i>	<i>Omgaan met verschillen en differentiëren</i>
<i>Observeren en evalueren van ontwikkeling</i>	Sociale competenties
Thematisch werken	<i>Opbrengstgericht werken</i>
Instellingen 0-4 jaar	Rol van cultuurdrager
Voor- en vroegschoolse educatie	Verbinding binnen- en buitenschools leren
Ouderbetrokkenheid	ICT en mediawijsheid
<i>Omgaan met verschillen</i>	<i>Vervolgonderwijs</i>
<i>Transitie van spel naar vakken</i>	

Bron: LOBO (2013)

Praktische (organisatorische) doelen van de pilot

Met de pilots beogen de pabo's ook een aantal praktische (organisatorische) doelen te behalen.

Deze praktische doelen zijn te clusteren in drie groepen:

- Verbeteren van de opleidingen
- Professionaliseren van het werkveld
- Terugdringen van het lerarentekort.

Een aantal praktische doelen hebben betrekking op de pabo's zelf. Met de pilots beogen de pabo's over het algemeen hun *opleidingen te verbeteren*. Dit kan op verschillende manieren. Zo willen pabo's die meerdere opleidingstrajecten verzorgen met de pilots de gemeenschappelijkheid tussen de verschillende type lerarenopleidingen vergroten. Dit bevordert de interne samenwerking, het leren van elkaar en vergroot ook de kostenefficiëntie in het aanbod, aangezien hogescholen vaak een breed aanbod aan verschillende soorten pabo-opleidingen hebben op verschillende locaties.¹¹ Ook dragen de pilots bij aan de toename van samenwerking tussen de pabo's en andere partijen die een rol spelen in het leven van het kind, zoals Integrale kind Centra (IKC's), vroeg- en voorschoolse educatie, opvang en zorg. De pilots versterken ook de samenwerking tussen de pabo's en lectoraten of onderzoekscentra. Deze samenwerking heeft als doel de pabo-opleidingen te verbeteren en het onderwijsveld verder te professionaliseren. Als laatste is een praktisch doel de samenwerking met het werkveld te intensiveren, bijvoorbeeld met schoolopleiders, werkplekbegeleiders en partnerscholen, om zo beter in te kunnen spelen op veranderingen en behoeftes in de onderwijssector.

¹¹ Zo biedt Fontys bijvoorbeeld op verschillende locaties de volgende verschillende pabo-opleidingen aan: leraar basisonderwijs regulier, maar ook leraar basisonderwijs jonge kind specialist (=pilot), leraar basisonderwijs learning college, leraar basisonderwijs academische pabo en leraar basisonderwijs ALO (pabo+lichamelijke opvoeding). Bron: <https://fontys.nl/Studeren/Opleidingen/Leraar-Basisonderwijs-1.htm>

De pilots hebben ook een aantal praktische doelen gericht op het *professionaliseren van het werkveld* en het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs. Vrijwel alle pilots geven aan het basisonderwijs te willen versterken door specialistische leraren op te leiden. Deze professionalisering kan op een aantal manieren plaatsvinden. De gespecialiseerde leraren diversifiëren de docententeams met hun specifieke expertise, waardoor elke leerling uiteindelijk omringd wordt door een interprofessioneel docententeam. Ook kunnen de gespecialiseerde leraren hun expertise overbrengen op hun collega's en de schoolleiders, en theoretisch onderbouwde vernieuwingen in de scholen initiëren.

Een ander praktisch doel dat veel genoemd wordt is dat de pilots bijdragen aan het *terugdringen van het lerarentekort*. De pilots zouden de aantrekkingskracht van de pabo in het algemeen vergroten doordat potentiële studenten al eerder kunnen kiezen voor een bepaalde leeftijdsgroep. Ook hebben de pilots als doel om te onderzoeken of bepaalde doelgroepen die anders minder snel voor een opleiding tot leraar zouden kiezen – zoals mannen of mbo-studenten – hiermee gemakkelijker aan te trekken zijn. Hetzelfde geldt voor de uitval onder studenten: aan de hand van de pilots kan worden onderzocht of de uitval onder studenten te verminderen is, doordat zij al eerder kiezen voor een doelgroep die hun specifieke interesse heeft en zo gemotiveerder de opleiding doorlopen. Als laatste zouden de gespecialiseerde leraren dankzij hun expertise als startende leraar meer zelfvertrouwen hebben tijdens het lesgeven aan hun gekozen leeftijdsgroep. Een impliciet gevolg hiervan zou zijn dat de uitval onder starters hierdoor vermindert.

2.3 Vormgeving curriculum pilots en verschil met het reguliere pabo-curriculum

Ontwikkeling van het curriculum

Uit de interviews blijkt dat een deel van de pabo's het curriculum van de pilots intern heeft ontwikkeld, terwijl een ander deel het werkveld daarbij betrokken heeft. Zo vertelt Viaa dat zij een enquête hebben uitgezet onder de commissie werkpleklers die stages regelt, om mee te denken over de beoordelingsformulieren voor de studenten. Daarnaast heeft Hogeschool Zeeland experts uit het werkveld betrokken in hun projectgroep. Driestar gaf aan dat corona hierbij een belemmerende factor was, omdat contact met het werkveld lastig was vanwege het thuiswerken.

Bij de pabo's van Fontys en Driestar hadden de studenten die deelnamen aan de pilots een rol bij de ontwikkeling van het curriculum. Studenten van Fontys konden input leveren, en studenten van Driestar mochten meedenken bij de ontwikkeling van het curriculum. Uit de interviews met de studenten van deze pabo's bleek dat zij dit waardeerden.

Een aantal pabo's heeft het werkveld niet betrokken bij de curriculumontwikkeling, maar dit intern gedaan. Deze pabo's gaven aan over voldoende kennis en expertise te beschikken om het curriculum zelf vorm te geven. Volgens onze gesprekspartners bij NHL Stenden zijn er echter veel voordelen bij het intern ontwikkelen van een eigen aanbod, namelijk dat er meer ruimte is om het programma zelf vorm te geven en bij te stellen op basis van de opgedane ervaringen.

Ook bij Viaa is de ontwikkeling voornamelijk een interne aangelegenheid geweest:

"We hebben allereerst de docenten erbij betrokken: 'wat zou je aan willen passen in ons curriculum voor deze specialisatie?' Maar we hebben ook onze expertiseteams JK/OK, bestaande uit

leerkrachten met specialisatie JK/OK en docenten van VIAA, betrokken bij het ontwerp van het curriculum”.

Praktische opzet curriculum pilots

De praktische opzet van de pilots verschilt per pabo. Bij vijf van de deelnemende pabo's is de uitgebreide specialisatie een apart pad, naast het reguliere curriculum, waarbij de volledige opleiding, of een deel daarvan, losstaat van het reguliere curriculum. Bij de overige pabo's zien we andere vormen, zoals een aantal modules bovenop de reguliere specialisatie of een vervroegde specialisatie in jaar 1 en 2, als voorbereiding en verdieping voorafgaand aan de reguliere specialisatie.

Bij Fontys verschilt de opzet van de pilot ook op het gebied van *output*; in de pilot wordt namelijk in tegenstelling tot in het reguliere curriculum gewerkt met leeruitkomsten en meer persoonlijk gekozen aanbod¹²:

“Voor reguliere pabo-studenten ligt het aanbod relatief vast. Binnen de pilot werken we met leervragen en leeruitkomsten. En dan zie je dat sommige studenten in het begin van het jaar al heel erg getriggerd zijn door specifieke aspecten van het JK. Zo was er een student die heel erg geïnteresseerd is in de sociale-emotionele ontwikkeling van de peuters en kleuters. Die heeft daar een hele leervraag over uitgewerkt en die heeft zich daar helemaal in verdiept. Er is dus ook ruimte voor individuele verdieping op een aspect JK. Dat is tegelijkertijd ook een valkuil omdat het moeilijk is om zoveel verantwoordelijkheid te hebben als student”.

Als gevolg hiervan zien we ook verschillen in het moment in de opleiding waarop de uitgebreide specialisatie van start gaat. Op vier pabo's start de uitgebreide specialisatie al vanaf de start in het eerste jaar, waarna er meestal gedurende de gehele opleiding aandacht wordt besteed aan de uitgebreide specialisatie. Een van deze vier pabo's begint in het eerste jaar met de uitgebreide specialisatie, besteedt het tweede jaar aan de bovenbouw en geeft studenten richting de afstudeerfase opnieuw een keuzemoment.. De overige pabo's starten in het tweede jaar; meestal tot het eind van de opleiding, maar op één pabo ook 'enkel' in leerjaar 2 en 3.

Ook het aantal studiepunten (ECTS) dat behaald kan worden met de uitgebreide specialisatie verschilt per pabo. Vanuit de deskresearch weten we van vier pabo's precies hoeveel ECTS de uitgebreide specialisatie omvat, variërend van in totaal 20 ECTS tot 240 ECTS – wat gelijk staat aan de gehele opleiding. Deze grote verschillen hebben te maken met de verschillen in vormgeving van de pilots: modules binnen de bestaande opleiding, of volledig aparte stromen. Dit betekent dus niet dat de studenten afstuderen met 20 behaalde ECTS, maar slechts dat binnen de gehele opleiding 20 ECTS specifiek te behalen zijn in de gekozen specialisatie.

Inhoudelijke (pedagogische) thema's curriculum pilots

Ook de inrichting van het curriculum verschilt per pabo. Op het merendeel van de pabo's zijn – zo blijkt uit de beschikbare documenten – geen specifieke vakken gedefinieerd, maar wordt een aantal modules of domeinen benoemd die centraal staan in de uitgebreide specialisatie. Twee pabo's zijn juist heel specifiek over de vakken waar de uitgebreide specialisatie uit bestaat en in welk jaar deze aan bod komen. Daarnaast richten verschillende pabo's de pilot ook zo in dat de opdrachten die de studenten maken sterk gericht zijn op de richting van de uitgebreide

¹² Pabo's kunnen ook in hun reguliere curriculum met leeruitkomsten werken. Bij Fontys gebeurt dit op dit moment niet.

specialisatie. Dit gebeurt bijvoorbeeld in *real-life* vraagstukken over het jonge of oudere kind. Deze vraagstukken kunnen door docenten ontworpen zijn, of worden door studenten meegenomen vanuit de ervaring die ze opdoen tijdens de stages. De vakken hoeven in dit geval niet per se veel te verschillen van het reguliere curriculum, maar de inhoudelijke focus hierbinnen wel.

In de vakken en domeinen die de pabo's aanbieden, komen verschillende *inhoudelijke* (pedagogische) thema's voorbij. Hiermee doelen we op thema's die betrekking hebben op *wat* er onderwezen wordt. Bij de uitgebreide specialisaties jonge kind zijn dit bijvoorbeeld thema's rondom taalontwikkeling, ontwikkelingspsychologie, kind en media en doorlopende leerlijnen vanuit peuters en naar midden- en bovenbouw.

Bij de uitgebreide specialisatie oudere kind staan deels dezelfde inhoudelijke thema's centraal als bij het jonge kind. Ook hier wordt aandacht besteed aan taalontwikkeling, ontwikkelingspsychologie en sociale media. Toch komen we in de deskresearch ook een aantal inhoudelijke thema's tegen die specifiek voor het oudere kind zijn, zoals het tienerbrein, seksualiteit, gamification en executieve functies. Een specifieke leerlijn voor het oudere kind is de overgang van primair onderwijs naar voortgezet onderwijs; hier besteden de pabo's dan ook aandacht aan. Ook komt in een aantal interviews naar voren dat nieuwe ontwikkelingen in het onderwijs centraal staan of aandacht krijgen binnen de pilots. Zo is de pilot oudere kind van Driestar sterk gericht op Tieneronderwijs, inclusief een koppeling aan de Lerarenopleiding voortgezet onderwijs. Daarnaast horen we terug dat er ook aandacht wordt besteed 10-14 onderwijs¹³ binnen een aantal pilots, hoewel dit type onderwijs nergens een specifieke reden was om de pilot op te starten.

Didactische thema's curriculum pilots

Naast inhoudelijke thema's komen er ook verschillende didactische thema's terug tijdens de pilots. Hiermee doelen we op thema's die betrekking hebben op *hoe* onderwijs aangeboden wordt. Op een aantal pabo's komen deze thema's terug in de vakken en domeinen die onderdeel uitmaken van de uitgebreide specialisatie. Net als de inhoudelijke thema's verschilt het sterk per pabo hoeveel informatie hierover is opgenomen in de onderzochte documenten, en hoe specifiek deze informatie is.

Bij de uitgebreide specialisaties rondom het jonge kind zien we voornamelijk spel en spelend leren als didactische thema's die vaker terugkomen. Ook besteedt een aantal pabo's aandacht aan ontwikkelingsgericht onderwijs en onderzoekend en ontwerpnd leren door de studenten en thematisch werken. Voor het oudere kind zien we als specifiek didactisch thema bijvoorbeeld het inzetten van coöperatieve leerstrategieën.

Vershil curriculum pilots en reguliere curriculum

Op basis van de deskresearch is het moeilijk om te bepalen waar precies de verschillen zitten tussen de uitgebreide specialisaties – de pilots – en de reguliere specialisaties op de pabo. Op basis van de gesprekken concluderen we dat dit verschilt per pilot. Waar op de ene pabo de uitgebreide specialisatie in plaats van de reguliere specialisatie gevolgd wordt, volgen studenten op andere pabo's de uitgebreide specialisatie bovenop of als voorbereiding op de reguliere specialisatie. Inhoudelijk lijken de uitgebreide specialisaties voornamelijk verdiepend een toevoeging, door extra aandacht op de doelgroep tijdens opdrachten, ateliers en de invulling van stages. De thema's lijken - op basis van de deskresearch en interviews - niet wezenlijk anders dan in het reguliere curriculum.

¹³ <https://www.1014onderwijs.nl/wat-is-10-14-onderwijs/>

2.4 Inrichting stages en randvoorwaarden

Hoe zijn de stages ingericht en waarom?

Een belangrijk onderdeel van de pabo is het stagelopen op basisscholen. Binnen de uitgebreide specialisaties lopen de studenten meestal het merendeel van de stages in de groepen waar ze voor gekozen hebben: binnen de specialisatie jonge kind is dit voornamelijk in groep 1-4 en binnen de specialisatie oudere kind voornamelijk in groep 5-8. Daarnaast lopen de studenten in mindere of meerdere mate stage in de klassen buiten de gekozen uitgebreide specialisatie. Omdat dit per pilot verschilt, rapporteren we hier alleen over de hoofdlijnen.

Uitgebreide specialisatie jonge kind

De stages worden voor de studenten van de uitgebreide specialisatie jonge kind op verschillende wijzen vormgegeven. Op een aantal pabo's lopen de studenten de eerste jaren stage in de onderbouw (groep 1-4). Later in de opleiding volgen deze studenten dan een stage in de bovenbouw, zodat ze ook hier ervaring mee opdoen¹⁴. Uit de bestudeerde documenten van een aantal pabo's wordt niet duidelijk hoe de stage precies vormgegeven wordt en hoe de stages gedurende de opleiding zijn opgebouwd. Tijdens de interviews werd dit in een aantal gevallen alsnog duidelijk; dit beschrijven we later in het rapport. Daarnaast zien we dat een aantal pabo's ook de kans biedt om stage te lopen in de voorschool of kinderopvang, zodat de studenten hiermee ook ervaring opdoen.

Uitgebreide specialisatie oudere kind

Ook binnen de uitgebreide specialisaties oudere kind worden de stages verschillend vormgegeven. Zo richt een van de pabo's het stagegedeelte binnen de pilot zo in, dat de studenten enkel stagelopen in de bovenbouw. Waarschijnlijk lopen deze studenten gedurende de opleiding ook stage in de onderbouw, maar valt dit onder het gedeelte dat ze van het reguliere pabo-curriculum volgen. Ook bieden twee pabo's de mogelijkheid om een (snuffel)stage te lopen in het voortgezet onderwijs, zodat de studenten ook ervaring opdoen met het onderwijs dat na de basisschool volgt. Ook hier valt op dat er geen specifieke aandacht wordt besteed aan de mogelijkheid om stage te lopen in het (voortgezet) speciaal onderwijs of het praktijkonderwijs.

De schoolopleider vanuit de stageschool van een student van de pilot oudere kind geeft aan hoe stages bij hen worden opgestart. Er blijkt bij hen geen verschil te zitten ten opzichte van stages voor studenten van het reguliere pabo-curriculum:

"Ik heb eerst een kennismakingsronde waarin we in gesprek gaan over begeleiding en een stukje kennismaking. Vervolgens kom je drie keer in het jaar op bezoek en dan gaan we ook drie keer in het jaar in gesprek over het portfolio, om de ontwikkelingen vorm te geven. Hoe leer je? Wat heb je geleerd? Je maakt samen de leervragen. We stellen samen de leerdoelen op, samen met de werkplekbegeleider. De werkplekbegeleider moet wel op de hoogte zijn van de leerdoelen die je opstelt. Ze schrijven dan twee portfolio's, en het gaat dan om procesleerdoelen, drie in februari en drie in juli. En op die manier houd je dan contact met de pabo, en of de leerdoelen voldoende zijn "

Uit de interviews met gesprekspartners van de pabo's blijkt dat de meeste pabo's ontwikkelpunten zien rondom het vormgeven van de stages. Bij sommige pabo's lag dat aan de opleiding zelf, bijvoorbeeld dat studenten te weinig kennis hadden van een bepaalde beroepstaak, omdat het

¹⁴ De precieze knip tussen onderbouw en bovenbouw is niet overal precies hetzelfde. Op sommige pabo's is een onderbouw stage in groep 1, 2 of 3; bij andere pabo's behoort groep 4 hier ook nog toe. Over het algemeen is de scheiding tussen onder- en bovenbouw grofweg een scheiding tussen groep 1-4 enerzijds en groep 5-8 anderzijds.

volle programma daar te weinig aandacht aan besteedt. Ook noemden een aantal pabo's knelpunten bij de stageplaatsen. De kwaliteit van de mentor zou bijvoorbeeld vaak variëren, en de aansluiting tussen de opleiding en het werkveld is ook niet altijd optimaal. Dit wordt veroorzaakt doordat de onderwijsvisies van de stageschool en de pabo verschillen.

Welke randvoorwaarden worden er gesteld aan deze stageplekken?

Volgens de docenten van de pilot oudere kind van NHL Stenden is de belangrijkste eis die zij aan een stageplaats stellen dat studenten ook de gelegenheid krijgen om zelf onderwijsactiviteiten te ontwerpen en uit te voeren.

Via stelde aanvankelijk bij hun pilot jonge kind als randvoorwaarde aan de stageplekken dat de werkplekcoaches op de stageschool die de studenten begeleiden de post-hbo-opleiding specialisatie jonge kind hebben gevolgd. Op deze manier kunnen ze waarborgen dat de studenten op een goede manier begeleid worden op het gebied van het jonge kind. Ze konden dit echter niet helemaal waarmaken. Het bleek vaak al lastig genoeg om überhaupt een stageplek te vinden voor de studenten, dus dan maar zonder die specialisatie van de werkplekcoach.

2.5 Gehanteerde leeftijdsgrenzen voor pilots jonge kind en oudere kind

Welke leeftijdsgrens tussen jonge/oudere kind wordt gehanteerd?

Voor het jonge kind wordt de leeftijdsgrens 2-7 het meest gehanteerd. Een enkele pabo kiest voor de leeftijdsgrens 2-8 of 0-7. De leeftijdsgrens 2-7 komt overeen met de peuterfase (inclusief kinderopvang en vroegschool), de kleuterfase (groep 1 en 2 van de basisschool, inclusief voorschool) en groep 3 en 4 van de basisschool. Pilots vinden het belangrijk om de periode vóór de basisschool mee te nemen in het curriculum. Dit omdat er "in de praktijk steeds meer samenwerking ontstaat tussen peuterlocaties en primair onderwijs". Het is overigens wel altijd zo dat studenten worden opgeleid tot leerkrachten primair onderwijs, niet om te gaan werken voor IKC's.

Voor het oudere kind wordt de leeftijdsgrens 8-14 gebruikt. Een enkele pabo hanteert geen leeftijdsgrenzen, maar maakt gebruik van de verschillende transitieperiodes in de ontwikkeling van het kind: van de midden- naar bovenbouw (groep 5 naar 6) en de overgang van het po (groep 8) naar de eerste klas van het vo. Pilots besteden veelal specifiek aandacht aan het tieneronderwijs of 10-14-onderwijs. Zoals al eerder benoemd blijkt er geen enkele pilot concrete aandacht aan het (voortgezet) speciaal onderwijs, of aan het praktijkonderwijs besteed te hebben.

Het lijkt zo te zijn dat de pilots met de leeftijdsgrenzen 2-7 en 8-14 er veelal voor hebben gekozen om niet te overlappen, maar qua leeftijdsgrenzen in elkaars verlengde te liggen (Beckers & Boog, 2021).

Waarom is gekozen voor deze leeftijdsgrenzen?

De pilots halen verschillende bronnen aan om hun keuze voor de leeftijdsgrens te onderbouwen. Eén daarvan is de Kaderstelling van het LOBO waarin de leeftijdsgrens 0-7 voor het jonge kind is, en 7-14 voor het oudere kind (LOBO, 2013; Studulski, 2015). Een andere gebruikte bron is leeftijdsclusters van de Onderwijsraad: 2-6 en 10-14 (Onderwijsraad, 2018b). Het LEJK (Landelijk Expertisecentrum jonge kind hanteert de leeftijdsgrens 2-8 jaar en de Landelijke Beroepsgroep

voor jonge kind-specialisten (onderdeel van de Landelijke Beroepsgroep Begeleiders in het Onderwijs) hanteert de grens 0-7 (2018) voor het jonge kind.

Behalve deze bronnen beschrijft een aantal pilots in meer detail waarom zij voor een bepaalde leeftijdsgrens hebben gekozen. Zo kiest één pabo specifiek voor de leeftijdsgrens 2-8 (tot en met groep 4) in plaats van 2-7 (tot en met groep 3) voor het jonge kind, om geen "nieuwe 'breuk' te creëren tussen enerzijds 'de onderbouw' en anderzijds 'de bovenbouw'". Door de leeftijdsgrens op te rekken kan er meer aandacht besteed worden aan doorgaande leerlijnen tot en met groep 8.

Opvallend is dat één pilot jonge kind ervoor gekozen heeft om in het tweede jaar de leeftijdsgrens te verschuiven van 0-7 naar 2-7. De doelgroep 0-2 bleek lastig in te passen in het curriculum, omdat het werken met deze leeftijdsgroep andere kennis en vaardigheden vereist. Ook gelden er aparte eisen voor het werken met deze leeftijdsgroep, waardoor het lastig werd om de studenten in de praktijk kennis te laten maken met deze jonge leeftijdsgroep.

2.6 Veranderingen tussen 1^e en 2^e jaar van de pilots

De pabo's van Fontys Hogescholen, NHL Stenden, iPabo, Windesheim, Viaa en Driestar Educatief zijn in het studiejaar 2020-2021 gestart met hun pilot(s) en hebben deze in het studiejaar 2021-2022 voortgezet. Uit de deskresearch blijkt dat de pabo's een beperkt aantal veranderingen hebben doorgevoerd na het eerste jaar van de pilot. Dit zijn merendeels organisatorische zaken, gericht op het stroomlijnen van de organisatie. Zo richt Driestar in het tweede jaar uit financiële overwegingen een volledige klas in voor de uitgebreide specialisatie oudere kind en een volledige klas LVO (Leraar Voortgezet Onderwijs), in plaats van een gemengde klas. Fontys verlegde de focus van de uitgebreide specialisatie jonge kind van de leeftijdscategorie 0-7 naar de leeftijdsgroep 2-7. De leeftijdscategorie van 0-2 jaar bleek te complex om in te passen in het pabo-curriculum: Dit omdat de rollen en taken om te werken met deze leeftijdsgroep doorgaans heel anders zijn, dan die voor de groep van 2-7 jaar. Daarnaast vraagt het werken met de leeftijdsgroep 0-2 ook aparte specifieke bekwaamheidseisen, waar onvoldoende tijd en ruimte voor is om naast het specifieke programma voor de leeftijdsgroep 2-7 jaar in het curriculum te passen. Ook bleek de opleiding lastig in te passen in het functiehuis in de kinderopvang, waar op dit moment nog weinig differentiatie in bestaat, waardoor de rollen en functies waar studenten buiten het leraarschap voor ingezet kunnen worden nog beperkt zijn. Fontys is hierover in gesprek met het werkveld, want zij zijn nog steeds overtuigd van de meerwaarde van het meenemen van de gehele ontwikkelingsfase van 0-7 jaar.

Ook iPabo heeft vooral veranderingen doorgevoerd in de organisatie, zoals de professionalisering van docenten en uitbreiding van Samen Opleiden & Professionaliseren. Viaa heeft expertgroepen voor het jonge kind en oudere kind ingericht, met experts vanuit de opleiding, opleidingsscholen en het voortgezet onderwijs. Hiermee willen ze onder andere docenten en werkcoaches professionaliseren en doorlopende leerlijnen ontwikkelen. Ook heeft Viaa een aantal toetsen herzien.

De pabo's geven in de interviews aan dat ze 'aanscherpingen' in plaats van 'grote veranderingen' in de pilots hebben doorgevoerd na het eerste jaar. Als reden geven de geïnterviewden aan dat de pilots daarvoor nog niet lang genoeg lopen: de betrokken docenten willen eerst ervaring met de uitgebreide specialisatie opdoen voordat zij grote veranderingen doorvoeren in het curriculum. De aanscherpingen zijn vooral gericht op het versterken van de samenwerking en de

kennisuitwisseling tussen studenten onderling. Zo heeft Driestar bijvoorbeeld het maatjesleren verder vormgegeven. Bij Fontys was het curriculum in het eerste jaar meer gericht op de eigen leervraag van de student. In het tweede jaar van de pilot kozen zij ervoor om meer sturing en kaders aan de studenten te geven, en meer focus te leggen op het leren van en met elkaar, tussen en over de jaarlagen heen. Ook Windesheim koos voor meer kennisuitwisseling, in hun geval tussen de studenten van de uitgebreide specialisatie en de studenten die het reguliere pabo-curriculum volgen. Viaa koos ervoor het vak Persoonlijke Professionele Ontwikkeling (PPO) gecombineerd aan te bieden aan de studenten jonge kind en de oudere kind, waar dit in het eerste jaar nog gescheiden werd aangeboden. De studenten van de uitgebreide specialisatie oudere kind zijn over het algemeen iets ouder en zij kunnen de studenten van de uitgebreide specialisatie jonge kind meer uitdagen binnen dit vak. Daarnaast heeft Viaa de invulling van de 10-dagen stage aangepast. In het eerste jaar mochten studenten de vorm van de stage en de frequentie van de stagedagen zelf kiezen. De docenten ervoeren weinig grip op de invulling van de stages en hoe ze studenten hierin konden begeleiden. In het tweede jaar van de pilot kregen studenten daarom het advies deze stage in aansluitende weken uit te voeren.

In tegenstelling tot bijvoorbeeld Fontys hebben de docenten van de pilot jonge kind van NHL Stenden juist gekozen voor minder begeleiding. Zij leggen meer verantwoordelijkheid voor hun eigen ontwikkeling neer bij studenten. Om studenten in hun zelfstandig leerproces te ondersteunen zet NHL Stenden nu een specialistische collega in voor de begeleiding van opdrachten. Docenten vertellen verder dat het onderwijs ook meer praktijkgericht is gemaakt om studenten gemotiveerd te houden.

De Covid-pandemie verhinderde ook sommige pabo's om initiatieven uit te voeren die ze oorspronkelijk hadden gepland. Dit is bijvoorbeeld het geval voor Driestar, waar docenten een doorlopende leerlijn in het curriculum van de pilot wilden inrichten, maar wat vanwege het vele thuiswerken niet van de grond kwam.

2.7 Deelname en achtergrondkenmerken van studenten

Zes pilots van zes pabo's hebben gegevens over studentenaantallen gedeeld (Tabel 2.2). Op het moment van schrijven zijn er 195 ingeschreven studenten waarvan 42 in het eerste leerjaar, 134 in het tweede leerjaar en 19 in het derde leerjaar. Van de studenten volgen er 115 de uitgebreide specialisatie jonge kind en 80 de uitgebreide specialisatie oudere kind.

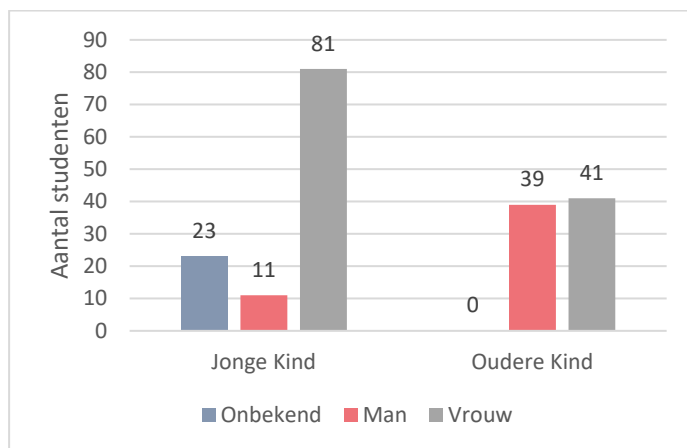
Tabel 2.2: Ingeschreven studenten pilots

Pabo	Pilotsoort	2020	2021	Totaal
Driestar	OK	10	38	48
Fontys	JK	4	16	20
Ipabo	JK	12	0	12
NHL Stenden	JK	34	27	61
NHL Stenden	OK	0	8	8
Viaa	JK	6	5	11
Viaa	OK	9	15	24
Windesheim	JK	8	3	11
Totaal		83	112	195
Instroom pabo's*		6.607	5.137	11.747

* Totale instroom voltijd en deeltijd van alle pabo's, inclusief deelnemers aan de pilots
 Bron: Open data DUO <https://duo.nl/open Onderwijsdata/hoger-onderwijs/aantal-studenten/inschrijvingen-eerstejaars-hbo.jsp>

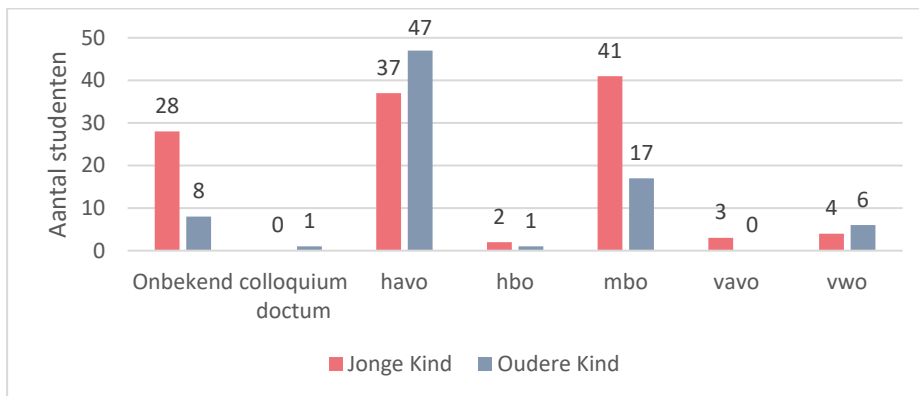
De instroom in de afzonderlijke jaren 2020 en 2021 bevat instroom in het eerste jaar. In 2020 zijn dus 83 eerstejaars studenten begonnen en in 2021 112. In 2021 zijn de eerstejaars uit 2020 inmiddels tweedejaars pilotstudenten. Te zien is ook dat iPabo in 2021 0 studenten heeft; het aantal aanmeldingen was op deze hogeschool te laag om een nieuwe groep te laten starten.

Het grootste gedeelte van de pilotstudenten – waarvan we het geslacht weten – is vrouw (122; 71%) en een kleiner gedeelte is man (50; 29%). Van de overige 23 studenten weten we het geslacht niet. De genderverdeling per leeftijdsspecificatie (Figuur 2.1) laat zien dat mannen en vrouwen in absolute aantallen ongeveer even vaak kiezen voor de uitgebreide specialisatie oudere kind, maar dat vrouwen ruim in de meerderheid zijn bij de jonge kind-pilots. Relatief gezien (op basis van hun totale aantallen in de pabo) kiezen veel meer mannen voor de specialisatie oudere kind, terwijl vrouwen – hoewel minder duidelijk dan mannen – relatief gezien vaker voor de uitgebreide specialisatie jonge kind kiezen.

Figuur 2.1: Studenten pilot naar geslacht en leeftijdsspecialisatie. N=195

Qua vooropleiding komt het grootste gedeelte van de studenten die deelnemen aan een pilot van de havo (84). Een groot gedeelte heeft een mbo-achtergrond (58), veelal de niveau-4 opleiding tot onderwijsassistent. Een enkeling komt van het vwo (10), hbo (3) of is toegelaten middels colloquium doctum (1). Wanneer de vooropleiding wordt uitgesplitst per leeftijdsspecificatie (Figuur 2.2) valt op dat havisten ongeveer even vaak voor de uitgebreide specialisatie jonge kind als oudere kind kiezen, maar dat mbo'ers relatief vaak voor de uitgebreide specialisatie jonge kind kiezen. Het aantal havo studenten is echter in totaal ook het grootst, dus is het logisch dat er in absolute zin meer studenten met een havo achtergrond binnen de specialisaties zitten. Deze cijfers zeggen dus niet direct dat havisten duidelijk vaker kiezen voor de pilot oudere kind dan studenten die van het mbo afkomen.

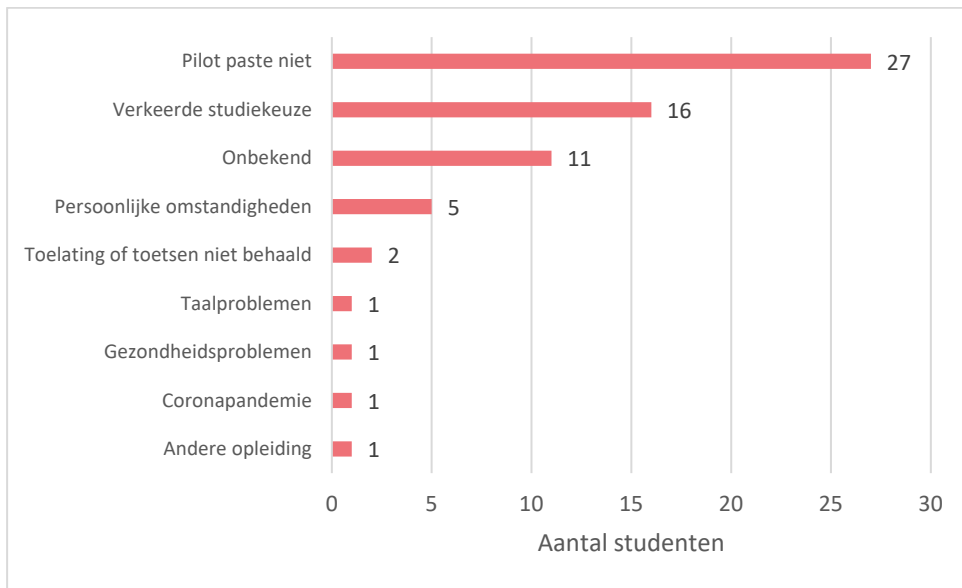

Figuur 2.2: Studenten pilot naar vooropleiding en leeftijdsspecialisatie. N=195

In totaal zijn er de afgelopen twee pilotjaren 65 van de 260 studenten uitgevallen. Redenen voor de uitval zijn weergegeven in Figuur 2.3. Voor het grootste deel van de uitvallers bleek de vorm van de pilot niet aan te sluiten bij de behoeftes of verwachtingen (27). Een deel van deze studenten (9) is overgestapt naar het reguliere pabo-curriculum, al dan niet in deeltijd. Een aantal studenten vond het programma te zwaar en ervoer een te hoge studiedruk en is om die reden naar het reguliere pabo-curriculum overgestapt (8). Een ander deel, allen studenten van de uitgebreide specialisatie jonge kind, besloot toch voor de andere specialisatie (oudere kind) te kiezen (6) of een andere stage te kiezen (2). Van de overige studenten voor wie bleek dat de pilot niet paste, is de precieze reden onbekend. Kijkend naar de reden van andere pilotdeelnemers om te stoppen met de pilot geeft het grootste deel aan dat zij een andere studie dan de pabo wilde volgen (16) of dat zij door persoonlijke omstandigheden niet verder konden gaan met hun studie (5).

In het algemeen schommelt de voortijdige uitval uit de pabo in de afgelopen jaren tussen de 9% en 13%. De voortijdige uitval is dus met 25% relatief groot bij de pilots in vergelijking met het reguliere curriculum. Aan de andere kant bevat de bovenstaande data van uitgevallen studenten specifiek uitval uit de pilot. Een deel is niet volledig uitgevallen, maar heeft de studie voortgezet in het reguliere pabo-curriculum of in de deeltijdopleiding.¹⁵

¹⁵ We weten niet van alle uitgevallen studenten of ze al dan niet zijn overgestapt naar het reguliere curriculum of de deeltijdopleiding. Van de 37 studenten waarvan we beschikken over gedetailleerde redenen van uitval geldt dit voor 16% (4 studenten naar de reguliere opleiding en 2 naar de deeltijdopleiding).

Figuur 2.3: Redenen uitval pilot. N=65

2.8 Bredere doelgroepen

De pabo's die een uitgebreide specialisatie jonge kind aanbieden in de pilots, werken onder andere samen met kinderopvanginstellingen (voorschoolse en naschoolse opvang), Integrale kind Centra (IKC), speciaal (basis)onderwijs, en zorg- en welzijnsorganisaties. Samenwerking met kinderopvangorganisaties wordt hierbij het vaakst genoemd, namelijk door iPabo, Vaa en Windesheim. De Pabo van Windesheim werkt daarnaast ook samen met de Associate Degree opleiding Pedagogisch Educatief professional (PEP) en de mbo niveau 4 opleiding PMOA (Pedagogisch Medewerker/Onderwijsassistent). Dit blijkt uit de analyse van relevante documentatie. Mogelijk gebeurt dit op andere hogescholen ook; in dat geval is dit echter niet genoemd in hun pilotplannen.

De pilots gericht op het oudere kind nemen ook de doelgroep buiten het po-spectrum mee, zoals 10-14 leeftijd en oudere kinderen. Zo werken de pabo's van NHL Stenden, Vaa en Hogeschool Zeeland samen met voortgezet onderwijsinstellingen, vooral voor stages. Ook organiseerden verschillende pabo's gastcolleges onder andere met 10-14 scholen. Hogeschool Zeeland werkt daarnaast samen met de vo-opleidingschool Zeeuwse Academische Opleidingschool (ZAOS) om de brug naar de onderbouw in het vo te slaan. Deze samenwerking bestaat uit onder andere een gezamenlijk programma van wederzijdse stages, deelname aan transfer- en inspiratiedagen en wederzijdse gastlessen.

2.9 Conclusies (antwoord op onderzoeksvraag 1)

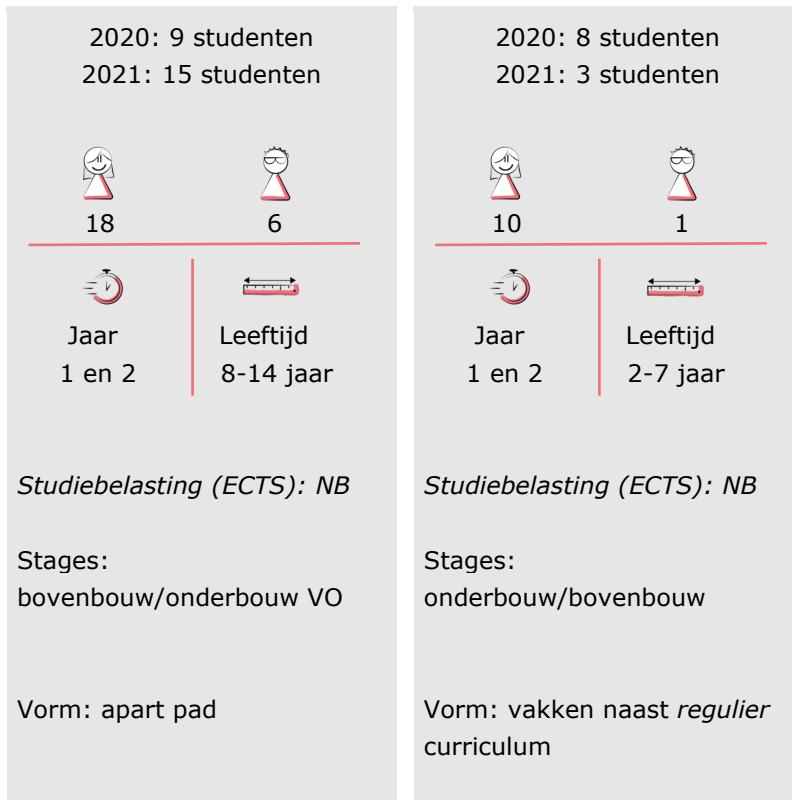
In het studiejaar 2021/2022 lopen er in totaal negen pilots op zeven pabo's. Daarbij moet worden vermeld dat de Hogeschool Zeeland de pilot nog niet heeft kunnen starten. Vijf pilots zijn gericht op het jonge kind en vier pilots op het oudere kind. Deze pilots verschillen sterk van elkaar qua opzet. De pilots verschillen van elkaar wat betreft startmoment: van direct in het eerste leerjaar tot het derde leerjaar. Ze verschillen van elkaar qua intensiteit: van een tiental studiepunten tot het volledige aantal studiepunten per jaar. Ze verschillen van elkaar wat betreft de aansluiting op

het reguliere pabo curriculum. Waar op de ene pabo de uitgebreide specialisatie-pilot in plaats van de reguliere specialisatie gevolgd wordt, volgen studenten op andere pabo's de uitgebreide specialisatie bovenop of als voorbereiding op de reguliere specialisatie. Omdat het aantal deelnemende pabo's en het aantal pilots klein is, deze verdeeld zijn over twee uitgebreide specialisaties en organisatorisch sterk van elkaar verschillen, kunnen we alleen indicaties geven over de opzet van de pilots. Figuur 2.4 geeft de verschillende opzetten van de pilots weer.

Hoewel de opzet van de pilots zeer verschillend is, komen de leerdoelen voor studenten sterk overeen. Het belangrijkste leerdoel is het verdiepen en verbreden van kennis over de betreffende leeftijdsgroep. Daarin worden de volgende aspecten onderscheiden:

- Kennis over de fysieke, cognitieve, sociale en emotionele ontwikkeling van het kind, voor de leeftijdscategorie van 2-7 *ononderbroken* van de voorschoolse fase naar het po, en voor de leeftijdscategorie 8-14 jaar *ononderbroken* tussen po en vo.
- Pedagogische kennis en vaardigheden over het observeren, analyseren en stimuleren van deze ontwikkeling
- Didactische kennis en vaardigheden over het aansluiten van het onderwijs bij de specifieke ontwikkelingsfase en individuele leerbehoefte van het kind
- Ook het opdoen van praktijkervaring met de gekozen leeftijdsgroep wordt genoemd als een belangrijk leerdoel.

<p>Driestar – Oudere kind</p> <p>2020: 10 studenten 2021: 38 studenten</p> <p> 32 16</p> <hr/> <p> Jaar 2 en 3</p> <p> Leeftijd 10-14 jaar</p> <p>Studiebelasting (ECTS): 10</p> <p>Stages: bovenbouw</p> <p>Vorm: 4 modules</p>	<p>Fontys – Jonge kind</p> <p>2020: 4 studenten 2021: 16 studenten</p> <p> 19 1</p> <hr/> <p> Jaar 1 t/m 4</p> <p> Leeftijd 0-7 jaar</p> <p>Studiebelasting (ECTS): 239</p> <p>Stages: onder/bovenbouw</p> <p>Vorm: apart pad, focus op leeruitkomsten</p>	<p>Ipabo – Jonge kind</p> <p>2020: 12 studenten 2021: 0 studenten</p> <p> 11 1</p> <hr/> <p> Jaar 1 t/m 4</p> <p> Leeftijd 2-8 jaar</p> <p>Studiebelasting (ECTS): 30</p> <p>Stages: onderbouw met mogelijkheid bovenbouw</p> <p>Vorm: apart pad</p>
<p>NHL Stenden – Jonge kind</p> <p>2020: 34 studenten 2021: 27 studenten</p> <p> 31* 6*</p> <hr/> <p> Jaar 2 t/m 4</p> <p> Leeftijd 2-7 jaar</p> <p>Studiebelasting (ECTS): 150</p> <p>Stages: NB</p> <p>Vorm: merendeel van de vakken gericht op specialisatie + eindstage</p> <p>* rest is onbekend</p>	<p>NHL Stenden – Oudere kind</p> <p>2021: 8 studenten</p> <p> 3 5</p> <hr/> <p> Jaar 2 t/m 4</p> <p> Leeftijd 8-14 jaar</p> <p>Studiebelasting (ECTS): geen</p> <p>Stages: bovenbouw / onderbouw VMBO</p> <p>Vorm: minorvorm</p>	<p>VIAA - Jonge kind</p> <p>2020: 6 studenten 2021: 5 studenten</p> <p> 10 1</p> <hr/> <p> Jaar 1 t/m 4</p> <p> Leeftijd 2-7 jaar</p> <p>Studiebelasting (ECTS): NB</p> <p>Stages: VSO/onderbouw</p> <p>Vorm: apart pad</p>
<p>VIAA – Oudere kind</p>	<p>Windesheim – Jonge kind</p>	

Figuur 2.4: Overzicht opzet van de pilots

ERVARINGEN MET DE PILOTS

Tweede evaluatie pabo pilots uitgebreide specialisaties jonge kind en oudere kind

3 Ervaringen met de pilots

In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de ervaringen tot nu toe met de pilots. We geven hierbij aandacht aan hoe de pilot ervaren wordt door de studenten zelf, maar ook door de opleidingsdocenten van de pabo en door de andere betrokken belanghebbenden, zoals schoolopleiders en schoolleiders van de basisscholen, maar ook vertegenwoordigers van de regionale samenwerkingsverbanden (SO&P en RAP). Voor de ervaringen van de studenten putten we zowel uit de uitgebreide enquête als uit de interviews die we met studenten hebben gevoerd. De ervaringen van de andere belanghebbenden komen uit de interviews die we met hen hebben gevoerd.

3.1 Keuze van pabo's voor een van beide pilots of beide pilots

Zoals al uit hoofdstuk 2 blijkt zijn er pabo's die ervoor hebben gekozen of alleen een pilot jonge kind aan te bieden (Fontys, Ipabo, Windesheim), pabo's die juist alleen een pilot oudere kind aanbieden (Driestar), maar ook pabo's die beide pilots aanbieden (NHL Stenden, Viaa). Gezamenlijk worden er daarmee meer pilots jonge kind dan oudere kind aangeboden. Tijdens de interviews geven de pabo's enkele redenen voor hun keuze wat betreft welke pilot te gaan aanbieden. Zo geeft Fontys aan dat zij voor een pilot jonge kind hebben gekozen, omdat er wat hen betreft in het reguliere curriculum al voldoende aandacht aan het oudere kind wordt besteed. Dit sluit aan bij een belangrijk inzicht dat de docenten van Viaa kregen tijdens het ontwikkelen van de pilots: dat hun reguliere curriculum zich meer op het oudere kind dan op het jonge kind richt. De scholen waarmee zij samenwerken vroegen dan ook om meer jonge kind-specialisten. De docenten van Ipabo vonden een pilot oudere kind ook interessant, maar er bleek geen docent beschikbaar als trekker om een pilot oudere kind op te pakken. Driestar, dat alleen een pilot oudere kind heeft, stelt dat zij hebben overwogen om ook een pilot jonge kind aan te bieden, maar geen twee projecten tegelijk aan kon:

"Dat hebben we zeker overwogen, maar we konden gewoon geen twee projecten aan. We hebben echt wel gemerkt dat dit een hectische slag was. Het is zeker overwogen, maar afgeketst vanwege praktische redenen, ook mede door corona natuurlijk."

(Interview Pilot OK; pilot 2020 gestart)

3.2 Voor- en nadelen van het aanbieden van de uitgebreide specialisaties

Voordelen van het volgen van een specialisatie

Studenten gaan in de pilots aan de slag met een kleine groep van gelijkgestemden. Volgens de pabo's heeft dit voordelen zoals de kans om zich verder te verdiepen en ontwikkelen als gevolg van focus op een leeftijdsgroep. Daarnaast zou de focus in de opleiding op één leeftijdsgroep de overdracht van theorie naar praktijk vergemakkelijken en hierdoor ook het leerrendement van de student kunnen verhogen. Volgens Viaa zou de kennis van studenten niet alleen verdiept worden door de uitgebreide specialisatie, maar ook verbreed, want de uitgebreide specialisatie jonge kind trekt de jaren 2 tot 7 bij en het oudere kind 10 tot 14 jaar. Hierdoor zijn studenten dus breder opgeleid en kunnen ze ook een brugfunctie vervullen naar de voorschool of juist naar het voortgezet onderwijs.

De uitgebreide specialisatie zou ook de motivatie van de studenten verhogen. De vorm van de pilots maakt het volgens Fontys ook mogelijk om meer vanuit de leervraag/leeruitkomsten van de studenten te werken. Dit verhoogt hun capaciteit tot zelfgestuurd leren en ontwikkelt een onderzoekende houding. Bovendien zorgt de kleinschaligheid van de pilots ervoor dat bijstellingen en aanpassingen van het programma snel kunnen plaatsvinden op basis van behoeftes en ervaringen tijdens de stages, wat ook blijkt uit de gesprekken met de stagescholen. Ook wordt er een kritische blik gehouden op de gemaakte keuzes.

Op de stagescholen leeft overigens niet het idee dat studenten die de uitgebreide specialisatie volgen meer gemotiveerd zijn dan studenten die deze specialisaties niet volgen. Bij beide groepen zien de betrokkenen veel enthousiasme en motivatie om voor de klas te staan, ongeacht de leeftijd van de kinderen.

Nadelen van het volgen van een specialisatie

De meest voorkomende nadelen rondom de pilots uitgebreide specialisatie jonge kind en oudere kind betreffen de organisatorische uitdagingen om zo'n programma op te stellen, zoals bijvoorbeeld bij het opstellen van de roosters.

Ook het aantal aanmeldingen wat betreft studenten is van groot belang. Zo geeft Viaa, waar in totaal nu 16 deelnemers zijn ingeschreven voor beide uitgebreide specialisaties, aan dat wanneer er onvoldoende aanmeldingen zijn voor de specialisaties, deze te duur worden om zonder (de huidige) subsidie uit te kunnen voeren.

Uit de interviews blijkt dat de specialisatieroute niet voor iedereen bestemd is. Dat is bijvoorbeeld te zien bij Fontys, waar een aantal studenten na een jaar van de pilot ervoor koos om toch over te stappen naar de reguliere opleiding omdat zij behoefte hadden aan meer oriëntatie. Deze studenten ervoeren de stap als een heel grote, wat zorgen opriep bij de docenten van de pilots, omdat de stap juist niet zo groot zou moeten zijn. Tegelijkertijd gaven sommige pabo's aan uitdagingen te ervaren als het gaat om studenten gemotiveerd te houden om generieke lessen te volgen. Omdat deze studenten geen kans krijgen om het geleerde over andere leeftijdsgroepen uit te brengen in de praktijk, zou het moeilijk zijn voor studenten om de toegevoegde waarde van de vakken te zien, waardoor zij het volgen hiervan soms als een 'moetje' ervaren. Volgens een respondent zouden studenten niet per se bekwaamheid missen door de uitgebreide specialisatie, want veel van de geleerde vaardigheden is ook toepasbaar op andere leeftijdsgroepen (bijvoorbeeld differentiatie en observatie). In het begin kunnen studenten wat bekwaamheid missen over andere leeftijdsgroepen maar dat verbetert na enige jaren ervaring in het werkveld. Daarnaast werd ook als nadeel aangegeven dat de uitgebreide specialisatie weinig aandacht aan de groepen 3-4 geeft. In principe zou dit onderdeel moeten zijn van de uitgebreide specialisatie jonge kind, maar in de praktijk richt deze uitgebreide specialisatie zich vooral op de groepen 1-2. Tot slot ervoeren een pabo vanwege de strengere selectie problemen bij het vinden van voldoende stagescholen, waardoor studenten vaak ver moesten reizen omdat het aanbod door de specialisatie beperkt was.

3.3 Keuze van studenten voor de uitgebreide specialisatie

Het moment van kiezen binnen hun studietraject was volgens 73% van de respondenten van de enquête precies goed. Volgens 19% van de respondenten had dit moment beter op een eerder moment plaats kunnen vinden, terwijl 9% de keuze liever later had gemaakt (zie Tabel 3.1).

Tabel 3.1: Moment keuze. N=44

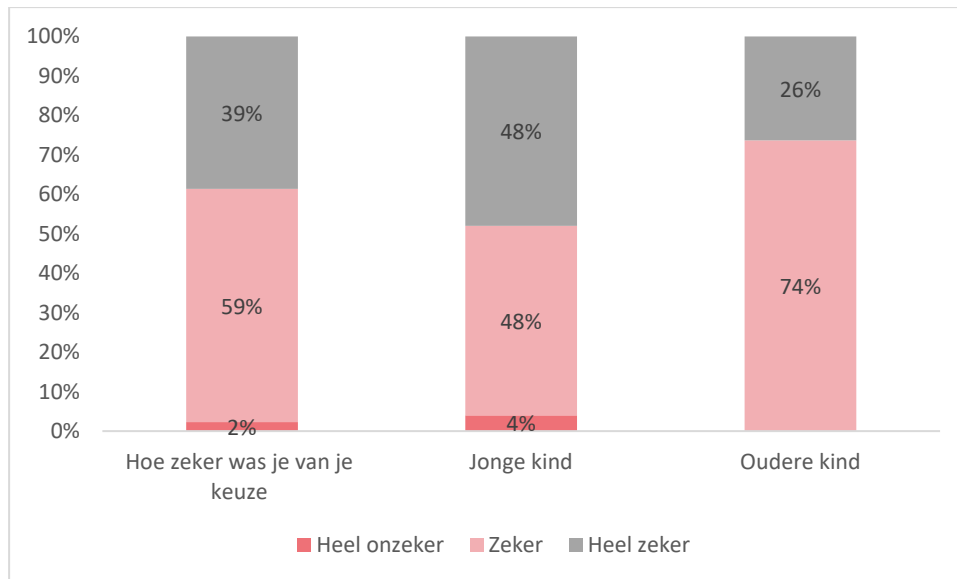
Hogeschool	Moment van keuze	Mening over moment van keuze				
		Veel eerder	Eerder	Precies goed	Later	Veel later
<i>Driestar</i>	Jaar 2	0%	14%	71%	14%	0%
<i>Fontys</i>	Jaar 1	17%	0%	83%	0%	0%
<i>iPabo</i>	Jaar 1	0%	25%	75%	0%	0%
<i>Viaa</i>	Jaar 1	7%	13%	73%	7%	0%
<i>Windesheim</i>	Jaar 1	0%	67%	0%	33%	0%
<i>NHL Stenden</i>	Jaar 2	0%	0%	89%	11%	0%
Totaal		5%	14%	73%	9%	0%

Wanneer we de mening over het moment van kiezen voor de uitgebreide specialisatie bekijken per pilot - en daarmee per jaar waarin de keuze gemaakt moet worden - zien we dat binnen vijf hogescholen de overgrote meerderheid het keuzemoment precies goed vindt. Alleen op Windesheim vinden de drie respondenten dat het moment eerder of later had moeten komen. De tevredenheid is het grootst onder de studenten van NHL Stenden en Fontys. Wat opvalt is dat een aantal studenten die in het eerste jaar van de pabo al kiezen voor de specialisatie, toch aangeven dat het moment van kiezen eerder had mogen zijn. Waarom de studenten dit aangeven weten we helaas niet. Een mogelijke verklaring kan bijvoorbeeld zijn dat voor deze studenten al voor aanvang van de opleiding duidelijk was dat ze zich wilden specialiseren, maar de daadwerkelijke keuze pas gedurende het eerste jaar gemaakt werd.

Hoe zeker de studenten waren van hun keuze om deel te nemen aan de pilot is te zien in Figuur 3.1. Vrijwel alle respondenten waren zeker (59%) of zelfs heel zeker (39%) van hun keuze om deel te nemen aan de pilot. Onderstaande Figuren 8 en 9 laten de keuzezekerheid zien uitgesplitst naar uitgebreide specialisatie. Het valt op dat alle de studenten in beide gevallen zeker tot heel zeker waren van hun keuze, maar dat de mate van zekerheid hoger is bij de deelnemers aan de pilot gericht op het jonge kind dan bij deelnemers aan de pilot voor het oudere kind. 48% van de studenten die deelnamen aan de jonge kind pilots was heel zeker van hun keuze, ten opzichte van 26% van de deelnemers aan de oudere kind pilots.

"Ik vind het fijn dat ik vanaf het eerste moment bezig kan zijn met de doelgroep die mijn voorkeur heeft."

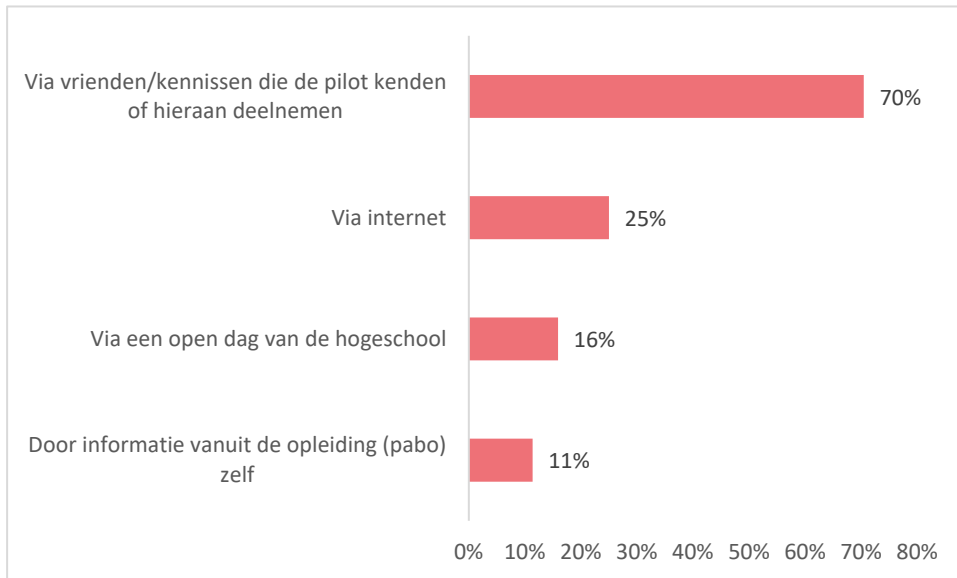
(Tweedejaars student pilot JK)

Figuur 3.1: Hoe zeker van keuze (N Totaal=44, N JK=25, N OK=19)

Uit de verdiepende interviews met studenten van de pilots blijkt dat deze studenten vaak al voor de start van hun studie een specifieke voorkeur hadden voor het jonge of oudere kind. Soms hebben ze al eerdere ervaring met het lesgeven aan deze doelgroep, bijvoorbeeld door een stage of eerdere opleiding tot onderwijsassistent. Door deelname aan de pilot konden zij al eerder in aanraking komen met de leeftijdsgroep van hun voorkeur. Het is in ieder geval altijd een bewuste keuze van de student om mee te doen aan de pilot. De studenten hebben vaak een specifieke ambitie en/of doel. Redenen waarom studenten van NHL Stenden meedoen aan de pilot oudere kind zijn, volgens de pilotaanbieders bijvoorbeeld, vaak vanwege het feit dat ze het leuk vinden om vakinhoud te bieden, maar geen les willen geven in het voortgezet onderwijs. Of het juist leuk vinden om in gesprek te gaan met leerlingen en bij te dragen aan sociale ontwikkeling.

Op de vraag op basis van welke informatie een student koos voor deelname aan een pilot voor een uitgebreide specialisatie, gaven de studenten meerdere informatiebronnen aan (zie Figuur 3.2). Uit de enquête bleek dat studenten voornamelijk via vrienden en kennissen hoorden van de pilots; dit droeg voor 31 van de 44 respondenten (70%) in belangrijke mate bij aan de keuze voor de uitgebreide specialisatie. Informatie via het internet was voor 11 studenten (25%) een belangrijke informatiebron. Slechts een klein deel van de respondenten heeft de keuze gemaakt om deel te nemen aan de pilot via een open dag van de pabo of via de inhoudelijke informatie die de pabo zelf verstrekte. Tijdens de interviews bleek dat de bevroegde studenten veelal vlak voor de start van de opleiding per email of via een open dag geïnformeerd werden over de pilot.

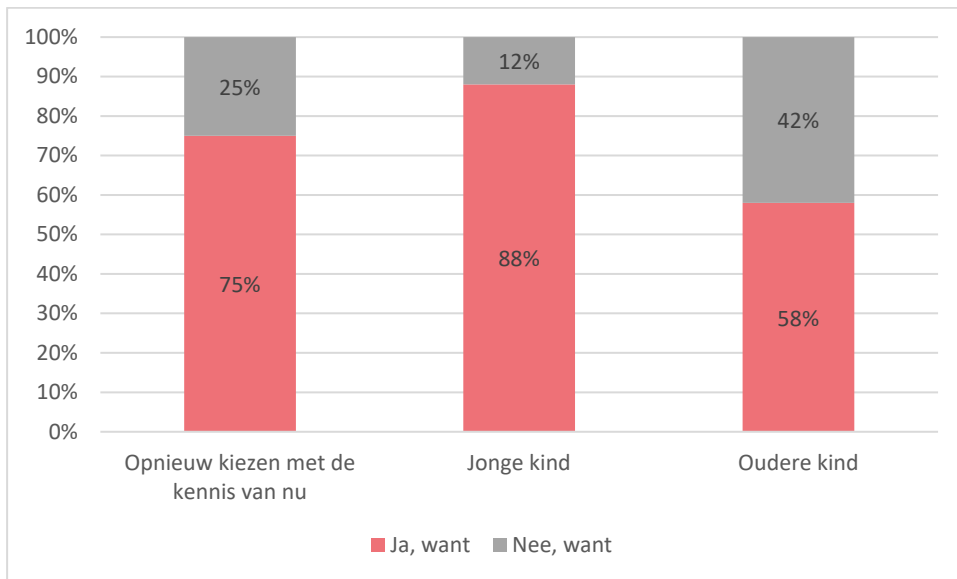
Figuur 3.2: Informatiebronnen die hielpen bij de keuze voor de uitgebreide specialisatie (Meerdere antwoorden mogelijk). N=44

Opnieuw kiezen met kennis van nu

We hebben ook aan de studenten gevraagd of zij met de kennis van nu dezelfde keuze zouden maken (zie Figuur 3.3). Driekwart van hen antwoordt hierop bevestigend (75%). De meest genoemde redenen hiervoor waren de interesse voor de doelgroep (15 keer), daarna werd de manier van lesgeven vaak als reden aangegeven (9 keer). Dit betreft met name het werkplekleren, en het toepassen van de theorie in de praktijk, maar ook de vrijheid die studenten ervaren in het opstellen van hun leerdoelen. Mogelijk kan dit ook binnen de reguliere pabo, maar uit de interviews met bijvoorbeeld Fontys blijkt dat de studenten binnen de pilots meer vrijheid hebben in het vormgeven van hun eigen onderwijspad. De overige genoemde redenen waren dat de organisatie van de pilot is verbeterd ten opzichte van het begin (3 keer), en dat de pilot naar verwachting was (6 keer).

"De pilot is er af en de kinderziektes zijn er uit."
(Tweedejaars student pilot OK)

"Ik vind het jonge kind echt geweldig. Wel vind ik het jammer dat het zo slecht georganiseerd is op school."
(Eerstejaars student pilot JK; pilot 2020 gestart)

Figuur 3.3: *Opnieuw kiezen met kennis van nu. N=44*

Figuur 3.3 laat zien dat er een duidelijk verschil naar voren komt wanneer de enquêteresultaten uitgesplitst worden naar leeftijdsspecialisatie. Bij de studenten die deelgenomen hebben aan de uitgebreide specialisatie oudere kind heeft 42% aangegeven niet dezelfde keuze te maken met de kennis van nu. Een van de redenen die de studenten hiervoor geven is dat de organisatie van de uitgebreide specialisatie niet goed was. Er waren veel onduidelijkheden – bijvoorbeeld rondom een verplichte stage in het vo – en de pilot was volgens een van de studenten nog onvoldoende ontwikkeld om uit te voeren. Daarnaast geeft een aantal studenten aan dat ze niet per se het gevoel hadden een specialisatie te volgen, bijvoorbeeld door het aantal stages en opdrachten met betrekking tot de andere leeftijdsgroep. Bij de uitgebreide specialisatie jonge kind zou een kleiner deel niet opnieuw voor de specialisatie kiezen (12%).

“Het voelde niet alsof ik aan een specialisatie deelnam. Ik heb langer niet in de bovenbouw stage gelopen dan wel, door verplichte opdrachten en stages.”
(Eerstejaars student pilot OK; pilot 2020 gestart)

“Het heeft voor veel onzekerheid en onduidelijkheid gezorgd, het is duidelijk gebleken dat de pilot nog niet voldoende was ontwikkeld om uit te voeren.”
(Eerstejaars student pilot JK; pilot 2020 gestart)

De organisatie van de pabo’s werd 5 keer genoemd als reden om niet opnieuw dezelfde keuze te maken. Twee respondenten gaven andere redenen aan, die te maken hadden met de samenstelling van de opleiding, en een gebrek aan eigen initiatief om de verdieping op te zoeken.

De redenen om met de kennis van nu niet opnieuw te kiezen voor de uitgebreide specialisatie lijken voornamelijk organisatorisch van aard. De studenten geven echter *niet* aan te zijn teruggekomen op hun keuze voor een bepaalde leeftijdsspecialisatie; het lijkt erop dat de studenten nog steeds achter hun gemaakte keuze staan. Het is hierbij natuurlijk wel waarschijnlijk dat de studenten die

wel spijt hebben van hun keuze voor een leeftijdsspecialisatie, de opleiding op een eerder moment al hebben verlaten – bijvoorbeeld voor een overstap naar het reguliere pabo-curriculum.

3.4 Succesfactoren van de pilots

Op de vraag wat de sterke punten van de pilots met de uitgebreide specialisatie zijn, noemen de studenten (Figuur 3.4) het contact met medestudenten (70%), de focus op de leeftijdsgroepen tijdens de stage (61%), de docenten (43%) en de mate van verdieping in de leeftijdsgroep (41%). Op het tweede en vierde punt gaan we in hoofdstuk 4 dieper in. De praktische opzet en de inhoud van het curriculum worden dan weer weinig genoemd als sterke punten. Hier komen we bij de verbeterpunten op terug, aangezien deze zaken juist vaak bij de verbeterpunten genoemd worden.

Contact met medestudenten die dezelfde specialisatie volgen

Opvallend is dat het contact met medestudenten van dezelfde uitgebreide specialisatie zowel hoog scoort bij de succesfactoren als bij de verbeterpunten van de pilots. Ook in de interviews kwam naar voren dat respondenten het erg belangrijk, inspirerend en motiverend vinden om met medestudenten, al dan niet van dezelfde of een andere uitgebreide specialisatie, of een lerarenopleiding, te sparren over de inhoud.

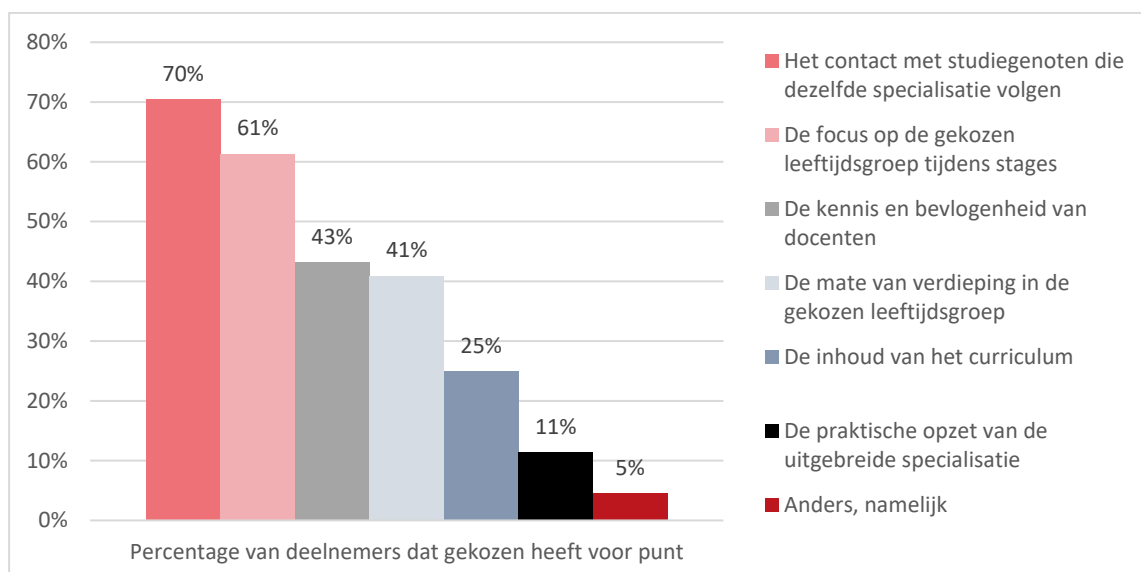
"Heel prettig om te werken met mensen die weten wat ze willen. Dit brengt het onderwijs op een ander niveau. Iedereen is ook meer gemotiveerd."

(Tweedejaars student pilot JK)

Op een van de pilots is een combinatie gemaakt met de tweedegraads lerarenopleiding, in de vorm van maatjesleren. Dit contact wordt ook sterk gewaardeerd.

"Het maatjesleren, waar studenten samen met vo-studenten in elkaars keuken kijken is echt waardevol omdat het veel inzichten geeft in de verschillen tussen po en vo."

(Tweedejaars student pilot OK)

Figuur 3.4: Sterke punten van de uitgebreide specialisatie. N=44

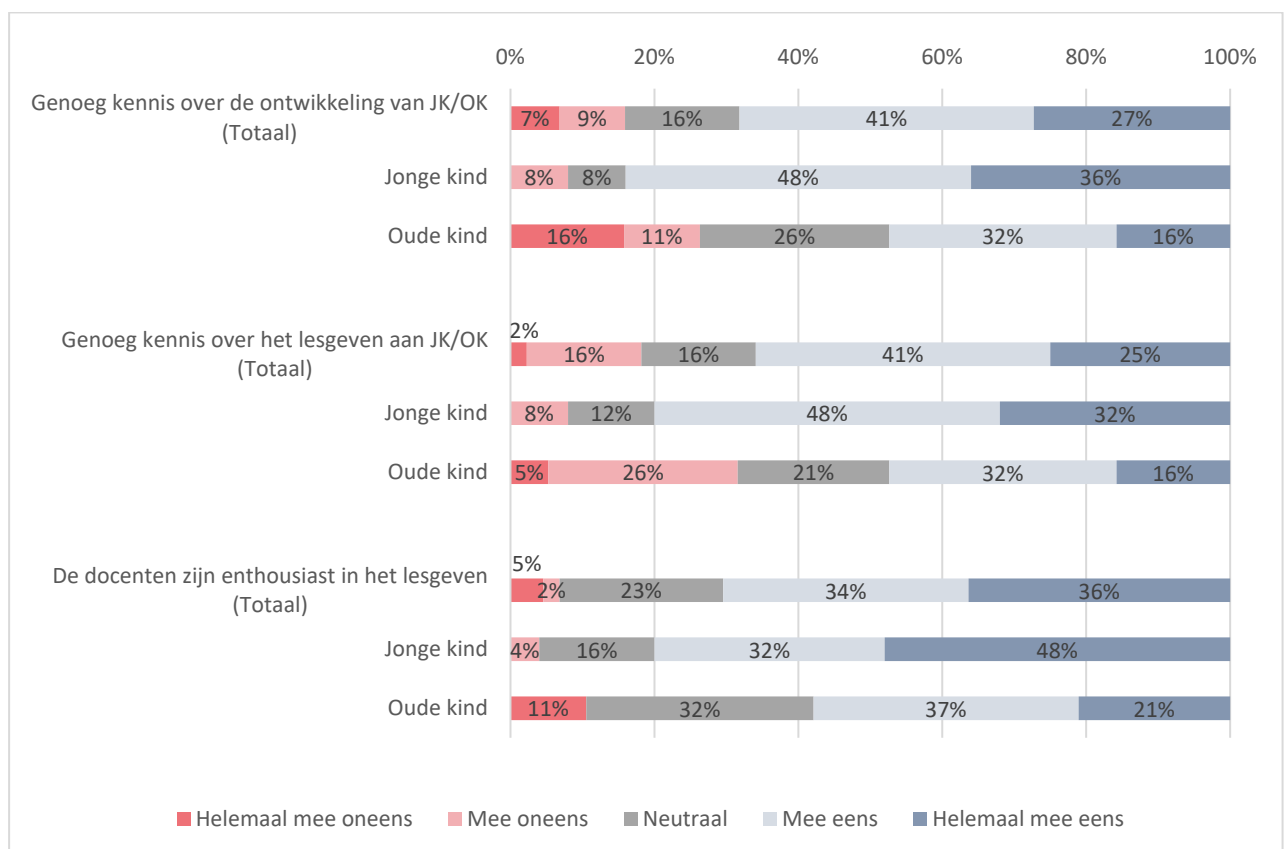

Hoge tevredenheid over docenten

Uit onderzoek weten we dat docenten een belangrijke rol spelen in het succes van een studie¹⁶. Dat blijkt ook bij deze pilots. Figuur 3.4 laat dan ook zien dat de kennis en bevoegenheid van docenten relatief vaak genoemd worden als sterke punten van de pilot. Of de docenten ook meer bevoegen zijn bij het lesgeven binnen de uitgebreide specialisatie dan binnen het reguliere curriculum is hieruit natuurlijk niet af te leiden.

"De docenten zijn erg gepassioneerd in het ons aanleren van kennis. Het is fijn om van iemand les te krijgen die deze passie duidelijk met ons deelt."
(Eerstejaars student pilot JK; pilot 2020 gestart)

Figuur 3.5 laat drie stellingen zien die specifiek over de kwaliteit van de docenten gaan. Bij alle stellingen is het overgrote deel van de respondenten het (helemaal) eens met de stelling. Hieruit kunnen we afleiden dat de studenten doorgaans tevreden zijn over het enthousiasme van de docenten over de leeftijdsgroep, dat de docenten genoeg kennis in huis hebben over het lesgeven aan de gekozen leeftijdsgroep, en dat de docenten genoeg kennis hebben over de ontwikkeling van desbetreffende leeftijdsgroep. Bij alle drie de stellingen is ongeveer 2/3^e van de respondenten het (helemaal) eens met de stelling. Over het enthousiasme in het lesgeven aan de gekozen leeftijdsgroep zijn relatief iets meer respondenten neutraal en maar een zeer klein deel is het oneens. Over de kennis over het lesgeven aan, dan wel over de ontwikkeling van de leeftijdsgroep is 16 à 18% minder tevreden over hun docenten.

Figuur 3.5: Stellingen over de docenten (N Totaal=44, N JK=25, N OK=19).
Boven: De docenten hebben genoeg kennis over de ontwikkeling van de door mij gekozen leeftijdsgroep

¹⁶ Bron?

Midden: De docenten hebben genoeg kennis over het lesgeven aan de door mij gekozen leeftijdsgroep

Onder: De docenten zijn enthousiast in het lesgeven over de door mij gekozen leeftijdsgroep

Wanneer we de stellingen per leeftijdsgroep uitsplitsen valt op dat er een verschil in opvatting is tussen de twee groepen. De studenten van de oudere kind specialisaties zijn het relatief vaker oneens met de stellingen. Hierboven is te zien dat de ruime meerderheid (80%) van de respondenten uit de pilotgroep voor het jonge kind het (helemaal) eens is met de stelling dat de docenten genoeg kennis hebben van het jonge kind. Ter vergelijking, bij de pilots oudere kind is maar 48% het (helemaal) eens met deze stelling. Een vergelijkbaar beeld is zichtbaar bij hun tevredenheid over het enthousiasme in het lesgeven van de docenten. De studenten van de jonge kind-specialisaties zijn vaker tevreden over het enthousiasme van de docenten. Of er een relatie is tussen de ontevredenheid met de docenten bij de pilots oudere kind en het relatief grote aandeel studenten oudere kind die niet opnieuw voor de pilot zou kiezen kunnen we niet vaststellen. Het ligt in de lijn der verwachting dat dit een factor kan zijn die hierbij meespeelt, maar uiteindelijk wordt het achteraf al dan niet opnieuw kiezen voor de opleiding vaak door meerdere factoren bepaald.

"De kennis is er zeker wel, wat nog ontbreekt is het enthousiasme om bij de specialisatieklas dieper op de specialisatie leeftijdsgroep in te gaan." (Eerstejaars student pilot JK; pilot 2020 gestart)

"De meeste docenten hadden weinig weet van de pilot, dus ik neem het hen niet kwalijk." (Eerstejaars student pilot OK; pilot 2020 gestart)

3.5 Verbeterpunten

Naast succesfactoren zijn er ook faalfactoren binnen de pilots. Op basis van mogelijke verbeterpunten kunnen de pilots verder worden ontwikkeld. Op de vraag welke verbeterpunten de respondenten van de enquête zien, antwoordde ruim tweederde (68%) dat de praktische (organisatorische) opzet van de uitgebreide specialisatie beter kan. Dat bleek ook uit de interviews met studenten. Tijdens de interviews gaven de studenten aan dat zij met name op organisatorisch vlak een aantal verbeterpunten zien voor de pilots. Deze verbeterpunten concentreren zich rondom drie thema's: een goede organisatie, tijdige en heldere communicatie en meer kennisuitwisseling tussen de studenten. De studenten gaven in de interviews aan dat er veel *organisatorische* zaken nog niet uitgekristalliseerd waren, zoals de leeruitkomsten, het examenbeleid - en dan met name het ontbreken van specifiek op de leeftijdscategorie toegespitste toetsen- en docenten die niet op de hoogte waren van de uitgebreide specialisatie, waardoor zij generieke lesstof aanboden, of de studenten vergaten uit te nodigen voor online colleges.

Ook een tijdige en heldere *communicatie* werd door studenten van drie van de vijf pabo's genoemd als verbeterpunt. Het gaat hierbij dan zowel om de communicatie vanuit de pabo's naar de studenten als de communicatie van de pabo's naar de opleidings- of stagescholen. De studenten gaven tijdens de interviews voorbeelden over duidelijke communicatie over de inhoud van de uitgebreide specialisatie, tijdige communicatie over toetsen en contactpersonen.

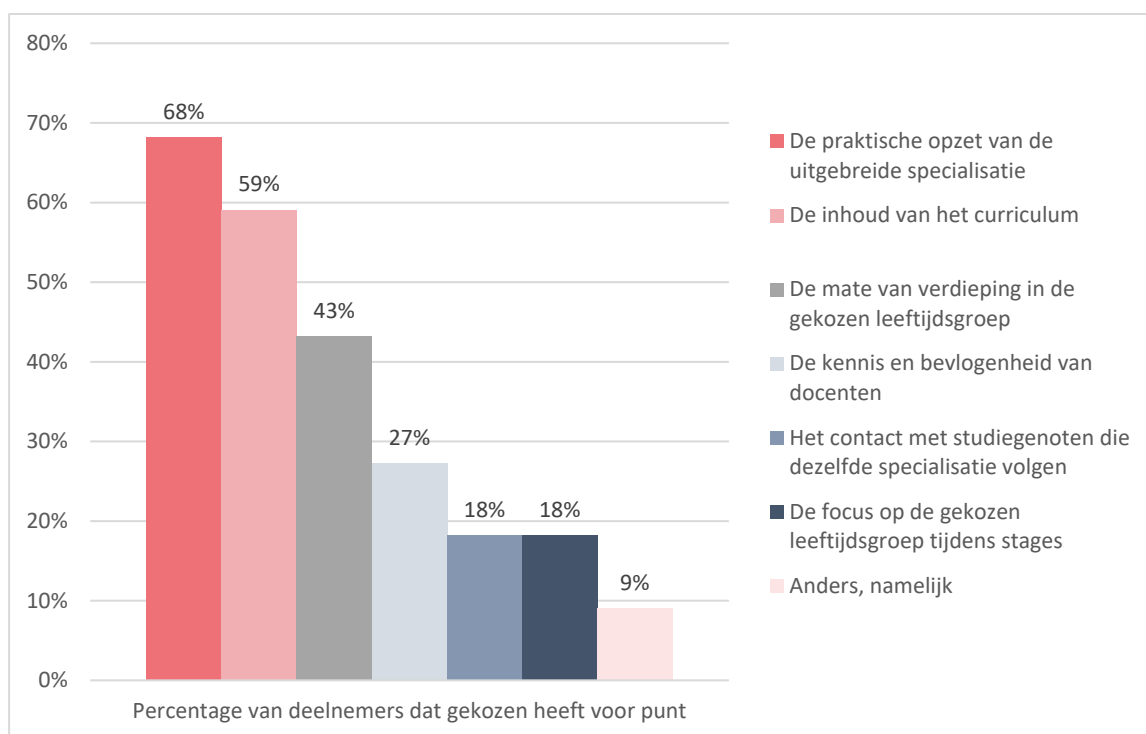
"Het was even een verrassing dat wij toch nog een half jaar in de bovenbouw moesten gaan stage lopen. Dit was niet bekend en als je al gekozen hebt dan is dat een domper."

(Eerstejaars student pilot JK; pilot 2021 gestart)

Bovendien gaf respectievelijk 59% en 43% van de respondenten aan dat de inhoud van het curriculum en de mate van verdieping in de gekozen leeftijdsgroep verbeterpunten zijn (zie Figuur 3.6). Op de volgende pagina gaan we dieper in op de mate van tevredenheid met het curriculum.

"Ik ben uiteindelijk driekwart van het jaar (meer) bezig geweest met jonge kind dan oudere kind. De reden van docenten is omdat we hetzelfde papiertje moeten krijgen. Maar uiteindelijk krijgt jonge kind wel gespecialiseerde toetsen maar worden de oudere kind-specialisten getoetst met dezelfde toetsen als de reguliere pabo."

(Eerstejaars student pilot OK; pilot 2020 gestart)

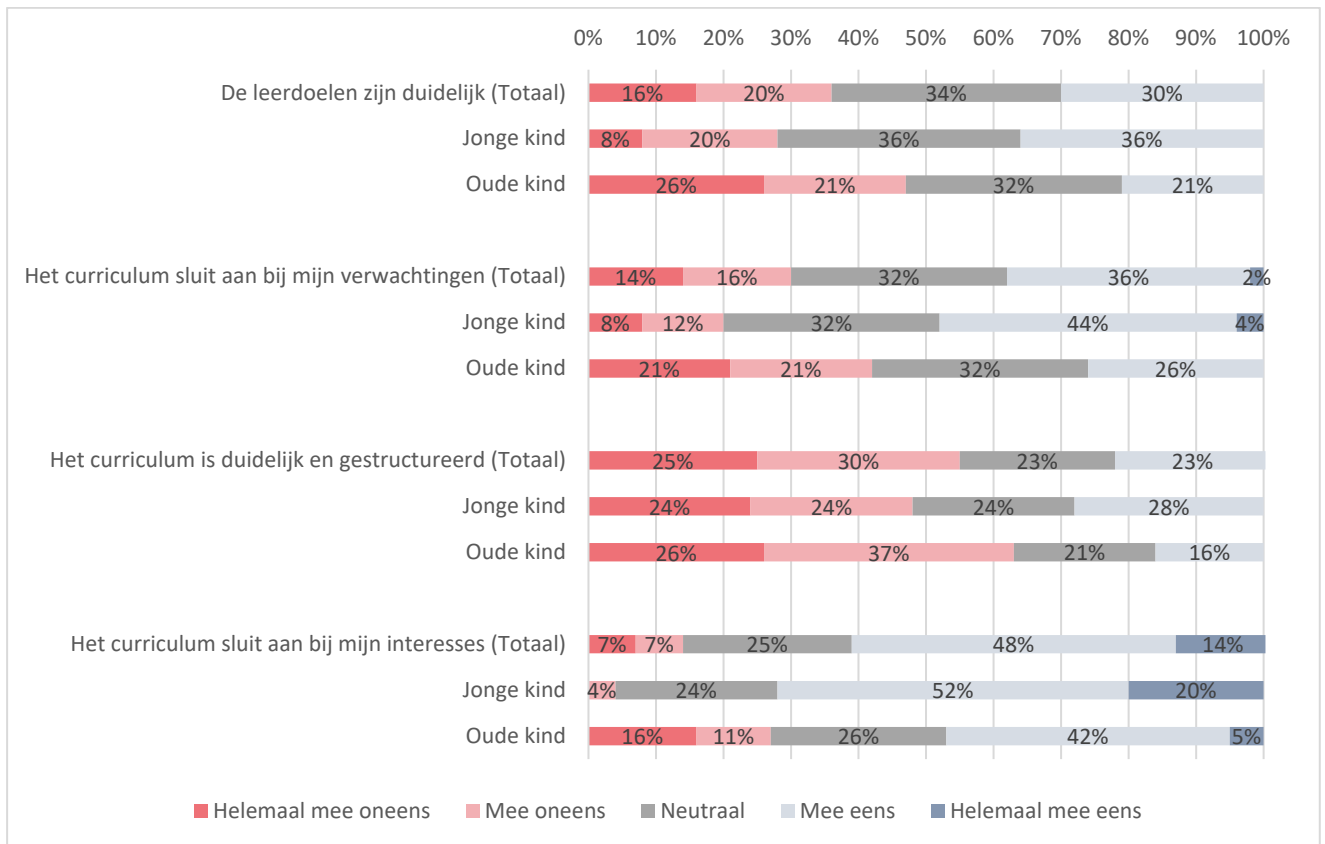

Figuur 3.6. Verbeterpunten van de uitgebreide specialisatie

Relatief weinig tevredenheid over curriculum

Zoals uit Figuur 3.6 blijkt geeft 59% van de respondenten aan dat de inhoud van het curriculum een verbeterpunt is.

Figuur 3.7 laat zien dat de studenten niet heel positief zijn over het curriculum, en er behoorlijk wat aandachtspunten zijn. Weliswaar vindt de meerderheid van de respondenten (62%) dat het curriculum aansluit op hun interesses (eens: 48% en helemaal eens: 14%). Bij de overige drie stellingen over het curriculum zijn de bevraagde studenten minder tevreden. Bij de enquêtevraag in hoeverre de inhoud van het curriculum overeenkomt met de verwachtingen van de student, zijn de antwoorden min of meer gelijk verdeeld tussen de antwoordcategorieën (helemaal) mee oneens, neutraal en (helemaal) mee eens, en is dus maar 38% het eens met de stelling. Overigens komen opstartproblemen geregeld voor bij nieuwe opleidingen. Als we alleen kijken naar studenten van pilots die inmiddels voor het tweede jaar lopen dan zien we dat ook dan 68% van de studenten de praktische opzet als verbeterpunt ziet. Wat opvalt is dat zelfs een groter deel, namelijk 75%, van deze studenten de inhoud van het curriculum als verbeterpunt ziet, terwijl dit voor 59% geldt als we kijken naar de volledige groep studenten.

Figuur 3.7: Stellingen over het curriculum. (N Totaal=44, N JK=25, N OK=19)

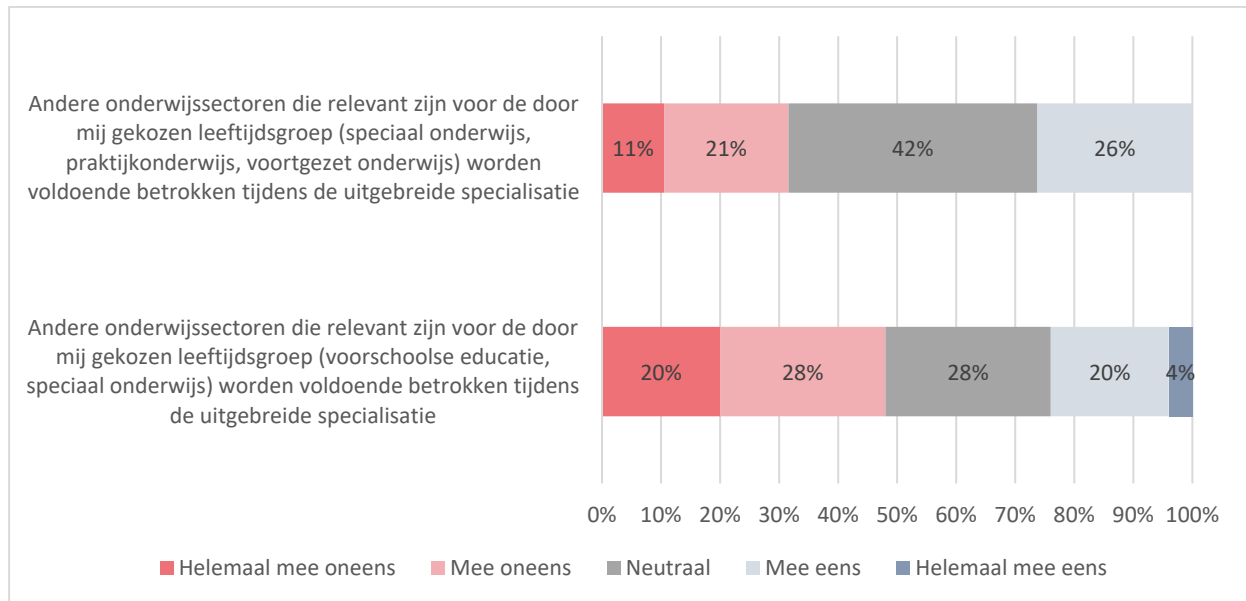
Als we kijken naar de uitsplitsingen per leeftijdsspecialisatie zien we dat er een verschil zit tussen de twee groepen als het gaat over de aansluiting van het curriculum op de interesses van de studenten (onder). De studenten oudere kind zijn duidelijk een stuk negatiever over deze stelling, 26% is het er mee oneens. Van de studenten jonge kind was maar 4% het oneens met de stelling. Ook als het gaat om de verwachtingen van het curriculum zijn de studenten oudere kind het vaker oneens met de stelling dan de studenten jonge kind. 42% en 20% respectievelijk. Over de structuur van het curriculum zijn de meningen het minst verdeeld, maar ook het meest kritisch. 55% was het oneens met de stelling dat het curriculum duidelijk en gestructureerd vormgegeven was. 23% was neutraal, en minder dan een kwart (23%) van de respondenten was het eens met deze stelling. De studenten zijn ook niet bijzonder te spreken over de duidelijkheid van de leerdoelen van de uitgebreide specialisatie: 36% van de respondenten is het (helemaal) oneens en slechts 30% is het wel eens met de stelling.

"Er is weinig verdieping aan bod gekomen, dit komt omdat we veel mee moeten doen met de normale brede pabo opleiding. Soms vraag ik mij af of mijn specialisatie wel echt een specialisatie is door de stof/lessen die wij krijgen. Het voelt als een gemiste kans."

(Tweedejaars student pilot JK)

Tijdens de interviews met de studenten vroegen we door op de verwachtingen van de studenten. Daaruit bleek dat met name de duur van de uitgebreide specialisatie, de verdiepte kennis die de studenten hebben opgedaan en - bij de pabo's van Fontys en Viaa - de stages overeenkomen met

hun verwachtingen. De geïnterviewde studenten van Windesheim en Driestar gaven aan dat de stages niet aan hun verwachtingen voldeden. Het gaat hierbij specifiek over het (kort) stagelopen in respectievelijk het voorschoolse aanbod (jonge kind) en het voortgezet onderwijs (oudere kind). Dit was de studenten voorgespiegeld, maar dit kon om organisatorische redenen gerelateerd aan corona niet doorgaan. Ook in de enquêteresultaten was dit zichtbaar: bijna de helft van de studenten die deelnamen aan de pilot gericht op het jonge kind vindt dat andere onderwijssectoren onvoldoende betrokken worden tijdens de uitgebreide specialisatie. Bij de pilots voor het oudere kind zijn de meningen meer gelijkmatig verdeeld (zie Figuur 3.8).

Figuur 3.8: Betrekking van andere onderwijssectoren die relevant zijn voor de door mij gekozen leeftijdsgroep. (N OK (boven) = 19, N JK (onder) =25)

Daarnaast noemden enkele geïnterviewde studenten ook het ontbreken van kennisuitwisseling en groepsvorming met andere studenten als verbeterpunt. Het gaat hier met name om kennisuitwisseling met de studenten van de reguliere pabo, maar ook de kennisuitwisseling tussen de studenten van beide uitgebreide specialisaties.

"In het eerste jaar kwam bij elkaar meekijken in de les amper van de grond. In het tweede jaar ging dat beter. Het was erg interessant om bij elkaar te kijken. Het moet meer sprankelend worden." (Tweedejaars student pilot OK)

We plaatsen hierbij de kanttekening dat andere studenten juist erg te spreken waren over de kennisuitwisseling met pabo-studenten binnen en buiten de pilot. Wellicht zijn hier good practices uit te wisselen.

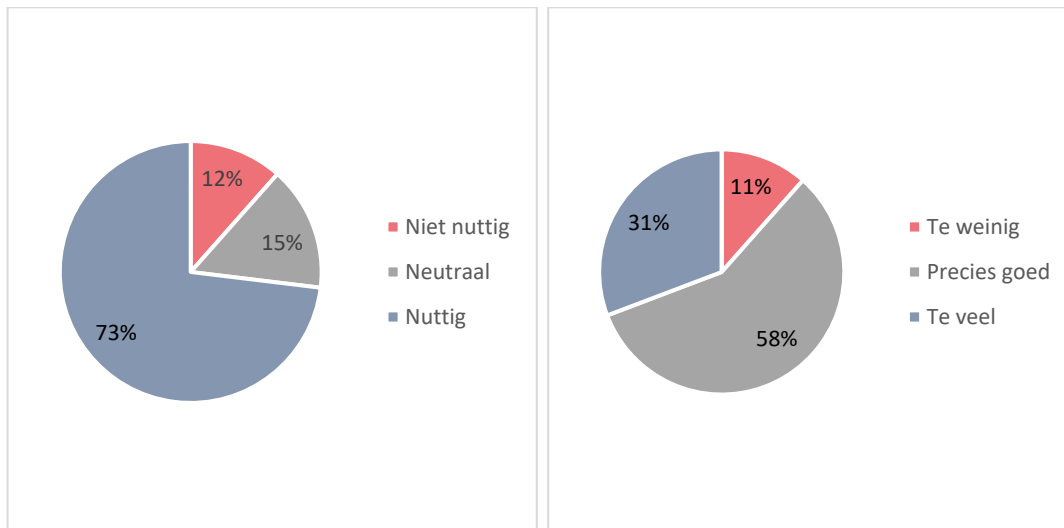
De genoemde ervaringen leidden er bij enkele studenten toe dat zij er aan twijfelden of ze hun deelname aan de pilot moesten voortzetten, of beter konden overstappen naar de reguliere pabo-opleiding. Uiteindelijk kozen zij ervoor om hun deelname aan de pilot voort te zetten. De studenten geven aan dat het tweede pilotjaar beter verloopt dan het eerste, en dat de pabo's gesignaleerde verbeterpunten oppakken.

3.6 Overlap andere leeftijdsgroep

Op de vraag hoe de studenten die deelnemen aan de pilots kennis en ervaring hebben opgedaan over de andere leeftijdsgroep, gaf bijna 60% aan stage te hebben gelopen in de andere leeftijdsgroep.

Uit de interviews blijkt dat de duur van deze stages per pabo varieert, van tien dagen bij Viaa tot negen maanden bij Driestar. De volledige lengte is hierbij slecht vergelijkbaar, want sommige respondenten hadden het over de totale tijd, terwijl anderen de periode noemde en daar dan 1 keer per week heen gingen.

Bijna driekwart van de respondenten van de enquête vond deze stages in de andere leeftijdsgroep nuttig (zie Figuur 3.09). Tegelijkertijd vond 31% van de respondenten deze stages in de andere leeftijdsgroep te veel. 58% vond de stages in de andere leeftijdsgroep precies goed en 11% vond de stage in de andere leeftijdsgroep juist te veel (zie Figuur 3.10).

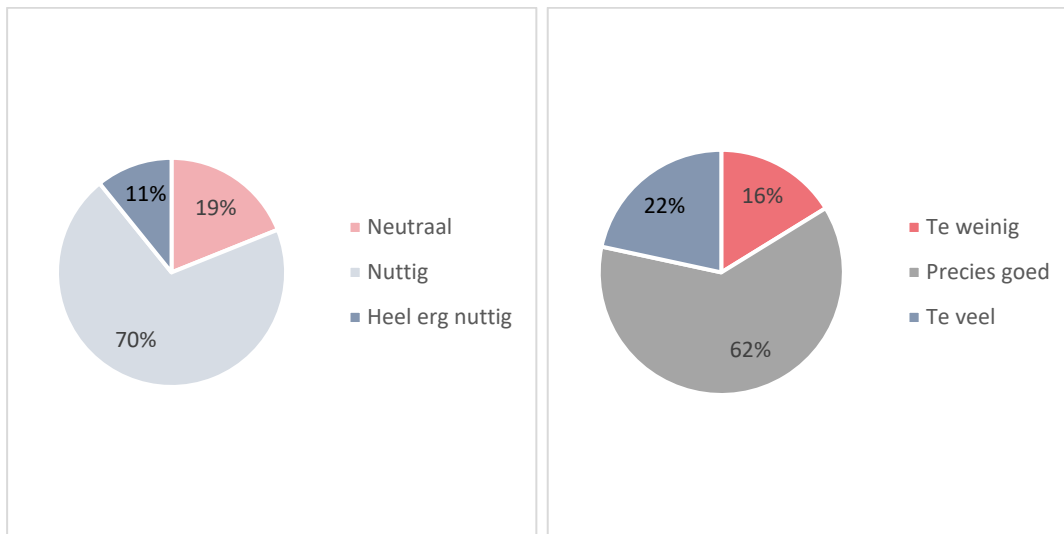

Figuur 3.09: Mening over het nut van de stages in de andere leeftijdsgroep. (Links)

Figuur 3.10: Mening over de hoeveelheid stages in de andere leeftijdsgroep. (Rechts)

Naast de stages was er ook in het curriculum van de uitgebreide specialisaties aandacht voor de andere leeftijdsgroep (Figuur 3.11 en Figuur 3.12). Een ruime meerderheid (84%) van de bevroegde studenten geeft aan dat er tijdens de lessen aandacht is voor de andere leeftijdsgroep. In totaal 81% van de respondenten vond dit nuttig tot heel erg nuttig. 62% van de respondenten vond de hoeveelheid aandacht precies goed. 22% vond dat er te veel aandacht uitging naar de andere leeftijdsgroep in het curriculum, terwijl 16% het juist te weinig aandacht vond (zie figuren 3.11 en 3.12). Al met al ziet een ruime meerderheid van de studenten dus ook zeker het belang van aandacht voor de andere leeftijdsgroep tijdens de opleiding en stages.

Een geïnterviewde student van Viaa geeft bijvoorbeeld aan dat een deel van de lessen tegelijkertijd aan zowel de studenten van de pilots jonge kind als de pilots oudere kind werd gegeven, maar dan met andere opdrachten. Ook op die manier kregen studenten iets mee over de andere leeftijdsgroep.

Figuur 3.11: Mening over het nut van de aandacht voor andere leeftijdsgroep in curriculum. (Links)
 Figuur 3.12: Mening over de mate van aandacht voor andere leeftijdsgroep in curriculum. (Rechts)

Ook de geïnterviewde studenten onderschrijven het belang van kennis en ervaring over de andere leeftijdscategorie dan gekozen in de uitgebreide specialisatie. Zij vinden het belangrijk om zicht te hebben op de andere leeftijdsgroep, juist om leerlingen beter voor te kunnen bereiden op het volgende leerjaar, of om achterstanden bij leerlingen te signaleren en op te lossen. Een student zegt hierover: "Als je als groep 8 docent niet weet hoe rekenen wordt aangeleerd in groep 3, kun je ook niet teruggaan op de leerlijn." De geïnterviewde studenten lijken geen voorstander te zijn van een specialistische bevoegdheid, tenzij deze naast de brede bevoegdheid bestaat.

"Ik haal de rekentoets niet, terwijl dat alleen voor de bovenbouw relevant is. Door dit soort situaties verlies je potentiële leerkrachten en dat kunnen we ons met de huidige lerarentekorten niet permitteren. Dat wil niet zeggen dat een complete splitsing een goed idee zou zijn. Het is belangrijk om zicht te krijgen op alle leeftijdsgroepen."

(Eerstejaars student pilot JK; pilot 2020 gestart)

Een deel van de kennis en vaardigheden die de studenten leren, is bruikbaar voor alle leeftijdsgroepen. Enkele studenten voelen zich niet goed toegerust om les te geven aan de andere leeftijdsgroep, terwijl andere studenten zich voldoende capabel voelen, in ieder geval voor een korte periode¹⁷. Een tweedejaars student van de uitgebreide specialisatie oudere kind geeft hierbij aan:

"invallen lukt wel, maar ik weet bijvoorbeeld niet hoe ik leerlingen letters moet aanleren."

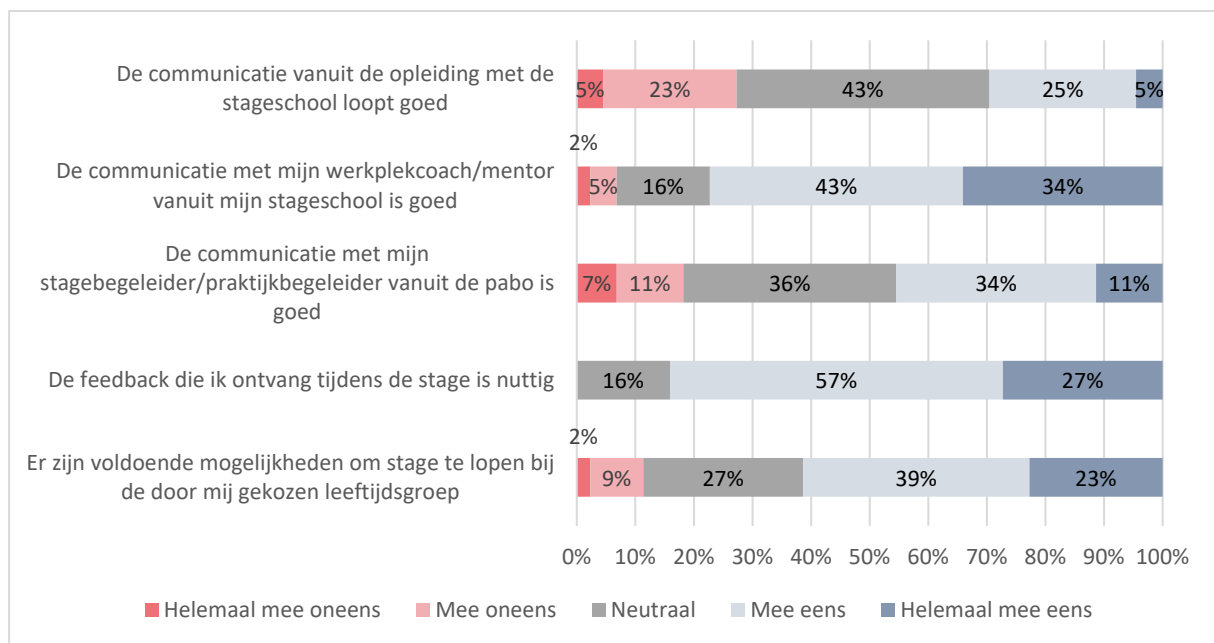
Hierbij plaatsen we de kanttekening dat de geïnterviewde studenten in jaar 1 of 2 zitten en hun opleiding natuurlijk nog niet afgerond hebben en nog niet het volledige curriculum doorlopen hebben. Dit kan ook een oorzaak zijn waarom sommige studenten aangeven zich (nog) niet toegerust voelen om les te geven aan de andere leeftijdsgroep.

¹⁷

3.7 Ervaringen met stages

Hoge tevredenheid over stages

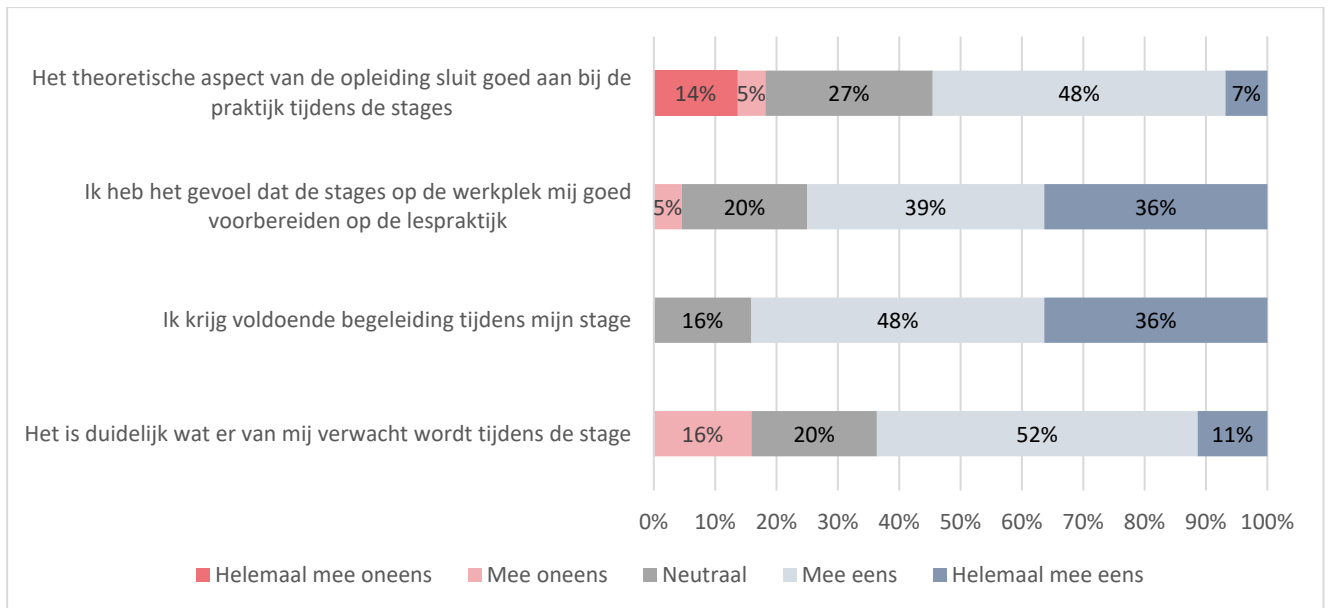
Uit de enquête onder de studenten die deelnemen aan de pilots blijkt dat zij tevreden zijn over de stages die zij tijdens hun opleiding lopen (zie Figuur 3.13 en Figuur 3.14). Ze zijn met name tevreden over de tijdens de stage ontvangen feedback, die ze bijna allemaal nuttig vinden. Ook zijn ze erg vaak tevreden over de communicatie met hun werkplekcoach/mentor vanuit hun stageschool, en over de mogelijkheden om binnen de leeftijdsgroep van hun keuze stage te lopen. Aspecten van de stage waar zij relatief minder vaak tevreden over zijn, zijn de communicatie vanuit de opleiding met de stageschool en de communicatie met hun stagebegeleider/praktijkbegeleider vanuit de pabo.

Figuur 3.13: Stellingen over de stages en het werkplekleren. N=44

84% van de respondenten geeft aan dat ze voldoende begeleiding krijgen tijdens de stage. Eveneens een grote meerderheid was van mening dat de stages hen goed voorbereiden op de lespraktijk (75%). Voor 63% van de respondenten is het duidelijk wat er van hen wordt verwacht tijdens de stage. Ook was de meerderheid van de respondenten tevreden over de aansluiting tussen theorie en de werkpraktijk, al is het percentage ontevreden studenten met 19% hier het hoogst.

Figuur 3.14: Stellingen over de stages en het werkplekleren. N=44

Toch was niet iedereen tevreden over de stages, bleek uit een van de interviews met de studenten. Dit had dan bijvoorbeeld te maken met een stageschool die zoekende is in wat ze de stagestudenten kunnen aanbieden, mede door een gebrek aan informatie en begeleiding vanuit de pabo.

Uit de gesprekken met de stagescholen komt een beeld van tevredenheid naar voren, al is dit niet specifiek voor de studenten die de uitgebreide specialisatie volgen; ook de stages van de studenten die hier niet aan deelnemen verlopen naar tevredenheid. Wel geeft een van de contactpersonen aan dat binnen de specialisaties met leeruitkomsten wordt gewerkt, terwijl dit in het *reguliere* curriculum van dezelfde pabo niet gebeurt. Hierdoor was het soms even zoeken naar de wijze van beoordelen van de studenten, maar door intensief contact met de pabo leverde dit verder geen obstakels op.

OPBRENGSTEN EN MEERWAARE VAN DE PILOTS

Tweede evaluatie pabo pilots uitgebreide specialisaties jonge kind en oudere kind

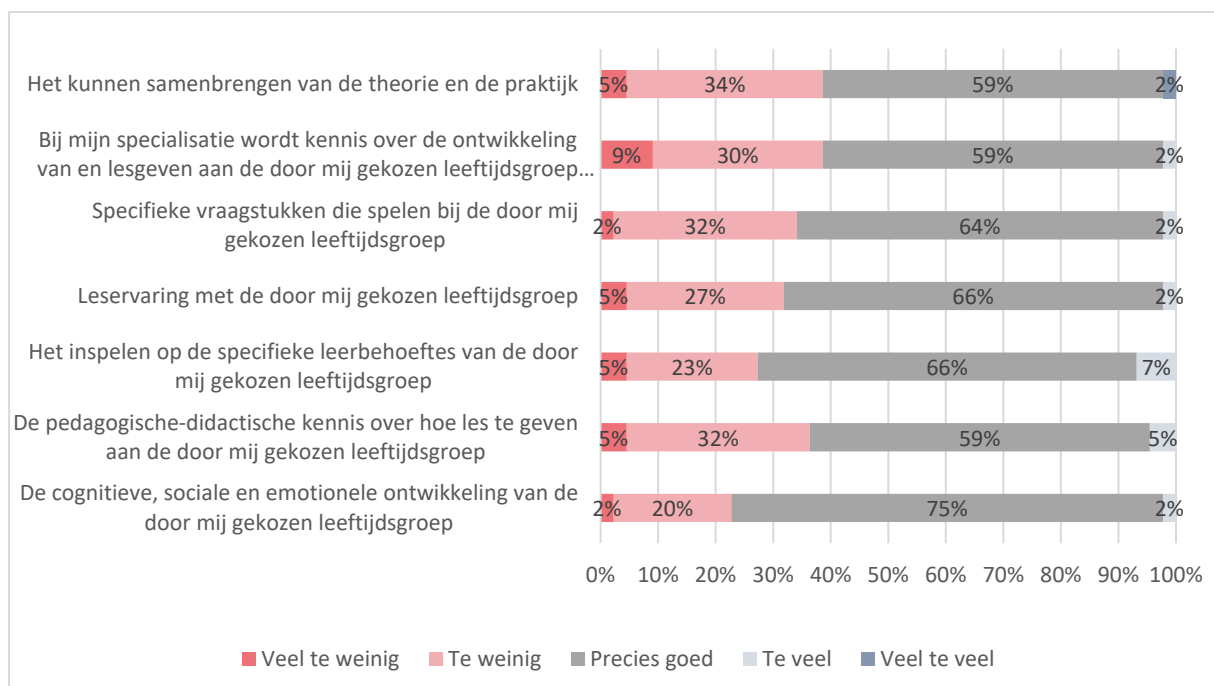
4 Opbrengsten en meerwaarde van de pilots

4.1 Inhoudelijke leerwinsten volgens studenten

De studenten die deelnemen aan de pilots, doen kennis, vaardigheden en competenties op, specifiek gericht op het jonge of oudere kind. Uit de enquête blijkt dat ongeveer tweederde van de studenten tevreden is over de kennis en ervaring die ze opdoen over leeftijdsspecifieke vraagstukken, leerbehoeften en ontwikkeling van de leerlingen, en de manier waarop ze daarop kunnen inspelen (zie Figuur 4.1). Tussen de 64% en 75% van de respondenten vindt de kennis en ervaring op de genoemde punten precies goed. Tussen de 22% en 37% van de respondenten geeft aan dat ze (veel) meer kennis en ervaring hadden willen opdoen in de uitgebreide specialisatie. Het meest tevreden waren de respondenten met de kennis en ervaring over cognitieve, sociale en emotionele ontwikkelingen. 75% van de respondenten geeft hierbij aan dat de hoeveelheid precies goed was. 22% van de respondenten geeft aan meer verdieping te willen.

Tijdens de interviews met de studenten wordt dit beeld versterkt: de studenten geven aan meer diepgaande kennis te bezitten over de leeftijdscategorie van hun keuze. Ze geven ook aan dat ze het een groot voordeel vinden dat ze deze kennis al in het eerste en tweede leerjaar opdoen, vergeleken met de reguliere specialisatie tijdens het reguliere pabo-curriculum, die in leerjaar drie en vier plaatsvindt. Daarnaast hebben ze hun theoretische kennis beter in de praktijk kunnen toepassen door de langere stages in de 'bouw' van hun specialisatie. Hierdoor beschikken ze over meer praktijkervaring.

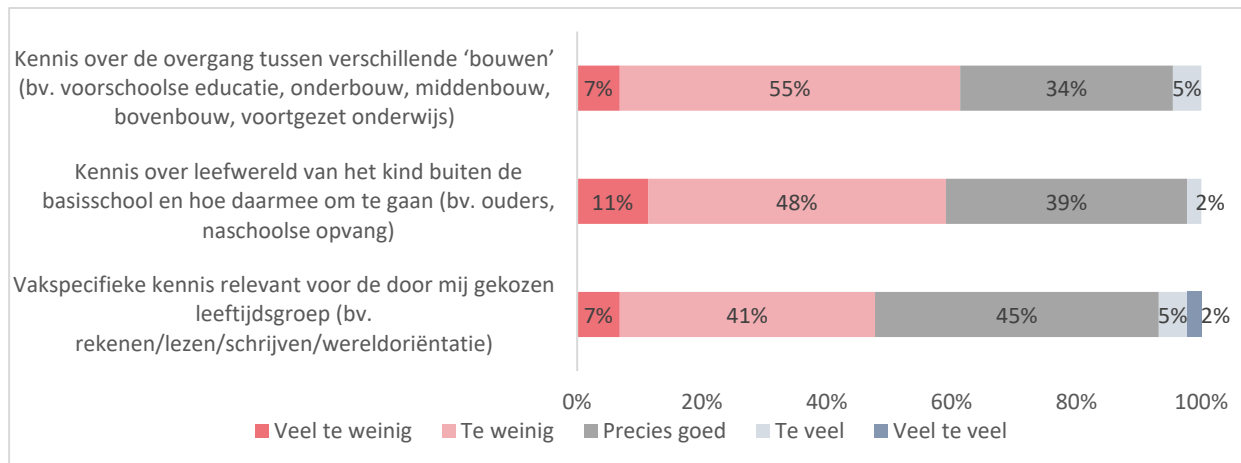
Naast inhoudelijke leerwinsten gericht op de leeftijdsspecialisaties, noemden de geïnterviewde studenten bepaalde leerwinsten die specifiek zijn voor de pilots. Zo gaven de geïnterviewde studenten van Fontys en Driestar aan dat zij input konden geven op het curriculum of hielpen het curriculum te ontwikkelen. Hier hebben zij veel van geleerd.

Figuur 4.1: Opbouw kennis en ervaring tijdens uitgebreide specialisatie (1). N=44

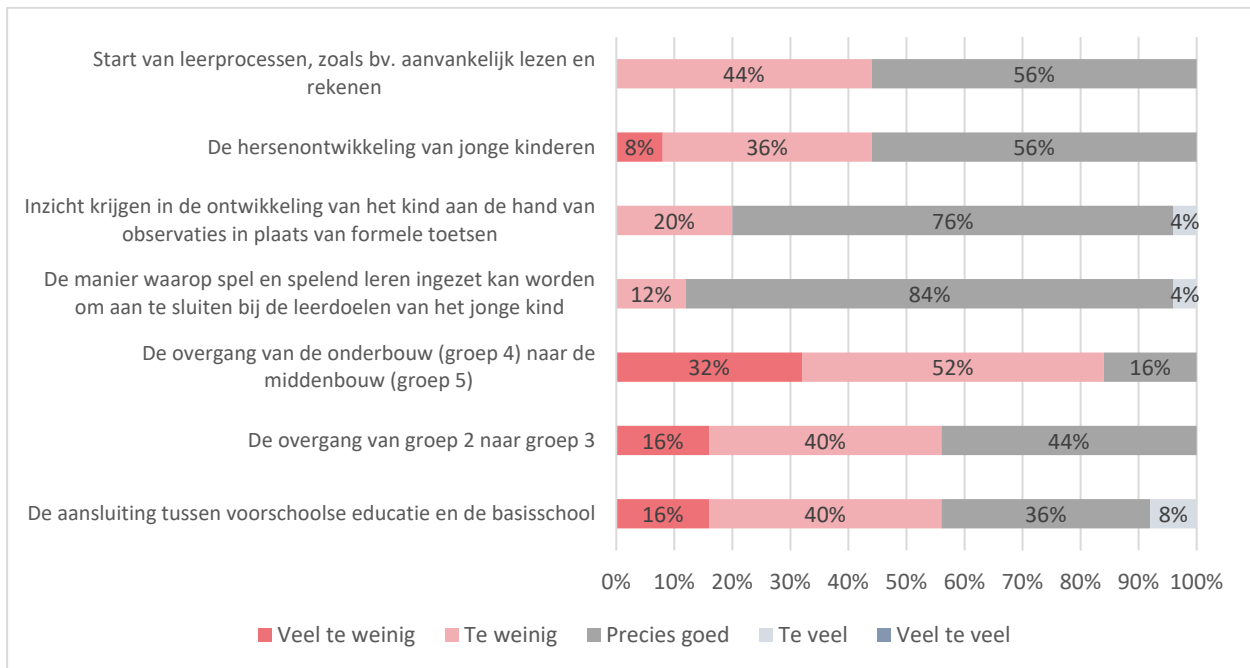
De respondenten van de enquête gaven daarnaast aan dat ze op een aantal gebieden te weinig kennis en ervaring hebben opgedaan, zoals over de overgang tussen de verschillende 'bouwen': de overgang tussen de voorschoolse periode en de basisschool, tussen de onderbouw en de middenbouw, tussen de middenbouw en de bovenbouw en tussen de bovenbouw en het voortgezet onderwijs. Zowel de studenten die deelnemen aan de uitgebreide specialisatie voor het jonge kind als die voor het oudere kind geven aan dat zij meer over dit onderwerp hadden willen leren. Dit lijkt te ondersteunen dat studenten het belangrijk vinden om te leren over de volledige ontwikkeling van het kind gedurende de basisschool en niet slechts over het deel van de door hen gekozen doelgroep. Ook over de leefwereld van het kind buiten de school en over vakspecifieke kennis had gemiddeld de helft van de studenten meer kennis willen opdoen (zie Figuur 4.2).

De studenten zijn maar zelden van mening dat zij ergens te veel kennis en ervaring over opgebouwd hebben.

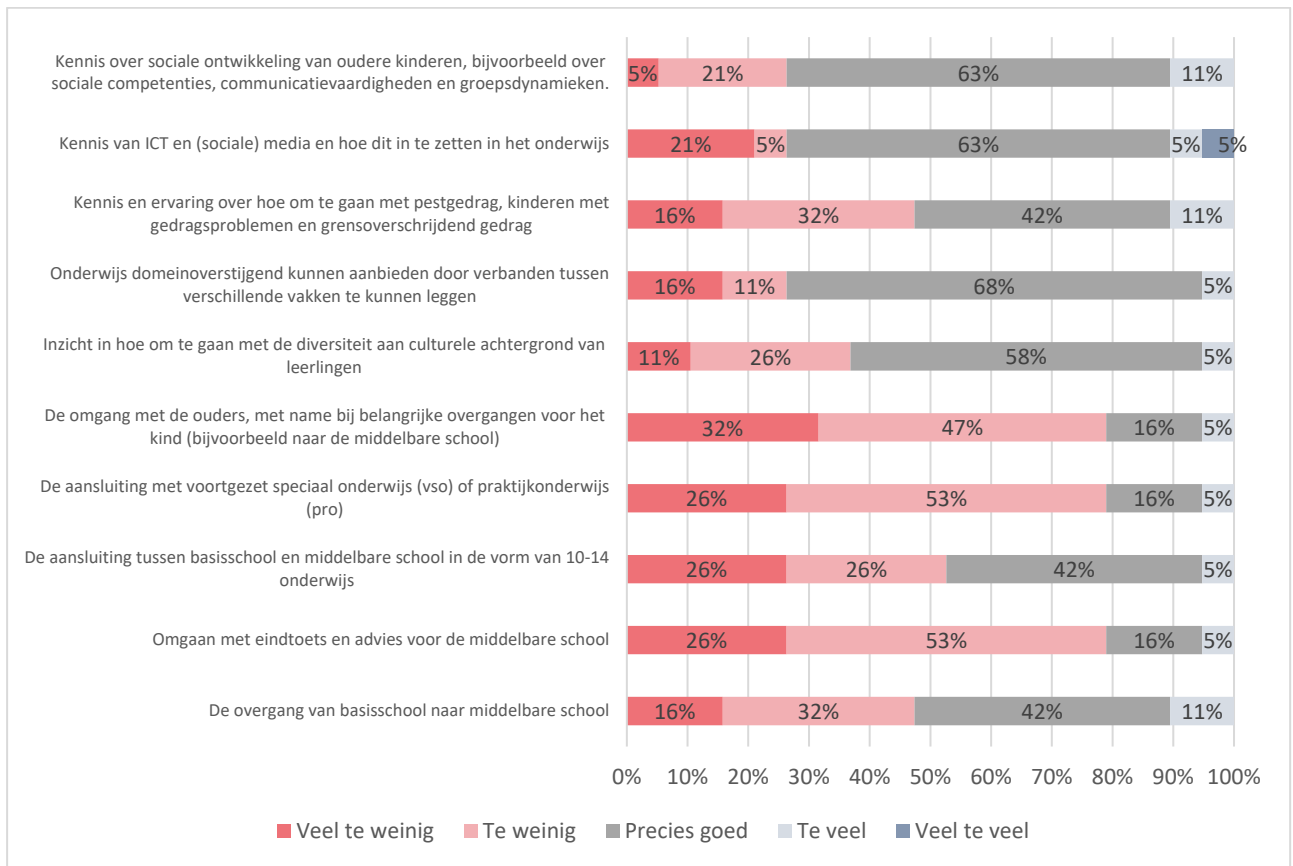
Figuur 4.2: Opbouw kennis en ervaring tijdens de uitgebreide specialisatie (2). N=44

Er zijn natuurlijk ook inhoudelijke leerwinsten die specifiek voor de uitgebreide specialisatie jonge kind, dan wel oudere kind zijn. In de onderstaande figuren wordt specifiek voor respectievelijk het jonge kind (Figuur 4.3) dan wel het oudere kind (Figuur 4.4) weergegeven wat ze vonden over de opbouw van kennis en ervaring van een aantal pilot specifieke elementen.

Figuur 4.3: Opbouw kennis en ervaring tijdens specialisatie, specifiek voor pilot jonge kind. N=25

De respondenten van de pilots jonge kind zijn in het bijzonder erg vaak tevreden (84%) over de opbouw van kennis en ervaring op het gebied van de manier waarop spel en spelend leren ingezet kan worden om aan te sluiten bij de leerdoelen van het jonge kind. Met zo'n driekwart van de respondenten zijn ze ook overwegend tevreden over het geleerde op het gebied van inzicht krijgen in de ontwikkeling van het kind aan de hand van observaties in plaats van formele toetsen. Een substantieel deel van de studenten (44 à 56%) had echter wel meer kennis en ervaring willen opdoen over *de overgang van groep 2 naar groep 3*, over *de aansluiting tussen voorschoolse educatie en de basisschool*, over *de hersenontwikkeling van jonge kinderen*, en over *de start van leerprocessen, zoals aanvankelijk lezen en rekenen*. Op gebied van één aspect vonden bijna alle studenten dat ze er te weinig kennis en ervaring over hebben opgedaan tijdens de pilot: Maar liefst 84% noemt de opbouw van kennis en ervaring over *de overgang van groep 4 naar groep 5* te weinig, waarvan 32% dit zelfs veel te weinig vond.

Figuur 4.4: Opbouw kennis en ervaring tijdens specialisatie, specifiek voor pilot oudere kind. N=19

Bij de studenten van de pilots oudere kind bestaat er overwegend tevredenheid over *de opbouw van kennis en ervaring op het gebied van onderwijs domein-overstijgend kunnen aanbieden door verbanden tussen verschillende vakken te kunnen leggen, kennis over sociale ontwikkeling van oudere kinderen, bijvoorbeeld over sociale competenties, communicatievaardigheden en groepsdynamieken, en Kennis van ICT en (sociale) media en hoe dit in te zetten in het onderwijs.*

Er zijn ook aspecten waarvan de studenten vinden dat ze te weinig kennis en ervaring hebben opgedaan tijdens de uitgebreide specialisatie oudere kind. Met name over hun opbouw van kennis en ervaring op het gebied van de omgang met de ouders, met name bij belangrijke overgangen voor het kind (bijvoorbeeld naar de middelbare school), over de aansluiting met voortgezet speciaal onderwijs of praktijkonderwijs, en over omgaan met eindtoets en advies voor de middelbare school zijn zij in meerderheid van mening dat dit te weinig of zelfs veel te weinig is.

Opvallend genoeg vinden dus zowel de studenten van de pilots jonge kind als oudere kind dat zij te weinig kennis en ervaring hebben opgedaan over de overgang naar de oudere leeftijdsgroep (respectievelijk de bovenbouw bij het jonge kind en het vo, vso en pro bij het oudere kind).

4.2 Inhoudelijke leerwinsten voor de deelnemende pabo's

Inhoudelijk leerwinsten in brede zin voor de pabo-opleiding zelf zijn volgens de meeste pabo's tot nu toe vrij beperkt, omdat de pabo's nog vooral bezig zijn met de korte termijn en waar de docenten nu te maken mee hebben (drukke, personeelstekorten). Een visie moet nog ontwikkeld worden, wellicht mede als gevolg van de korte looptijd van de pilot. Zolang de uitgebreide

specialisatie nog apart wordt gegeven dan wordt er nog niet echt gezorgd voor een uitbreiding van het generieke curriculum. Een uitzondering hierop is Viaa, dat aangeeft dat de uitgebreide specialisatie een verrijking heeft geboden van het onderwijs. Het heeft aanleiding gegeven om visies op jonge en oudere kind breed te ontwikkelen binnen de opleiding. Ook zijn er visies uitgewerkt op bekwaamheden voor de leeftijdsgroepen en aansluitende beoordelingsformulieren. Deze stappen zorgen ervoor dat studenten specifiek begeleid en beoordeeld kunnen worden. Dergelijke inzichten kunnen ook worden meegenomen voor de reguliere opleiding.

Bij Fontys wordt daarnaast benoemd dat in de uitgebreide specialisatie meer dan in het reguliere curriculum wordt gewerkt met leervragen en leeruitkomsten, om tot meer verdieping te komen en meer diepgaand te leren. Wat de betrokkenen hierbij opvalt is dat studenten meer verantwoordelijkheid dragen voor hun eigen leerproces en al vanaf het begin door specifieke aspecten binnen de specialisatie getriggerd kunnen raken. Ze merken dat de pilotstudenten baat hebben bij deze verdieping, bijvoorbeeld doordat zij meer kunnen vertellen over de visie op het jonge kind dan studenten uit het reguliere curriculum.

Ook gaven onze gesprekspartners bij Viaa aan het ontzettend leuk en leerzaam te vinden om meerdere keren per jaar samen met het werkveld relevante thema's te bespreken. Dit doen zij in opgerichte expertiseteams, waarin bijvoorbeeld nagedacht wordt over het curriculum. Op hogeschool Driestar werd het werkveld betrokken in de vorm van gastsprekers, wat ook tijdens de coronapandemie goed werkte, omdat er niet gereisd hoefde te worden voor het geven van een gastles.

4.3 Organisatorische winsten voor de deelnemende pabo's

Er worden in de pilots tot nu toe eerder organisatorische uitdagingen om de programma's voor de specialisaties op te stellen gesignaleerd dan organisatorische winsten. Zeker met vaak geringe studentenaantallen is het niet eenvoudig om de pilots te draaien. Hier komt bij dat op veel pabo's wordt genoemd dat er meer tijd en geld nodig is om de pilots verder te ontwikkelen. De plannen die oorspronkelijk gemaakt zijn, zijn niet op alle pabo's al volledig doorgevoerd en in enkele gevallen is de pilot ook al noodgedwongen aangepast hierdoor. Zo zorgt geldgebrek er bij Viaa voor dat de specialisatieklas met aparte colleges stopt, waardoor de studenten alleen met de uitgebreide specialisatie te maken krijgen op de leerwerkplek en heeft Ipabo te weinig aanmeldingen om een uitgebreide specialisatie te kunnen aanbieden. Ook op andere pabo's wordt aangegeven dat het aanbieden van de uitgebreide specialisatie te duur is wanneer het aantal aanmeldingen klein is.

Een van de organisatorische problemen die vaker genoemd worden is het inpassen van de pilot in het reguliere rooster en de al bestaande programma's. Omdat vaak dezelfde personen betrokken zijn bij zowel het reguliere curriculum als de uitgebreide specialisatie en het ook voorkomt dat docenten simpelweg te weinig beschikbare uren hebben, omdat ze naast het reguliere curriculum ook betrokken zijn bij bijvoorbeeld toets- of curriculumcommissies, en tijd nodig hebben voor studentenadministratie, blijkt het maken van roosters een flinke opgave.

4.4 Kennistransfer en spill-over effecten richting andere opleidingen

Tijdens de gesprekken is ook aan de pabo's gevraagd in welke mate zij een vorm van kennisoverdracht ervaren vanuit de pilots naar de reguliere opleiding. Alle pabo's geven aan dat dit 'work in progress' is. De pilots zijn pas kort geleden gestart en volgens de geïnterviewde medewerkers kost het tijd om kennisuitwisseling en kennisdisseminatie in gang te zetten. Volgens docenten van Driestar heeft dat ook te maken met het feit dat er zoveel verschillende initiatieven tegelijk plaatsvinden die innovatie in de onderwijssector bevorderen, zoals de pilot tieneronderwijs. De veelheid aan projecten die simultaan plaatsvinden, kan het soms moeilijk maken om de focus te houden en alle ontwikkelingen bij te houden.

Kleinere opleidingen ervaren minder uitdagingen met kennisverspreiding omdat alle docenten ook betrokken zijn bij de pilot en nemen de opgedane inzichten mee naar het reguliere pabo-curriculum. Dit is het geval voor de locatie van Fontys in Den Bosch. Bij Viaa worden inzichten uit de pilots vertaald naar de reguliere opleiding door input te geven aan de curriculumcommissie over onderwerpen die betrekking hebben op het jonge kind en oudere kind op basis van inzichten uit de pilot. Dit heeft bijvoorbeeld plaats gevonden voor het nieuw curriculum dat werd ontwikkeld voor de voltijds reguliere pabo, waar het expertiseteam jonge kind inventariseerde wat er in het curriculum voor jonge kind moet zitten en in welk leerjaar het geleerd moet worden. Bij NHL Stenden zijn bekwaamheidseisen voor het jonge kind opgesteld, wat vakdocenten helpt om het curriculum rondom het jonge kind verder vorm te geven. Ook is er een leeftijdscoördinator aangesteld wiens rol is om meer aandacht te hebben voor leeftijdsspecifieke vraagstukken in het hele curriculum.

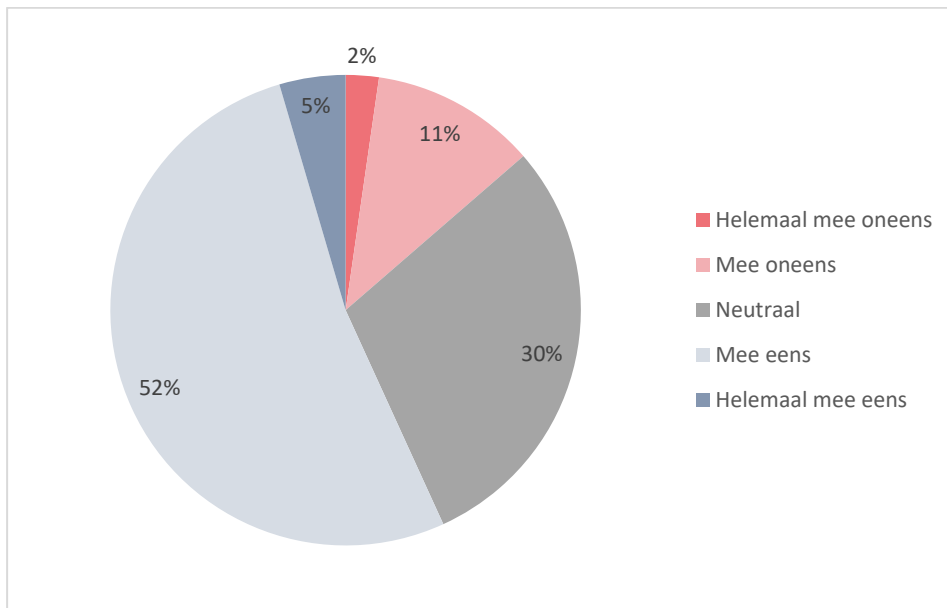
Om ook kennisuitwisseling *tussen* verschillende pabo's – met en zonder pilots – heeft het Kennisnetwerk jonge kind de pilots jonge kind gepresenteerd. Ook is er met de jonge kind-specialisten van de opleidingen gesproken over de curricula van de pilots en zijn vragen onderling besproken. Op deze kennisuitwisseling werd zeer positief gereageerd. Ook voor kennisuitwisseling tussen pabo's bieden de pilots dus mogelijkheden.

Kennistransfer tussen studenten van de pilots en studenten van de reguliere pabo

Bij de meeste pabo's wordt de uitgebreide specialisatie in een geheel apart programma geboden, waardoor de pilotstudenten niet in contact komen met studenten uit de generieke opleiding. Dit komt omdat de uitgebreide specialisatie op leeftijdsgroep vanaf het eerste jaar wordt aangeboden en studenten hierdoor meer de diepte in gaan. Deze studenten krijgen ook het basisprogramma voor brede bevoegdheid, maar dat volgen ze apart van de reguliere studenten.

In de enquête zijn studenten ook bevraagd over hun verwachtingen wat betreft de mate waarin zij later in hun werk leeftijdsspecifieke kennis en ervaring kunnen overdragen aan hun collega's (Figuur 4.5). Hieruit blijkt dat zo'n 57% van hen dit wel verwacht (eens of helemaal eens). 30% staat er neutraal in, terwijl 13% het er (helemaal) mee oneens is. Ook hier zou het kunnen dat het feit dat de respondenten pas in het eerste of tweede jaar van de opleiding zitten de verwachtingen op dit vlak (nog) temperen.

Figuur 4.5: Kennistransfer: Ik verwacht dat ik in mijn werk later mijn leeftijdsspecifieke kennis en ervaring kan overdragen aan mijn collega's. N=44

4.5 Tegemoet komen aan behoeften arbeidsmarkt

Pabo's/RAP-regio over de behoeften van de arbeidsmarkt

De geïnterviewden vanuit de pabo's geven aan dat het werkveld ook baat heeft bij de uitgebreide specialisatie, omdat studenten hierdoor meer toegerust voor het werk zijn. Zij hebben meer kennis en ervaring kunnen opdoen omdat zij zich gericht hebben op een specifieke leeftijdsgroep. Hierdoor zijn studenten ook erg gewild in het werkveld, omdat zij voorbereid zijn voor het onderwijs van de toekomst, bijvoorbeeld rondom samenwerkingen met de kinderopvang. Zo benoemen de geïnterviewden van een pilot jonge kind dat stagebegeleiders vaak positiever zijn over de expertise en ervaring van studenten uit de uitgebreide specialisatie tegenover generieke studenten.

Vooral grotere scholen hebben baat bij specialisten die kennis en ervaring hebben met een optimale aansluiting met het voortgezet onderwijs. Kleinere scholen in dorpen hebben juist generalisten nodig. Wel blijft het in stand houden van de brede opleiding en ontwikkeling van studenten een aandachtspunt: ook al specialiseren studenten zich in een leeftijdsgroep, dan moeten zij nog steeds bevoegd en bekwaam zijn om les te geven aan andere leeftijdsgroepen. Zeker gezien de huidige arbeidsmarktcrisis.

Ook vanuit de gesproken RAP-regio's volgt dat de pilots tegemoet kunnen komen aan behoeften van de arbeidsmarkt. Zo geeft een van de contactpersonen aan te verwachten dat de pilots zouden kunnen bijdragen aan het terugdringen van het lerarentekort. Deze contactpersoon is van mening dat de voortijdige uitval onder mannelijke studenten uit de pabo mogelijk beperkt kan worden, omdat zij de uitgebreide specialisatie oudere kind kunnen kiezen en daardoor minder met kleuters hoeven om te gaan, wat hen vaker dan vrouwelijke studenten minder goed zou liggen. Anderzijds zou een goede communicatie over de mogelijkheid tot een keuze voor een (uitgebreide dan wel reeds bestaande) leeftijdsspecialisatie, waardoor mannelijke studenten maar beperkt met de jonge kinderen te maken krijgen ook kunnen bijdragen aan het vaker kiezen voor een pabo-opleiding door mannen. Overigens zijn er ook vrouwelijke studenten die zich liever specialiseren in het

oudere kind, net als dat sommige mannelijke studenten juist liever een specialisatie jonge kind zullen volgen.

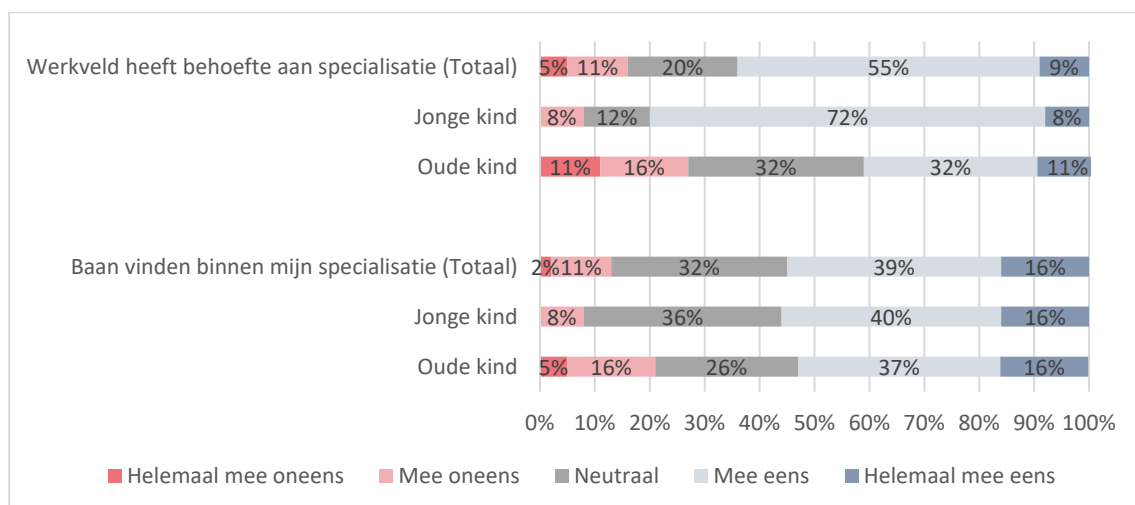
Ook vanuit de andere RAP-regio wordt aangegeven dat er behoefte is aan specialistisch opgeleide leerkrachten, bijvoorbeeld door een leeftijdsspecialisatie. Volgens de gesproken contactpersonen gaat er de komende tijd veel expertise op het jonge kind verloren doordat de laatste 'klos-ers' met pensioen zullen gaan, waardoor het van belang is dat nieuwe docenten over deze specifieke kennis beschikken. De inhoud van de pabo's is volgens hen echter onvoldoende ingericht op de behoeften van het werkveld. De vragen die startende leraren nu hebben komen volgens hen te veel vanuit de theorie en te weinig vanuit de ervaring. Een specialisatie jonge kind kan daarom bijdragen aan het beter laten aansluiten van de opleiding bij de behoeften van het werkveld. Zo is er tijdens het gesprek aangegeven:

“De didactische theorie is natuurlijk heel mooi om te leren, ook over het jonge kind. Maar wanneer je die jonge kinderen voor je neus hebt zitten, gebeurt er zoveel dat je de theorie niet altijd toe kunt passen”.

Ook geven zij aan dat ze van mening zijn dat scholen de professionalisering van het team meer vanuit de eigen – al aanwezige – kennis moeten vormgeven, in plaats van alles van buitenaf *in te huren*. Ook hier zouden de specialistisch afgestudeerde leerkrachten een rol in kunnen spelen, aangezien zij specifieke kennis hebben over het jonge of oudere kind en dit kunnen overdragen naar collega's.

Studenten over de verwachte behoeften van de arbeidsmarkt

Figuur 4.6 geeft twee stellingen weer omtrent verwachtingen van studenten over de behoeften van de arbeidsmarkt. Over hun verwachtingen over de behoefte van het werkveld aan leraren met een uitgebreide specialisatie zijn de respondenten relatief vaak positief: 55% is het eens met de stelling, en nog eens 9% is het helemaal eens. 20% staat er neutraal in, terwijl 16% het er (helemaal) mee oneens is. Ook wat betreft de verwachtingen over het kunnen vinden van een passende baan na de uitgebreide specialisatie-opleiding zijn redelijk positief. 55% is het er (helemaal) eens met de stelling, 32% staat er neutraal in, en maar 13% is het (helemaal) oneens met de stelling.

Figuur 4.6: Stellingen over het werkveld. (N Totaal=44, N JK=25, N OK=19)

Boven: Ik verwacht dat het werkveld behoefte heeft aan leraren met een uitgebreide specialisatie
 Onder: ik verwacht dat ik na mijn specialisatie ook een baan kan vinden binnen mijn specialisatie

Figuur 4.6 laat ook zien dat 80% van de respondenten van de uitgebreide specialisatie jonge kind van mening is dat er behoefte is aan gespecialiseerde jonge kind docenten. De overige 20% is hier echter minder van overtuigd. Zij staan er neutraal in of zijn het er mee oneens. Dit grotendeels positieve beeld komt overeen met inzichten uit de interviews met de pabo's en met de studenten. Enkele pabo's geven namelijk aan dat de wens uit het werkveld om meer jonge kind-specialisten op te leiden heeft bijgedragen aan het ontwikkelen van de specialisaties.

De studenten van de uitgebreide specialisatie oudere kind zijn iets vaker er niet van overtuigd dat het werkveld behoefte heeft aan dergelijke gespecialiseerde leraren. 27% is het (helemaal) oneens met de stelling. Zij zijn opvallend genoeg van mening dat er geen behoefte is aan oudere kind-specialisten, en nog eens 32% is neutraal. De overige 43% is het wel eens met de stelling en dus van mening dat er een behoefte is aan oudere kind-specialisten.

Wat betreft hun verwachtingen over het vinden van een baan die bij hun specialisatie past zijn er weinig verschillen tussen de studenten van de pilots jonge kind en oudere kind. De studenten van de pilots oudere kind zijn hier wel iets vaker negatief over dan de studenten van de pilots jonge kind.

Uit enkele gesprekken met de pabo's is naar voren gekomen dat zij zich, mede door het ontwikkelen van de pilots, gerealiseerd hebben dat hun huidige curricula erg gefocust zijn op het oudere kind. Dit zou kunnen bijdragen aan het gevoel dat er op de arbeidsmarkt minder behoefte is aan oudere kind-specialisten.

Toch gaven de geïnterviewde studenten – soms met enige voorzichtigheid – wel degelijk aan dat zij verwachten dat de uitgebreide specialisatie meerwaarde heeft voor het werkveld, vanwege de verdiepte kennis over de gekozen leeftijdscategorie. Deze voorzichtigheid komt voort uit een beperkt zicht op de arbeidsmarkt, of onzekerheid over de toegevoegde waarde van de uitgebreide specialisatie ten opzichte van het reguliere curriculum of een ervaren docent met praktijkervaring. Twee studenten gaven expliciet aan dat zij de uitgebreide specialisatie voor respectievelijk het jonge kind en het oudere kind hebben gekozen, omdat zij in hun (werk)omgeving hoorden dat er behoefte is aan gespecialiseerde leerkrachten.

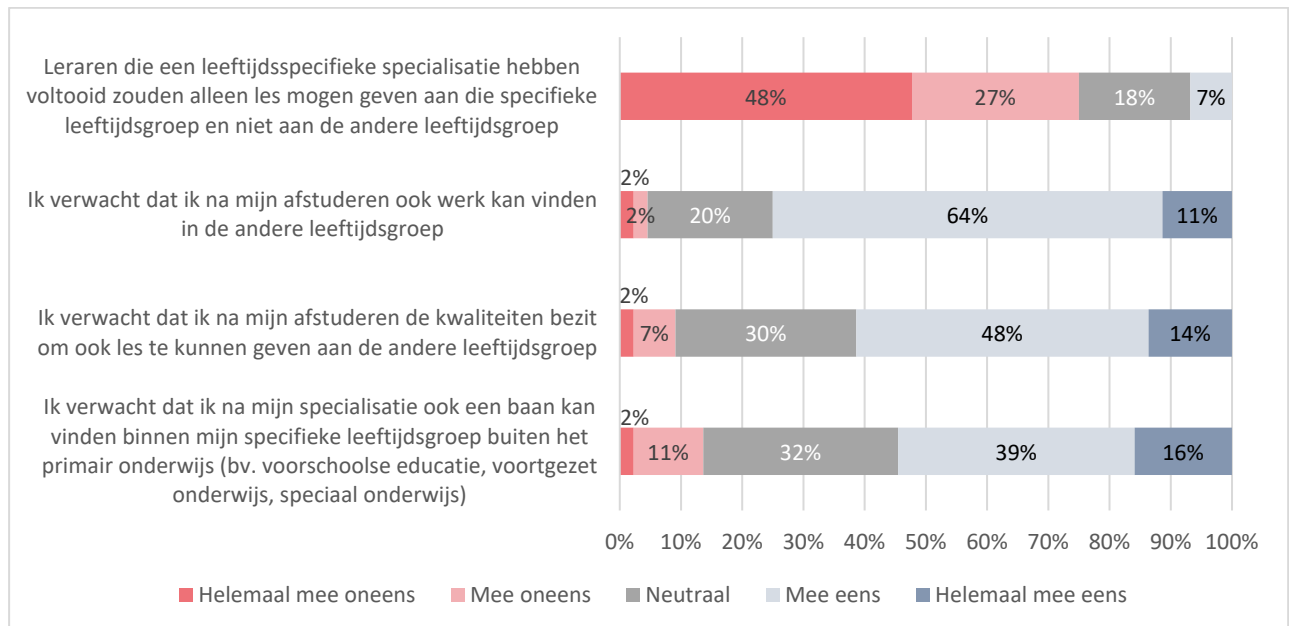
"Bij de pilot voor het oudere kind kon je meer stage lopen. Ik dacht dat dat me een hogere marktwaarde op de arbeidsmarkt zou geven."

(Tweedejaars student pilot OK)

Ook als het gaat om hoe makkelijk zij denken een baan te kunnen vinden, is er een verschil te zien tussen de uitgebreide specialisaties. Bij de jonge kind-specialisaties is slechts 8% het oneens met de stelling. Zij zijn van mening dat zij niet makkelijker aan een baan kunnen komen binnen hun specialisatie dan wanneer ze niet voor deze uitgebreide specialisatie hadden gekozen. Het merendeel is het echter eens of helemaal eens met de stelling: Respectievelijk 40% en 16% (56% in totaal).

De studenten van de oudere kind-specialisaties zijn het relatief vaker oneens met deze stelling. 5% is het helemaal oneens met de stelling, en 16% oneens. 26% is neutraal, en 53% is het eens (37%) of helemaal eens (16%) met de stelling. Met andere woorden, de studenten oudere kind zijn iets vaker van mening dat zij niet makkelijker aan een baan denken te komen dankzij hun

uitgebreide specialisatie. Desondanks is een bijna even groot deel het eens of helemaal eens met de stelling in vergelijking met de studenten van de jonge kind-specialisatie.

Figuur 4.7: Stellingen over verwachting voor de toekomst. N=44

Figuur 4.7 geeft het tweede deel van de stellingen over toekomstverwachtingen weer. De respondenten zijn het over het algemeen relatief vaak eens met de stellingen. Er springt er echter één uit: 75% van de respondenten is het oneens met de stelling dat leraren met een specifieke specialisatie alleen les mogen geven aan de betreffende doelgroep. 48% van de respondenten was het helemaal oneens was met deze stelling. Slechts 7% was het eens met deze stelling. Het overgrote deel van de respondenten is dus voor het handhaven van een brede bevoegdheid na afronding van de pabo, ongeacht of er een specialisatie gevolgd wordt of niet. Enkele studenten (7%) zijn van mening dat er wel een smalle bevoegdheid zou moeten zijn. Mogelijk is dit dezelfde groep die van mening is dat er niet genoeg aandacht werd besteed aan de specifieke leeftijdsgroep binnen de uitgebreide specialisatie.

Logischerwijs is slechts 4% van de respondenten van mening geen baan te kunnen vinden in de andere leeftijdsgroep. 64% verwacht dat dit wel mogelijk is (eens), en 11% is het helemaal eens met de stelling. Ook voor de twee andere stellingen zijn de meningen op gelijke wijze verdeeld. Met andere woorden, het overgrote deel van de respondenten is voorstander van een brede bevoegdheid en verwacht dan ook de kennis en kwaliteiten in huis te hebben om breed bevoegd te zijn nadat zij afstuderen.

Uit de interviews met de contactpersonen van de RAP-regio's kwam naar voren dat toekomstige leraren afkomstig uit een van de leeftijdsspecialisaties ook bevoegd moeten blijven om les te geven aan de andere leeftijdsgroep. Dit enerzijds om de mogelijkheid te behouden om later in de loopbaan een nieuwe uitdaging te zoeken in het lesgeven aan een andere leeftijdsgroep. Anderzijds heeft het ook met de organiseerbaarheid van het onderwijs te maken.

“Het is soms nu al lastig voor schooldirecties om de planning te maken. Hoe kleiner de school hoe moeilijker het is. Als je dan heel gespecialiseerde leraren krijgt, dan wordt dat nog veel lastiger.”

De contactpersonen van één van de RAP-regio's geven hierbij aan dat pabo-studenten idealiter eerst breed opgeleid worden en daarna *vliegreuen* maken in het onderwijs. Nadat de studenten als leerkrachten ervaring hebben opgedaan in de klas zouden ze alsnog de mogelijkheid moeten krijgen om een opleiding te volgen en te kiezen voor een specialisatie.

4.6 Voorzien gespecialiseerde leraren in behoefte van school en lerarenteam?

Een contactpersoon vanuit een partnerschap SO&P benoemt dat zij de pilots een heel goed initiatief vinden. Ze merkt op over de uitgebreide specialisatie jonge kind dat vooral basisscholen de meerwaarde zien waardoor het wel lastig is om voldoende stageplekken in de voorschoolse opvang te vinden:

"De basisscholen zien de meerwaarde in de specialisatie jonge kind. Dat zien de IKC's (Integrale kindcentra's) wat minder, want die zeggen dat pabo-studenten hier niet komen werken, dus daar hebben we niet veel aan. We verlenen dan stageplekken, maar ze komen dan niet bij ons werken. Ze hebben dan liever mensen van het mbo omdat zij wel toekomstige collega's zouden kunnen zijn".

De gesproken contactpersoon van de RAP-regio denkt dat de uitgebreide specialisatie voor het oudere kind er bij kan helpen om meer mannen leerkracht in het basisonderwijs te laten worden. Als we kijken naar de resultaten van de vragenlijst, zien we inderdaad dat mannen relatief veel vaker voor de uitgebreide specialisatie oudere kind kiezen – al is het aantal respondenten natuurlijk klein. Volgens de contactpersoon zijn er veel mannelijke studenten die niet gelukkig worden van het werken met kleuters. Bij een specialisatie oudere kind hoeven zij zich minder lang met het jonge kind bezig te houden. Hierdoor neemt de kans dat zijn de pabo afronden mogelijk toe.

Een andere behoefte vanuit de scholen waarin de leeftijdsspecialisatie oudere kind kan voorzien heeft te maken met de invulling van de leerkrachten aan de verschillende klassen. Zo is met name groep 8 volgens onze gesprekspartner een moeilijke groep om bezet te krijgen, vanwege de (hoge) werkdruk. Dit o.a. omdat er in groep 8 veel intensieve gesprekken met ouders gehouden worden, en omdat de mondigheid van leerlingen in groep 8 groter is dan bij jongere kinderen. De uitgebreide specialisatie kan studenten daar beter op voorbereiden.

De gesproken SO&P partnerschappen zien een aantal voordelen van de pilots als het gaat om het voorzien in behoeften. Zo geeft de gesproken betrokkene vanuit SO&P Limburg aan dat de pilots zullen leiden tot beter toegeruste en gespecialiseerde leerkrachten. De betrokkene vanuit SO&P IJssel-Veluwe benoemt vanuit vo perspectief dat de studenten mogelijk erg goed in de uitgebreide onderbouwstructuur die in de regio bestaat zouden passen.

"Studenten die meer vakken kunnen geven dan alleen het vak waarvoor ze zijn opgeleid. Die denk ik in het PO gewend zijn aan de pedagogische aanpak, en een bredere blik hebben. En ik denk dat we dat in het VO ook wel goed kunnen gebruiken. Dus in die zin zijn wij heel blij met dat de student niet alleen in het PO meekijkt maar ook in het VO".

Ook vanuit de stagescholen komt het beeld naar voren dat specialisaties in algemene zin voldoen aan de behoeften in het werkveld. Volgens een van de betrokkenen is de belangrijkste reden hiervoor dat docenten langer plezier in het werk houden en anderen beter kunnen inspireren om van elkaar te leren en te focussen waar je goed in bent.

"Op langere termijn zal die leerkracht die voor een groep staat zonder affiniteit met deze doelgroep 'opbranden'. De echte verbinding met deze groep zal niet ontstaan, de kinderen zullen zich niet gezien en gehoord voelen en de leerkracht zal een gevoel van falen kunnen ontwikkelen. Focus op talent op de juiste plek"

Ook op het gebied van kennisuitwisseling kunnen de specialisaties van meerwaarde zijn. Een contactpersoon van een stageschool geeft bijvoorbeeld aan dat teamleden zich aan specialisten kunnen optrekken, waardoor het goed is om meer specialisten in een onderwijsteam te hebben. Op een andere stageschool wordt genoemd dat gespecialiseerde leerkrachten meer kennis kunnen uitwisselen en elkaar beter kunnen prikkelen het onderwijs naar een hoger niveau te brengen.

4.7 Pilots in beeld bij SO&P en RAP

De gesproken contactpersoon van één van de RAP-regio's is bekend met de pilots. De contactpersonen van de andere RAP-regio waren zich wel bewust van een uitgebreide specialisatie jonge kind, maar niet dat dit onderdeel uitmaakte van een pilot. Er bleek geen concreet moment geweest te zijn dat ze geïnformeerd werden over de pilots. In de eerste regio zijn de specialisaties ter sprake gekomen in verschillende gesprekken met zowel de hogeschool als met mensen uit het werkveld. Volgens onze gesprekspartner zal de informatiestroom dan ook eerder richting studenten en het werkveld zelf gaan. Ook via Samen Opleiden en Professionaliseren. In de andere regio zijn de specialisaties bekend omdat er goed contact is met de betreffende pabo en omdat de contactpersonen werkzaam zijn binnen scholen waar deze studenten stagelopen. Dat deze deel uitmaakten van een pilot was de contactpersonen in deze regio echter niet bekend.

Uit de gesprekken met contactpersonen van SO&P regio's blijkt dat de pilots goed bij hen in beeld zijn. Zo is het partnerschap SO&P Limburg actief betrokken bij de pilot jonge kind; zij hebben deze mee ontwikkeld. Het partnerschap IJssel-Veluwe is er wat minder nauw bij betrokken, maar is wel door Viaa benaderd om studenten van hun pilot oudere kind op te vangen binnen hun school in het voortgezet onderwijs. Er is dus een groep studenten van de pilot die bij hen een stagetraject volgt.

4.8 Inzet van SO&P in pilots

Volgens een van de gesproken contactpersonen van de SO&P partnerschappen wordt Samen Opleiden en professionaliseren bij studenten van de pilots op dezelfde manier ingezet als bij studenten van de reguliere pabo-opleiding, ook omdat deze studenten gemixt zitten. In het algemeen geeft zij aan dat het 'samen professionaliseren-deel' nog in de kinderschoenen staat. De andere gesproken contactpersoon geeft aan binnen haar opleidingsschool nauwelijks reguliere pabo-studenten te ontvangen, aangezien zij een vo-school zijn. Nu zijn de studenten van de specialisaties oudere kind wel een interessante doelgroep voor hen.

Tijdens de interviews met de pabo's wordt SO&P ook – soms terloops – genoemd. Zo geeft een van de betrokkenen aan dat het in de begeleiding belangrijk is dat mentoren van stagescholen worden opgeleid met kennis van de bekwaamheidseisen van de specialisatie jonge kind en dat de opleiding en de scholen dezelfde basis van wat een student moet kennen en kunnen hanteren. Volgens de betrokkene ligt daar een belangrijke taak voor SO&P. Een bewuste of specifieke rol voor of inzet van SO&P lijkt binnen de pilots echter niet te bestaan.

4.9 Meerwaarde uitgebreide specialisatie versus het reguliere pabo-curriculum

Bij een deel van de pabo's wordt de uitgebreide specialisatie in een geheel apart programma geboden, waardoor de pilotstudenten niet in contact komen met studenten uit de generieke opleiding. Dit komt omdat uitgebreide specialisatie op leeftijdsgroep vanaf het eerste jaar wordt aangeboden en studenten hierdoor meer de diepte in gaan. Deze studenten krijgen natuurlijk ook het basisprogramma voor brede bevoegdheid, maar dat volgen ze apart van de reguliere studenten. Op een aantal pabo's bestaat de uitgebreide specialisatie uit een traject naast of deels in plaats van het reguliere curriculum. De uitgebreide specialisatie die de studenten volgen heeft op een aantal vlakken potentieel een meerwaarde ten opzichte van het reguliere pabo-curriculum.

Voor specifieke theoretische en didactische kennis en vaardigheden

Studenten die meedoen aan de pilot hebben soms al eerdere ervaring met het geven van onderwijs aan deze doelgroep (bijvoorbeeld door een stage of eerdere opleiding onderwijsassistent). Het is in ieder geval dan altijd een bewuste keuze van de student om mee te doen aan de pilot. De student heeft vaak een specifieke ambitie en/of doel. De reden waarom studenten van NHL Stenden bijvoorbeeld meedoen aan de pilot oudere kind is, volgens de pilotaanbieders, vaak het feit dat ze het leuk vinden om vakinhoud aan te leren aan leerlingen, maar ze willen geen lesgeven op de middelbare school. Of ze vinden het juist leuk om in gesprek te gaan met leerlingen en bij te dragen aan hun sociale ontwikkeling. Volgens Viaa moeten pilot studenten creatiever, zelfstandiger en flexibeler zijn omdat ze zelfstandiger moeten leren en veel van de eisen van het reguliere curriculum moeten interpreteren naar hun specialisatie.

Verschillende studenten die we interviewden, gaven aan dat de meerwaarde van de uitgebreide specialisatie vooral gericht is op de meer diepgaande kennis en ervaring over de desbetreffende leeftijdscategorie. Niet alleen door een langere stage, maar ook door specifieke vaardigheden, zoals het observeren vanuit een niet-oordelende blik bij de pilots jonge kind of de overgang tussen po en -vo en handvatten over de begeleiding van leerlingen richting het vo. Ook gaf een student aan tijdens de specialisatie meer inzicht te hebben gekregen in bestaande *problemen* in het Nederlandse onderwijs: *"bijvoorbeeld dat jongens als zij 12 jaar oud zijn, nog niet klaar zijn om naar het voortgezet onderwijs te gaan"*. Enkele studenten gaven aan dat de uitgebreide specialisatie bij hen maar twee jaar duurt, en dat de reguliere pabo-studenten op hun hogeschool vanaf het derde leerjaar (ook) een tweejarige specialisatie volgen.

Bij Viaa ondergaan studenten daarom ook een soort sollicitatieprocedure om toegelaten te worden aan de pilot. Ze moeten een motivatiebrief schrijven en er wordt ook een gesprek gehouden om te checken dat de studenten bewust voor de uitgebreide specialisatie kiezen en zeker van hun keuze zijn. Daarnaast wil Viaa voorkomen dat studenten zich inschrijven in de pilot omdat ze denken dat deze een makkelijker alternatief is van het reguliere pabo-curriculum.

Volgens Hogeschool Zeeland geeft een specialisatie in de pilot ruimte om meer in te gaan op de behoeftes van studenten tijdens de opleiding. Ook kan een specialisatie jonge kind meer aandacht besteden aan handelingen die belangrijk zijn voor de leeftijdsgroep. Volgens de docenten van HZ doen studenten dat momenteel te weinig. De betrokkene van hogeschool Viaa vertelt dat pilot studenten in het eerste jaar de lesstof behandelen die reguliere studenten in het 3^e leerjaar behandelen.

Voor voorbereiding op een baan als leraar JK/OK

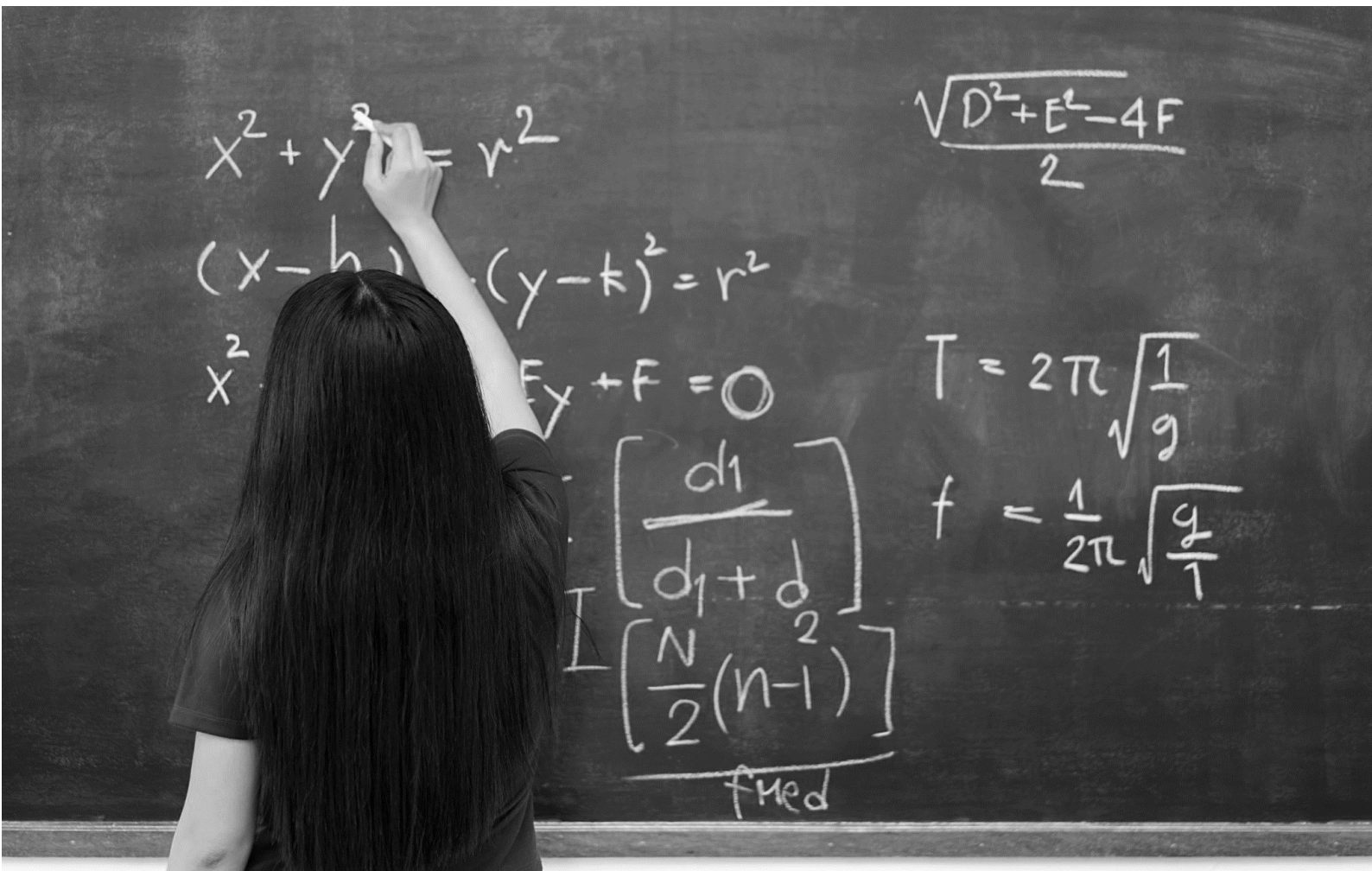
Of de uitgebreide specialisaties daadwerkelijk een betere voorbereiding vormen op een baan in de onder- of bovenbouw van het basisonderwijs wordt niet duidelijk; respondenten benoemen dit niet als zodanig. Wel benoemen studenten dat ze merken dat er veel vraag is naar jonge kind-specialisten en een verbinding tussen basisschool en voorschool en dat de uitgebreide specialisatie daar een voordeel bij kan zijn. Een baan bij een Integraal kindcentrum (IKC) zou bijvoorbeeld geschikt zijn na afronding van de specialisatie. Aan de andere kant benoemt een aantal studenten ook dat het nog maar de vraag is in hoeverre de specialisaties je beter voorbereiden op een baan als leraar jonge kind of oudere kind; het meest leer je als leraar volgens hen toch in de praktijk.

Meerwaarde van de pilots ten opzichte van de leeftijdsspecialisaties in het reguliere curriculum

De meerwaarde van de specialisaties ten opzichte van het reguliere curriculum zit dus met name in de verdiepende kennis die studenten opdoen en de specifieke vaardigheden die ze aanleren tijdens de lessen die tot de uitgebreide specialisatie behoren. Of dit hen beter voorbereid op een baan als leraar of een voordeel geeft op de arbeidsmarkt is echter nog af te wachten.

**KANSEN, RISICO'S EN NOODZAKELIJKHEDEN VOOR VERDERE
UITBREIDING OF FORMALISERING**

Tweede evaluatie pabo pilots uitgebreide specialisaties jonge kind en oudere kind

5 Kansen, risico's en noodzakelijkheden voor verdere uitbreiding of formalisering

5.1 Succesfactoren

Alle pabo's geven aan dat een goede organisatie en samenwerking tussen betrokkenen de belangrijkste succesfactoren zijn voor de pilots. Het werkveld komt op de eerste plaats als partij die de pabo's betrokken willen houden bij de pilots. Volgens de pabo's zou dit voor meer aansluiting zorgen tussen opleiding en arbeidsmarkt, evenals voor meer verdieping van de lesinhoud door praktijkvoorbeelden. Driestar noemt ook het belang van het betrekken van studenten bij de curriculumontwikkeling, omdat dit helpt om de aansluiting op hun behoeften te verzekeren, en zorgt voor inspiratie tussen docenten en studenten, meer motivatie en eigen regie in het leerproces. Hierdoor kunnen studenten zelfstandig aan de slag.

Ook zorgt een goede organisatie van de pilot dat docenten in staat worden gesteld om voldoende de koppeling met de praktijk te zoeken, omdat zij meer ruimte ervaren om het curriculum zelf vorm te geven. De kleinschaligheid en korte lijntjes binnen de pilot werden ook benoemd als succesfactor. Hiermee kunnen docenten snel schakelen, evenals gezamenlijk een visie ontwikkelen en deze proberen na te leven. Ook bevordert de kleinschaligheid van de pabo's het zelfstandig leerproces van studenten, volgens Driestar en Viaa. Als studenten weten bij welke docenten zij terecht kunnen voor vragen, dan kunnen ze ook beter zelfstandig aan de slag. Aan deze succesfactoren met betrekking tot de kleinschaligheid zal natuurlijk minder of niet kunnen worden voldaan bij een opschaling van leeftijdsspecialisaties. Ook wordt enthousiasme en motivatie van zowel docenten als studenten genoemd als belangrijk element dat aan het succes van de pilots bijdraagt. Dit vergemakkelijkt samenwerkend leren.

Tot slot geeft een van de betrokkenen het volgende aan, wanneer ze wordt gevraagd naar de belangrijkste succesfactor:

"Visie. Ga eerst met elkaar goed in gesprek over waar je voor staat. Wat is het doel en wat voor type studenten/docenten willen we afleveren?".
(betrokkene pilot JK)

Vanuit de stagescholen kwam ook een aantal succesfactoren naar voren. Een van de contactpersonen gaf bijvoorbeeld aan dat de communicatie met de pabo erg goed verloopt. Zo staat de pabo volgens haar erg open voor haar ervaringen en suggesties voor de inhoud van de specialisatie, waardoor het voelt als een gezamenlijk product. In hoeverre dit gevoel ook leeft onder andere stagescholen in de buurt, of specifiek geldt binnen deze stageschool, is niet duidelijk. Ook een betrokkene van een andere stageschool – van een andere pilot – geeft aan dat het prettig is dat er korte lijnen zijn en ze als school goed op de hoogte worden gehouden door de pabo.

5.2 Verbeterpunten

Het verder vormgeven van de inhoud van het curriculum wordt door veel pabo's aangegeven als voornaamste verbeterpunt waar zij de komende tijd aan willen werken. Doorlopende leerlijnen - van voorschool naar onderbouw po en van bovenbouw po naar het vo - moeten volgens de pabo's beter worden uitgewerkt. Docenten van NHL Stenden willen bijvoorbeeld de voorschool in het curriculum betrekken, zonder dat het een stage hoeft te zijn. Daarnaast spreken meerdere pabo's over het belang van het ontwikkelen van een breed gedragen visie van in welk leerjaar welke leerstof geleerd wordt. Volgens docenten bij NHL Stenden en andere scholen moet er ook worden nagedacht over de pedagogiek en het vinden van een balans tussen enerzijds authentiek en praktijkgericht leren en anderzijds het zorgen dat studenten alles hebben geleerd wat ze moeten weten om hun bekwaamheid te behalen. Het meer programmatisch opbouwen van het curriculum zou het dan minder authentiek maken, wat ervoor kan zorgen dat studenten hun motivatie verliezen.

Volgens de docenten van Viaa is het ook belangrijk dat docenten zich er continu van bewust zijn vanuit welke leeftijdsgroep zij zelf redeneren, om te voorkomen dat er een bepaald vooroordeel ontstaat in de lesstof die ze behandelen. Hier zal een belangrijke rol bij de recent aangestelde leeftijdscoördinator worden belegd. Ook wordt het meer inzetten op het ontwikkelen van studievaardigheden van studenten benoemd als verbeterpunt. Volgens de docenten van Driestar wordt daar in de havo onvoldoende aandacht aan besteed.

Naast inhoudelijke punten zou het curriculum van de uitgebreide specialisatie ook baat hebben bij betere samenwerking en afstemming met het reguliere curriculum. Volgens docenten van verschillende pabo's moet de samenwerking met de reguliere opleiding ook worden verbeterd, vooral als het gaat om toetsing en visie. Zowel bij de pilot jonge kind als de pilot oudere kind van NHL Stenden wordt de kennisoverdracht van de pilots naar de reguliere opleiding als verbeterpunt benoemd. Om aan deze punten te werken, is meer tijd, geld en ruimte bij de docenten nodig. Docenten van onder ander Ipabo gaven aan dat ze te vaak werden afgeleid door de curriculumcommissie, toetscommissie en studentadministratie om de basis van de pilot op orde te krijgen.

"De valkuilen hebben vooral te maken met de verbinding met ons eigen curriculum. Dat heeft dus te maken met dat onze colleges meer verbonden moeten zijn met de praktijk, met de praktijkopdrachten. En dan heeft het ook te maken met begeleiding. Dat onze collega's gewoon meer meenemen, van 'hey, wat verwachten we van de student die je begeleid en hoe kunnen we die dan nog specifiek begeleiden'. Dus verbeterpunten zitten hem met name in de gesprekken met het werkveld, en afstemming met hun wensen."
(betrokkene pilot OK)

Als laatste werd genoemd dat meer aandacht moet komen voor de uitgebreide specialisatie jonge kind, zodat er voldoende aanmeldingen van studenten zullen zijn. Bij Windesheim waren er dit jaar slechts vier aanmeldingen voor de uitgebreide specialisatie jonge kind, waardoor het niet mogelijk was om de opleiding door te laten gaan. De docenten geven aan dat een minimaal aantal van tien studenten nodig is om de pilot rendabel te kunnen uitvoeren. Volgens de docenten van NHL Stenden moet de aantrekkelijkheid van de uitgebreide specialisatie jonge kind een landelijke inspanning zijn, en het belang van specialisatie en moeilijkheidsgraad moet worden aangestipt.

Ook tijdens de gesprekken met contactpersonen van de stagescholen kwam een aantal verbeterpunten naar voren. Zo gaven de contactpersonen van een van de scholen aan dat alle communicatie met de pabo via de student die stage kwam lopen ging en dat de informatie vanuit de opleiding minimaal was. In het vervolg zou meer en meer open communicatie over de inhoud en verwachtingen bij de specialisatie welkom zijn, zodat de school beter weet wat er verwacht wordt. Omdat uit de vorige paragraaf – succesfactoren – bleek dat op een andere school juist veel tevredenheid bestaat over het contact met de pabo, lijkt hier veel verschil in te bestaan tussen de pilots.

5.3 Risico's

Meerdere pabo's waarschuwen dat het niet de bedoeling is dat de specialisatie jonge kind als een 'gemakkelijkere variant' wordt gezien waarbij studenten zouden kunnen denken dat ze rekenen en taal op een lager niveau hoeven te beheersen en/of geen reken- of taaltoets zouden hoeven maken. Het is dan ook pertinent niet de bedoeling dat deze specialisatie een lager niveau zou hebben. Hier moet bij de toelating van studenten duidelijk over bestaan. Mocht dit beeld onder studenten namelijk wel bestaan, dan bestaat de kans dat studenten enkel de keuze voor de specialisaties maken omwille van het kunnen vermijden van moeilijkere onderdelen van het reguliere curriculum. Onder de studenten die de enquête hebben ingevuld geldt dit beeld deels: 5 van de 44 studenten (3 studenten JK, 2 studenten OK) gaven aan dat de verwachting dat de specialisatie makkelijker is een (zeer) grote bijdrage heeft geleverd aan de keuze voor de specialisatie.

Tegelijkertijd maakt de schoolopleider van een stageschool voor studenten van het oudere kind zich juist zorgen dat studenten mogelijk juist de keuze voor de bovenbouw maken, omdat ze denken dat dit meer status heeft. Terwijl de hele basis van de basisschool volgens hem in de onderbouw ligt. Het baart hem zorgen dat studenten niet kiezen voor een gedegen opleiding onderbouw:

"Dan ontbreekt het organiseren en leiden van een kring, didactische werkvormen tellen en rekenen. Er zijn goede kleuterjuffen verloren gegaan na de pabo."

In sommige gevallen blijkt vaak het tegendeel wat betreft vooroordelen over het niveau van de opleiding: De pilot vraagt juist veel meer inspanningen van de studenten, waardoor er een natuurlijke selectie in de aanmeldingen van vooral gemotiveerde studenten zichtbaar is volgens de pabo's. Dat zien de pabo's niet per se als probleem, maar ze kaarten dit wel aan als aandachtspunt voor eventuele opschaling van het programma.

Een ander risico dat de contactpersonen van stagescholen en pabo's zien, is dat veel studenten in het eerste of tweede jaar van hun opleiding nog niet weten wat ze willen. Ze betwijfelen of het dan handig is om al vanaf de eerste dag een hele specialisatie te kiezen.

De specialisatieroute die binnen de pilots wordt aangeboden is ook niet voor iedereen bestemd. Dat is bijvoorbeeld te zien bij Fontys, waar een kwart van de studenten er op een gegeven moment voor koos om toch over te stappen naar de reguliere pabo-opleiding, bijvoorbeeld vanwege de behoefte aan bredere oriëntatie, of omdat het werken met leeruitkomsten niet goed paste.

Zoals eerder genoemd ervaren sommige pabo's uitdagingen als het gaat om studenten gemotiveerd te houden om generieke lessen te volgen. Omdat deze studenten geen kans krijgen om het geleerde over andere leeftijdsgroepen uit te brengen in de praktijk, zou het moeilijk zijn

voor studenten om de toegevoegde waarde van de vakken te zien, waardoor zij het volgen hiervan soms als een 'moetje' ervaren. Dit vormt een risico, want deze studenten dienen in staat te zijn om ook les te geven aan de andere leeftijdsgroep.

5.4 Toekomst van de pilots

Op de pabo's wordt ook nagedacht over de toekomst van de pilots; in hoeverre gaan ze verder met de specialisaties en in welke vorm is dit haalbaar? De pabo's geven aan dat zij de toekomst van de uitgebreide specialisaties binnen de opleiding verschillend willen vormgeven. Een aantal pabo's wil de specialisaties voortzetten en formaliseren. Een deel hiervan gaat dit in een iets andere vorm doen dan binnen de pilots gebeurde. Fontys, NHL Stenden en iPabo willen de uitgebreide specialisatie namelijk integreren in de reguliere opleiding. Volgens de docenten van NHL Stenden is de doorgaande lijn van belang, ook al is uitgebreide specialisatie belangrijk en hard nodig. Met de huidige constructie, waarin specialisatie grotendeels in de pilot wordt vormgegeven, zitten de twee leerlijnen toch te ver van elkaar, zo geven ze aan. Bij NHL Stenden zal de leeftijdscoördinator in de toekomst de taak hebben om de pilot te integreren in het reguliere aanbod. Denkbaar is dat er specialisatieroutes zullen worden gemaakt. Bij iPabo overwegen de docenten of de uitgebreide specialisatie eerder in de opleiding aangeboden moet worden, bijvoorbeeld tijdens de tweede helft van het tweede jaar. Andere pabo's willen de uitgebreide specialistische opleiding voortzetten, door de pilots ook aan te bieden op de andere locaties van de pabo's.

"De ideale wereld is één leerplek en één organisatie die leerkrachten opleidt, en dat zij verschillende keuzes kunnen maken, en dat elke docent zicht heeft op alle verschillende modules. Het wordt nu nog echt te veel 'los' gezien." (Betrokkene pilot JK)

Twee pabo's, namelijk Viaa en Hogeschool Zeeland, geven aan dat de doorontwikkeling van de pilots niet mogelijk is zonder extra geld en tijd. Viaa heeft er door geldgebrek voor gekozen om te stoppen met een aparte specialisatieklas met aparte colleges. Vanaf volgend jaar zullen de studenten alleen een uitgebreide specialisatie kunnen volgen tijdens de leerwerkplek, waar ze samen met specialistische begeleiders zullen werken. Viaa overweegt ook om de uitgebreide specialisatie te integreren in de reguliere opleiding, en het curriculum hiervan meer adaptief en flexibel te maken.

Uit de interviews met de studenten blijkt dat zij de toekomst van de pilots verschillend zien. De studenten van Viaa en Windesheim zien de voordelen van een aparte route voor de uitgebreide specialisaties, al geeft de student van Windesheim ook aan dat het gezamenlijk met studenten van de reguliere pabo volgen van een aantal vakken meerwaarde heeft door de kennisuitwisseling die dan ontstaat.

Op de vraag of de uitgebreide specialisaties optioneel erbij zou moeten komen naast de brede pabo-opleiding of dat deze in plaats van de brede pabo-opleiding zouden moeten komen, waarbij iedere student vanaf het begin een leeftijdsspecialisatie kiest, gaven de geïnterviewde studenten aan dat zij er de voorkeur aan geven als de uitgebreide specialisaties niet verplicht worden. Ze gaven aan dat veel studenten, met name als zij direct van de havo komen of nog geen stage hebben gelopen, nog weinig ervaring hebben met een specifieke leeftijdscategorie. Zeker voor de studenten die nog niet zeker weten welke leeftijdsgroep hen het meest aanspreekt, moet de reguliere opleiding blijven bestaan. De geïnterviewde studenten gaven aan dat het wat hen betreft

A solid red horizontal bar located at the top left of the page.

beter is om zowel de uitgebreide specialisaties als het reguliere curriculum naast elkaar te houden als drie verschillende stromen.

Zoals eerder vermeld heeft de pilot oudere kind bij Hogeschool Zeeland dit schooljaar niet van start kunnen gaan vanwege te weinig aanmeldingen. Ze hebben alleen een aantal pilotlessen gedraaid die over de leeftijdsspecialisaties gingen. Parallel aan de beoogde pilot oudere kind hebben zij, buiten de pilots om, ook een programma voor het jonge kind ontwikkeld. Zij hebben in tegenstelling tot de andere pabo's voor de nabije toekomst gekozen om al hun studenten al vroeg te laten kiezen tussen een specialisatie jonge kind en oudere kind; hier willen ze komend schooljaar al mee starten.

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Tweede evaluatie pabo pilots uitgebreide specialisaties jonge kind en oudere kind

6 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk beantwoorden we de onderzoeksvragen en geven we een aantal aanbevelingen voor de wijze waarop de pilots in de toekomst vervolgd zouden kunnen worden.

6.1 Conclusies

Onderzoeksvraag 1: Hoe zijn de pilots vormgegeven?

a. Wat zijn de inhoudelijke en praktische doelen van de uitgebreide specialisaties, en in hoeverre wijken deze af van het reguliere pabo-curriculum?

Hoewel de pilots op zeer verschillende wijzen zijn ingericht, worden vaak dezelfde doelen nagestreefd. Inhoudelijk zien we hierbij drie thema's terugkomen:

1. Kennis over de fysieke, cognitieve, sociale en emotionele ontwikkeling van het kind;
2. Pedagogische kennis en vaardigheden over het observeren, analyseren en stimuleren van deze ontwikkeling;
3. Didactische kennis en vaardigheden over het aansluiten van het onderwijs bij de specifieke ontwikkelingsfase en individuele leerbehoefte van het kind.

Op organisatorisch vlak staan de volgende thema's centraal:

1. Verbeteren van de opleidingen;
2. Professionaliseren van het werkveld;
3. Terugdringen van het lerarentekort.

De inhoudelijke doelen zijn niet zozeer anders dan in het reguliere curriculum. Wel ligt de focus sterker op de gekozen leeftijdsgroep, waardoor de inhoud sterker gericht is op deze leeftijdsgroep en de doelen sterker betrekking daarop hebben. Op organisatorisch vlak streven pabo's in het reguliere curriculum uiteraard ook verbeterde opleidingen en professionalisering van het werkveld na. De specialisaties kunnen hier echter op een specifieke manier aan bijdragen, waardoor deze doelen prominenter aanwezig zijn.

b. Hoe is het curriculum van de uitgebreide specialisaties vormgegeven qua inhoud en didactiek en hoe verschilt dit met de (specialisaties in het 3e/4e jaar) van het reguliere pabo-curriculum?

De praktische opzet verschilt zeer sterk per pilot. Sommige pabo's bieden een apart pad aan naast het reguliere curriculum; sommige pabo's beperken de pilot tot een aantal modules of een aantal vakken naast of in plaats van delen van het reguliere curriculum. Ook is het moment van kiezen voor de specialisaties verschillend per pilot. Hierdoor is het onmogelijk generieke uitspraken te doen over de vorm.

c. Hoe zijn de stages bij de uitgebreide specialisaties ingericht (bijv. eerst generiek en dan specialistisch) en waarom is hiervoor gekozen? Welke randvoorwaarden worden er gesteld aan deze stageplekken?

Net als de opzet is ook de inrichting van de stages sterk pabo-afhankelijk. Meestal lijkt hierbij echter wel dat het reguliere stagebeleid grotendeels wordt gevolgd; er is dus niet altijd sprake van een specifieke opzet van de stages binnen de pilots, afwijkend van het reguliere curriculum. Het is bijvoorbeeld zo dat binnen alle pilots de studenten zowel in de onderbouw als in de bovenbouw

stapelopen, ongeacht de gekozen specialisatie. We zien wel dat binnen sommige pilots het merendeel van de stages plaatsvindt in de gekozen leeftijdsgroep, soms ook met mogelijkheden tot stages buiten het po-spectrum (voorschool of voortgezet onderwijs); binnen andere pilots is de stagetijd meer verdeeld over de verschillende leeftijdsgroepen. Uit het onderzoek kwam niet naar voren dat de randvoorwaarden voor de stages binnen de specialisatie verschillen van de randvoorwaarden en eisen die worden gesteld aan *reguliere* stages.

d. Welke leeftijdsgrens voor het jonge en oudere kind wordt gehanteerd?

Voor het jonge kind wordt de leeftijdsgrens 2-7 het meest gehanteerd. Een enkele pabo kiest voor de leeftijdsgrens 2-8 of 0-7. Voor het oudere kind wordt de leeftijdsgrens 8-14 veelal gebruikt

e. Wat zijn de wijzigingen wat betreft de inhoudelijke en praktische doelen en het curriculum van de pilots ten opzichte van het eerste pilotjaar voor de pilots die voor een tweede jaar meedoen? Waarom zijn deze wijzigingen aangebracht?

Het blijkt dat de pabo's slechts een beperkt aantal veranderingen hebben doorgevoerd na het eerste jaar van de pilot. Dit zijn merendeels organisatorische zaken, gericht op het stroomlijnen van de organisatie. Fontys heeft een meer structurele verandering, want zij verlegden de focus van de uitgebreide specialisatie jonge kind van de leeftijdscategorie 0-7 naar de leeftijdsgroep 2-7. De leeftijdscategorie van 0-2 jaar bleek te complex om in te passen in het pabo-curriculum.

De pabo's geven aan dat ze 'aanscherpingen' in plaats van 'grote veranderingen' in de pilots hebben doorgevoerd na het eerste jaar. Als reden geven de geïnterviewden aan dat de pilots daarvoor nog niet lang genoeg lopen: de betrokken docenten willen eerst ervaring met de uitgebreide specialisatie opdoen voordat zij grote veranderingen doorvoeren in het curriculum. De aanscherpingen zijn vooral gericht op het versterken van de samenwerking en de kennisuitwisseling tussen studenten onderling.

f. Hoeveel studenten nemen deel aan de uitgebreide specialisaties en hoe verhoudt zich dit tot de reguliere instroom? Wat is hun leeftijd, gender en studieachtergrond?

In totaal nemen 195 studenten deel aan de pilots, meestal afkomstig van de havo of mbo-4. Hiervan zijn 50 studenten (26%) man en 122 vrouw. Van de overige 23 studenten is het geslacht onbekend. In totaal stroomden – op basis van DUO data – in 2020 en 2021 respectievelijk 6607 en 5137 studenten in het eerste jaar van de pabo in, waarvan 24% man was.

g. Hoe wordt in de pilots jonge kind ook de doelgroep buiten het po-spectrum (zoals peuters, kleuters en ook) betrokken? En hoe komt het oudere kind terug in deze pilots?

Sommige pabo's die een uitgebreide specialisatie jonge kind aanbieden in de pilots, werken onder andere samen met kinderopvanginstellingen (voorschoolse en naschoolse opvang), Integrale kind Centra (IKC), speciaal (basis)onderwijs, en zorg- en welzijnsorganisaties. Op sommige pabo's hebben de studenten hierbij de mogelijkheid om een van de stages op een voorschoolse instelling te lopen, om beter inzicht te krijgen in peuters en de leerlijn naar de basisschool. In deze pilots komt het oudere kind terug in onder andere stages die studenten lopen in de andere leeftijdsgroepen of tijdens bepaalde lessen binnen de pilot. De studenten geven aan dat de hoeveelheid aandacht voor de andere leeftijdsgroep over het algemeen goed is.

- h. Hoe wordt in de pilots oudere kind ook de doelgroep buiten het po-spectrum (zoals 10-14 leeftijd, vso- en pro-leerlingen, en oudere kinderen) betrokken? En hoe komt het jonge kind terug in deze pilots?*

De pilots gericht op het oudere kind nemen ook de doelgroep buiten het po-spectrum mee, zoals 10-14 leeftijd en oudere kinderen. Zo werkt een aantal pabo's samen met scholen voor voortgezet onderwijs, vooral voor stages. Ook organiseerden verschillende pabo's gastcolleges onder andere met 10-14 scholen. Ook binnen de pilots oudere kind hebben sommige studenten de mogelijkheid stage te lopen in het voortgezet onderwijs. Ook in deze pilots komt de andere leeftijdsgroep, hier het jonge kind, terug in stages en tijdens bepaalde lessen binnen de pilot.

Onderzoeksvraag 2: Hoe wordt de pilot ervaren door opleidingsdocenten, studenten, schoolbegeleiders, schoolleiders, (jonge kind-)specialisten en andere betrokken belanghebbenden zoals onderzoekers en lectoren?

- a. Wat zijn tot op heden succes- en faalfactoren volgens de betrokkenen?*

Studenten zien verschillende succesfactoren. Met name het contact met studiegenoten die dezelfde specialisatie volgen en de sterke focus op de gekozen leeftijdsgroep zien zij als succesfactoren. Vanuit de pabo's komt het beeld naar voren dat een goede organisatie en samenwerking de belangrijkste succesfactoren zijn. Een duidelijke visie en een goede organisatie zorgen ervoor dat leraren in staat worden gesteld om voldoende de koppeling met de praktijk te zoeken. De stagescholen en de samenwerkingsverbanden benoemen daarnaast dat korte lijntjes en duidelijke communicatie met de pabo belangrijk zijn. Dit is met name een succesfactor bij het delen van ervaringen ten behoeve van vormgeving van de pilots en bij het invullen van stages voor pilotstudenten.

Als grootste verbeterpunten benoemen de studenten voornamelijk de organisatorische opzet van de pilots en duidelijke en heldere communicatie vanuit de pabo's naar zowel studenten als stagescholen. De pabo's geven aan dat het grootste verbeterpunt de vormgeving van de pilots is; deze willen ze de komende tijd verder ontwikkelen. Daarnaast leeft op een aantal pabo's de behoefte aan meer aansluiting bij het reguliere curriculum, met name op het gebied van toetsing en visie en uitwisseling van kennis.

- b. Wat is de reden voor het grotere aantal pilots jonge kind vs. oudere kind?*

Hier hebben we geen eenduidig antwoord op gekregen. Een groot deel van de betrokkenen gaf aan dat er behoefte is aan zowel specialisten voor het jonge als het oudere kind. Een aantal betrokkenen kwam er tijdens het ontwikkelen van de pilot jonge kind achter dat er in hun reguliere curriculum relatief meer aandacht uitgaat naar het oudere kind; of dit daadwerkelijk zo is, is niet bekend. Daarnaast ontving één van de pabo's signalen vanuit het werkveld dat er behoefte is aan specialisten voor het jonge kind; deze signalen ontvingen zij niet voor het oudere kind.

- c. Wat zijn de voor- en nadelen voor de belanghebbenden van het aanbieden van een uitgebreide specialisatie voor het jonge kind of het oudere kind?*

Vanuit de pabo's leeft het gevoel dat het meerwaarde heeft dat studenten in kleine groepen gelijkgestemden aan het werk gaan binnen de pilots. Studenten hebben hierdoor de kans om zich verder te verdiepen en ontwikkelen als gevolg van focus op een leeftijdsgroep. Daarnaast zou de focus in de opleiding op één leeftijdsgroep de overdracht van theorie naar praktijk makkelijker

maken en hierdoor ook het leerrendement van de student verhogen. Daarnaast leeft op de pabo's het idee dat de studenten mogelijk meer gemotiveerd zijn. Op de stagescholen herkennen ze zich overigens niet in dit beeld.

Nadelen van de pilots die genoemd zijn hebben onder meer betrekking op:

- Soms blijkt het lastig om studenten die voor de ene leeftijdscategorie gekozen hebben voldoende gemotiveerd te houden voor de leerstof over de andere leeftijdscategorie;
- Studenten blijken soms onterecht het idee te hebben dat de pilot jonge kind qua niveau gemakkelijker is dan het reguliere curriculum;

Soms blijkt de vroege keuze voor de specialisatie tot een verkeerde studiekeuze te leiden: studenten komen er gedurende de studie achter dat ze toch niet met de leeftijdscategorie leerlingen willen werken. Dit kan leiden tot een overstap naar het reguliere curriculum of tot voortijdige uitval.

Deze nadelen lijken echter niet op te wegen tegen de voordelen die ervaren worden en de wenselijkheid van het bestaan van de pilots, gezien het gegeven dat de pabo's de pilots blijven aanbieden en in sommige gevallen gaan doorontwikkelen of integreren in het reguliere curriculum.

Andere nadelen betreffen voor de pabo's met name organisatorische uitdagingen. Zo blijkt het lastig om roosters op te stellen. Daarnaast is het problematisch dat het aantal aanmeldingen van groot belang is om de pilots voort te kunnen zetten; bij te weinig aanmeldingen wordt het aanbieden hiervan simpelweg te duur. Daarnaast kan een nadeel van de pilots zijn dat het soms moeilijk is om voldoende stagescholen te vinden die specifieke begeleiding kunnen bieden op het gebied van de gekozen leeftijdsgroep, waardoor studenten bijvoorbeeld verder moeten reizen dan gewenst.

d. Welke overwegingen spelen een rol in de keuze van studenten om wel of niet deel te nemen aan de pilots?

Van de studenten die deelnamen aan de vragenlijst gaf 98 procent aan (heel) zeker te zijn geweest van de keuze voor de specialisatie. Deze studenten hadden vaak voorafgaand aan de opleiding al een sterke voorkeur voor of eerdere ervaring opgedaan met een bepaalde leeftijdsgroep. Voor de meeste studenten was deze sterke voorkeur de reden om te kiezen voor een leeftijdsspecialisatie, en niet voor het reguliere curriculum.

Op het moment van invullen van de vragenlijst geeft 75 procent van de studenten aan opnieuw voor de pilot te kiezen met de kennis van nu; 88 procent van de studenten jonge kind en 58 procent van de studenten oudere kind. Dus ondanks de zeer sterke voorkeur voorafgaand aan de opleiding, geven met name binnen de pilots oudere kind relatief veel studenten aan de keuze niet per se opnieuw te maken.

Onderzoeksvraag 3: Wat zijn de opbrengsten van de pilots?

a. Inhoudelijke leerwinsten voor studenten: wat is voor hen de toegevoegde waarde van de opleiding? Welke vaardigheden, kennis en/of competenties doen zij op in de pilots?

De grootste inhoudelijke leerwinsten zitten volgens de studenten in de diepgaandere kennis en vaardigheden die ze opdoen in de specialisatie. Ze hebben naar eigen zeggen met name meer kennis over cognitieve, sociale en emotionele ontwikkelingen. Uit de interviews komt naar voren dat de studenten het ook als meerwaarde zien dat ze deze kennis al relatief vroeg in de opleiding

opdoen, vergeleken met het reguliere curriculum. Ze hebben hierdoor bijvoorbeeld meer mogelijkheden om deze specifieke kennis in de praktijk toe te passen.

De studenten geven daarnaast wel aan dat ze op een aantal gebieden te weinig kennis en ervaring hebben opgedaan, zoals over de overgang tussen de verschillende 'bouwen': de overgang tussen de voorschoolse periode en de basisschool, tussen de onderbouw en de middenbouw, tussen de middenbouw en de bovenbouw en tussen de bovenbouw en het voortgezet onderwijs. Zowel de studenten die deelnemen aan de uitgebreide specialisatie voor het jonge kind als die voor het oudere kind geven aan dat zij meer over dit onderwerp hadden willen leren. Dit lijkt te onderstrepen dat studenten het belangrijk vinden om te leren over de volledige ontwikkeling van het kind gedurende de basisschool en niet slechts over het deel van de door hen gekozen doelgroep. Ook over de leefwereld van het kind buiten de school en over vakspecifieke kennis had gemiddeld de helft van de studenten meer kennis willen opdoen.

b. Wat zijn de inhoudelijke leerwinsten voor de opleidingen die de pilots aanbieden (invloed op regulier curriculum? Wat zijn de organisatorische winsten voor de opleidingen?)

De inhoudelijke leerwinsten voor de opleiding zelf zijn volgens de meeste pabo's tot nu toe vrij beperkt, omdat de pabo's nog vooral bezig zijn met de korte termijn – het zorgen dat de pilots überhaupt aangeboden kunnen worden – en waar de docenten nu te maken mee hebben (drukke, personeelstekorten, corona).

c. Profiteren andere opleidingen die de pilots niet aanbieden van de kennis en ervaringen die opgedaan worden in de pilots?

De uitwisseling van opgedane kennis naar andere opleidingen is volgens alle pabo's nog 'work in progress'. De pilots zijn pas kort geleden gestart en volgens de betrokkenen kost het tijd om kennisuitwisseling en kennisdisseminatie in gang te zetten.

d. In hoeverre voorzien de toekomstig afgestudeerden in de pilots in een behoefte van de arbeidsmarkt door werkgevers (po-, (v)so- en pro-scholen)?

De betrokkenen van de RAP-regio's en SO&P-partnerschappen zijn duidelijk: de pilots voldoen aan een behoefte van de arbeidsmarkt. De pilotstudenten kunnen volgens hen meer kennis en ervaring opdoen, waarmee ze vervolgens meer gewild zouden zijn in het werkveld, omdat zij voorbereid zijn op het onderwijs van de toekomst. Daarnaast is de verwachting dat de pilots potentieel bijdragen aan het verkleinen van het lerarentekort, door voortijdige uitval te beperken en het aantrekken van meer studenten. Wel wordt benadrukt dat studenten nog steeds breed bevoegd moeten blijven en dus ook in een bepaalde mate breed moeten worden opgeleid.

e. In hoeverre voorzien de toekomstig afgestudeerden in een vraag voor verdere professionalisering van de schoolorganisatie en het zittende lerarenteam?

Ook vanuit de stagescholen wordt genoemd dat er behoefte is aan gespecialiseerde leerkrachten. Hierbij doelden zij op leeftijdsspecifieke specialisaties zowel elke andere soort specialisatie. De stagescholen spraken voornamelijk uit behoefte te hebben aan specialistische kennis, bijvoorbeeld ter uitbreiding van de kennis binnen het team en de mogelijkheden tot professionalisering van onderwijsteams. Daarnaast werd benoemd dat leerkrachten vaak te weinig specifieke kennis hebben over bijvoorbeeld leerlijnen; leeftijdsspecialisaties kunnen hieraan bijdragen.

- f. *In hoeverre zijn de pilots in beeld bij de regio's (zoals Regionale aanpak personeelstekort (RAP) en Samen Opleiden en Professionaliseren (SO&P))?*

De pilots waren bij beide SO&P-partnerschappen duidelijk in beeld. Een van de twee contactpersonen van een RAP-regio gaf aan wel bekend te zijn met de specialisaties, maar was niet op de hoogte dat deze onderdeel zijn van pilots. Dit is overigens niet vreemd, aangezien een voorwaarde bij het opzetten van de pilots was om SO&P-partnerschappen te betrekken; het betrekken van RAP-regio's was hier niet persé een onderdeel van.

- g. *Hoe wordt momenteel Samen Opleiden en Professionaliseren ingezet bij de pilots?*

Er is geen verschil tussen de inzet van SO&P binnen de pilots en in het reguliere curriculum.

Onderzoeksvraag 4: Wat zijn de kansen, risico's en noodzakelijkheden van verdere uitbreiding of formalisering van de uitgebreide specialisaties als vormgegeven in de pilots?

- a. *Welke initiatieven worden er nu genomen om de pilots uit te breiden of te formaliseren?*

Op de deelnemende pabo's wordt nagedacht over de toekomst van de pilots; in hoeverre gaan ze verder met de specialisaties en in welke vorm is dit haalbaar? De pabo's geven aan dat zij de toekomst van de uitgebreide specialisaties binnen de opleiding verschillend willen vormgeven. Een aantal pabo's wil de specialisaties voortzetten en formaliseren. Een deel hiervan gaat dit in een iets andere vorm doen dan binnen de pilots gebeurde, bijvoorbeeld door het integreren van de specialisatie in het reguliere curriculum. Een aantal pabo's geeft echter juist aan dat doorontwikkeling zonder geld niet mogelijk is. Als gevolg hiervan wordt binnen één van de pilots de specialisatieklas volgend schooljaar opgeheven en kunnen de studenten alleen een uitgebreide specialisatie volgen tijdens de leerwerkplek, waar ze samen met specialistische begeleiders zullen werken.

- b. *Wat zijn de huidige knelpunten die uitbreiding of verdere formalisatie van de pilots belemmeren?*

Voornamelijk een gebrek aan geld of een gebrek aan voldoende aanmeldingen lijken voortzetting, uitbreiding en/of formalisering van de pilots in de weg te zitten.

- c. *Wat is er nodig en op welk niveau (binnen opleidingen, regionaal of landelijk) om de pilots uit te breiden of te formaliseren?*

Voldoende studenten die zich willen inschrijven, zodat de specialisaties rendabel kunnen lopen naast het reguliere pabo-curriculum. Het creëren van meer bekendheid rondom het bestaan van de uitgebreide leeftijdsspecialisaties zou hierbij kunnen helpen.

Onderzoeksvraag 5: Wat is de algehele meerwaarde van de pilots ten opzichte van het reguliere pabo-curriculum?

- a. *Wat is de meerwaarde van de pilots ten opzichte van de uitgebreide specialisaties in het reguliere pabo-curriculum voor studenten, op het gebied van:*

- i. *Theoretische en didactische kennis passend bij het jonge/oudere kind;*

De studenten doen meestal de specialistische kennis eerder in de opleiding op, waardoor ze deze tijdens de opleiding langer in de praktijk kunnen toepassen. Daarnaast is de kennis die ze opdoen doorgaans diepgaander dan in het reguliere curriculum.

ii. Vaardigheden specifiek voor het lesgeven aan het jonge/oudere kind;

Wat voor kennis geldt, geldt ook voor vaardigheden. De pilotstudenten doen de specifieke vaardigheden eerder in de opleiding op, waardoor ze deze tijdens de opleiding langer in de praktijk kunnen toepassen. Daarnaast doen ze meer vaardigheden op die specifiek bruikbaar zijn voor de leeftijdsgroep, zoals manieren van observeren.

iii. Mate waarin de pilot de studenten voorbereidt op een baan als leraar voor het jonge/oudere kind;

Of de uitgebreide specialisaties daadwerkelijk een betere voorbereiding vormen op een baan in de onder- of bovenbouw van het basisonderwijs wordt niet duidelijk; respondenten benoemen dit niet als zodanig. Wel benoemen studenten dat ze merken dat er veel vraag is naar jonge kind-specialisten en een verbinding tussen basisschool en voorschool en dat de uitgebreide specialisatie daar een voordeel bij kan zijn. Toch noemen studenten ook dat de meeste ervaring wordt opgedaan in de praktijk, na afronding van de pabo.

iv. Mate waarop een leeftijdsspecifiek netwerk van leraren, experts of scholen wordt opgebouwd tijdens de opleiding.

De studenten hadden niet het gevoel een specifiek netwerk op te bouwen binnen de gekozen leeftijdsgroep. Wel worden er ervaringen onderling gedeeld tussen de pilots, bijvoorbeeld tijdens een bijeenkomst van de LOBO in het kader van voorlopige terugkoppeling over de pilots. Van structurele verbindingen of afstemming tussen de pilots lijkt (nog) geen sprake.

b. Wat is de meerwaarde van het ontwikkelen en faciliteren van de pilots voor deelnemende en niet-deelnemende pabo-opleidingen?

De deelnemende pabo-opleidingen kregen door de mogelijkheid om een pilot op te zetten met voldoende tijd en geld de kans om intern en extern aanwezige specialistische kennis op het gebied van het jonge en/of het oudere kind toe te passen door het opzetten van een nieuwe route in of naast het reguliere curriculum. Niet-deelnemende pabo-opleidingen kunnen profiteren van de in de pilots opgedane kennis en ervaringen. Zij kunnen leren van de ervaringen, succesfactoren en verbeterpunten van de deelnemende pabo-opleidingen als er wordt besloten tot enige vorm van formalisering van de gespecialiseerde opleidingen.

c. Wat is de meerwaarde van de pilots voor de arbeidsmarkt?

Op basis van de gesprekken met het werkveld lijkt de grootste meerwaarde voor de arbeidsmarkt – dus de scholen waar de studenten komen te werken – te zijn dat zij leerkrachten verwachten binnen te halen met specialistische kennis. De afgestudeerde leerkrachten brengen mogelijk nieuwe inzichten en kennis met zich mee, wat de hoeveelheid kennis binnen het onderwijsteam kan vergroten. Daarnaast kunnen deze leerkrachten later in hun loopbaan mogelijk een rol spelen in de professionalisering van de onderwijsteams op de scholen. Hiermee wordt met het specialistisch opleiden van studenten voldaan aan behoeften die leven in het werkveld.

6.2 Aanbevelingen

Het onderzoek heeft als doel om inzicht te geven in de voortgang van de pilots en de wensen, ervaringen en behoeften van de relevante betrokkenen. In de eerste plaats blijken er nog voldoende verbeterpunten te zijn. Niet alleen voor de nieuwe pilots die pas 1 jaar lopen, maar ook voor de pilots die nu voor het tweede jaar bezig zijn. Zeker ook vanwege de invloed van corona tijdens een aanzienlijk deel van de eerste jaren van de pilots is het verlengen van de pilots met nog een jaar een goed idee.

Tegelijkertijd maakt het losse karakter wat betreft opzet, structuur en inrichting van de huidige pilots het lastig om goed te kunnen generaliseren over sterke punten, verbeterpunten, succesfactoren en best practices: de opleidingen van de pilots verschillen daarvoor te veel van elkaar. Datzelfde geldt natuurlijk ook voor de reguliere pabo-curricula van de verschillende hogescholen. Meer structuur bieden door de hogescholen minder vrij te laten bij hun keuzes zou kunnen helpen om de vergelijkbaarheid te vergroten en beter te kunnen evalueren op welke manier deze uitgebreide specialisaties het beste vorm gegeven kunnen worden.

Uit het onderzoek blijkt bovendien ook dat zeker niet alle pilots externe experts en/of het werkveld bij de ontwikkeling van de pilot hebben betrokken. Een betere samenwerking hierin zal de pilots kunnen verbeteren, zowel wat betreft inhoud als de aansluiting op de behoeften vanuit het werkveld.

Een andere opvallende uitkomst van het onderzoek is het feit dat geen enkele pilot oudere kind zich specifiek heeft gericht op het (voortgezet) speciaal onderwijs en/of het praktijkonderwijs, terwijl dergelijke scholen een logischere samenwerkingspartners zouden zijn voor pilots oudere kind dan het reguliere voortgezet onderwijs.

Wat wel duidelijk uit ons onderzoek blijkt, is dat er maar zeer weinig betrokkenen bij de pilots heil zien in een splitsing van de pabo-opleiding of een gesplitste bevoegdheid. Bijna iedere pabo zit op de lijn om de specialisaties aan te bieden naast het reguliere curriculum. Hoewel er in het werkveld zeker behoefte bestaat aan deze gespecialiseerde leraren op het gebied van het jonge dan wel oudere kind, wordt dit eerder als een aanvulling gezien voor het team van breed opgeleide leerkrachten. Advies aan de pabo's is om over de verwachtingen op dit vlak met de scholen in gesprek te gaan, ook voor wat betreft het inbrengen van expertise bij de inductie en professionalisering op leeftijdsspecialisatie.

Bij formalisatie van de uitgebreide leeftijdsspecialisaties is het wel van belang dat deze financieel levensvatbaar zijn en blijven. De twee aparte stromen in combinatie met relatief kleine studentenaantallen maken de opleidingen moeilijk om rendabel te draaien zonder subsidie. Er zullen dan ook meer studenten getrokken moeten worden. Hiertoe zou er meer ingezet moeten worden op de (naams)bekendheid van de opleidingen. Mogelijk biedt het bestuursakkoord flexibilisering ook kansen om de opleidingen aan te kunnen bieden zonder dat de opleidingen flink opgeschaald hoeven te worden.

De relatieve onbekendheid blijkt ook uit het feit dat de gesproken stagescholen en RAP-regio's vaak helemaal niet op de hoogte zijn van de pilots. Zeker het feit dat stagescholen met studenten van de pilots hier niet altijd van op de hoogte zijn is opmerkelijk te noemen.

Bijlage I: Bronnenoverzicht

- Algemene Onderwijsbond. (2020). *Leraren over het bevoegdhedenstelsel. Onderzoek onder leraren in het po, so, vo en mbo over bevoegdheden*. AOb, CNV Onderwijs, FvOv, FNV en Platform VVVO.
- Algemene Onderwijsbond. (2021). *Reactie op internetconsultatie Wetsvoorstel bevoegdheden schoolonderwijs Jonge en Oudere kind*.
- Bahlmann, M., Eustatia, B., & Pillen-Warmerdam, D. (2018). *Optimale inrichting van Lerarenopleidingen: Resultaten van een vignetten- en motivatieonderzoek onder havisten, vwo'ers en mbo-4 studenten*. Qompas.
- Beckers, S., & Boog, G. (2021). *Gespreksnotitie 'Leeftijdsgrenzen Oudere' Netwerkbijeenkomst Kennisnetwerk Oudere*
- Broeks, L., Bakker, W., Hertogh, E., Van Meeuwen-Kok, J., & Gondwe, M. (2018). *Loopbaanpaden in het primair onderwijs*. Berenschot.
- Bussemaker, M., & Dekker, S. (2017). *31 293 Primair Onderwijs, Nr. 359, Brief van de minister en staatssecretaris van OCW*.
- Commissie Evaluatie Basisonderwijs (CEB). (1994). *Evaluatierapport Zicht op kwaliteit*. SDU.
- Commissie Meijerink. (2012). *Een goede basis. Advies van de Commissie Kennisbasis Pabo*. Vereniging van Hogescholen.
- Commissie Zevenbergen. (2021). *Hogere lat, lagere drempels*. Commissie Onderwijsbevoegdheden.
- De Visser, M., Termorshuizen, T., & Van Casteren, W. (2021). *Evaluatie van de pilots gespecialiseerde pabo-opleidingen*. ResearchNed.
- Dekker, S. (2016a). *31 293 Primair Onderwijs, Nr. 305, Brief staatssecretaris van OCW*.
- Dekker, S. (2016b). *31 293 Primair Onderwijs, Nr. 339, Verslag van een Algemeen Overleg*.
- Driessen, G., Leest, B., Mulder, L., Paas, T., & Verrijt, T. (2014). *Zittenblijven in het Nederlandse basisonderwijs: Een probleem?* ITS, Radboud Universiteit.
- Drost, D. (2009). *Het jonge kind: Groei en ontwikkeling bij leerlingen van 4 tot 8 jaar* (T. Lamers, Red.). Esstede.
- Expertgroep Kwaliteit Lerarenopleiding Primair Onderwijs. (2004). *Koersen op Meesterschap. Herontwerp, partnerschap en kwaliteitsborging*. LOBO.
- Heerema, R. (2020). *Kamerstuk 27923, nr. 401. Werken in het onderwijs. Motie van het lid Rudmer Heerema c.s.*
- Hooghoff, H., & Bron, J. (2011). Het kaf van het koren: Leren omgaan met druk uit de samenleving. In B. van Beurden & M. van Dietvorst (Red.), *Op de leraar komt het aan*. Boom Uitgevers.
- Inspectie Hoger Onderwijs. (1987). *De PABO en brede bekwaamheid*. Inspectie Hoger Onderwijs.
- Landelijke Beroepsgroep Begeleiders in het Onderwijs (LBBO) Commissie Professionalisering. (2018). *De beroepsstandaard voor de gedragsspecialist: Functieomschrijving, bekwaamheidseisen en ethische code*. PICA.
- Lerarencollectief. (2021). *Reactie op internetconsultatie Wetsvoorstel bevoegdheden schoolonderwijs Jonge en Oudere kind*.
- LOBO. (2013). *Kaderstelling specialisatie Jonge en Oudere kind*.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2020). *Wetsvoorstel bevoegdheden schoolonderwijs Jonge en Oudere kind*. WGK011468.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. (1985). *Wet op het Basisonderwijs*.

- Mulder, L., Leest, B., Veen, A., Bollen, I., Huizinga, J., & Damstra, G. (2016). *Doorstroom van kleuters. Achtergrondrapportage bij de brochure voor scholen en besturen*. ITS, Radboud Universiteit.
- Onderwijsraad. (2010). *Naar een nieuwe kleuterperiode in de basisschool*.
- Onderwijsraad. (2018a). *Ruim baan voor leraren: Een nieuw perspectief op het leraarschap*. uitgave van de Onderwijsraad.
- Onderwijsraad. (2018b). *Ruim baan voor leraren: Een nieuw perspectief op het leraarschap*. uitgave van de Onderwijsraad.
- PO-Raad. (2021). *Reactie op internetconsultatie Wetsvoorstel bevoegdheden schoolonderwijs Jonge en Oudere kind*.
- Rijksoverheid. (2022). *Mag ik met een pabodiploma lesgeven in het voortgezet onderwijs?* Werken in het onderwijs: vraag en antwoord. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/werken-in-het-onderwijs/vraag-en-antwoord/mag-ik-met-een-pabodiploma-lesgeven-in-het-voortgezet-onderwijs>
- Roeleveld, J., & van der Veen, I. (2007). Kleuterbouwverlenging in Nederland: Omvang, kenmerken en effecten. *Pedagogische Studiën*, 84(448–462).
- Rutte, M., van Haersma Buma, S., Pechtold, A., & Segers, G. J. M. (2017). *Vertrouwen in de toekomst. Regeerakkoord 2017*.
- Rutte, M., & Verhagen, M. J. M. (2010). *Vrijheid en verantwoordelijkheid. Regeerakkoord 2010*.
- Staatssecretaris Van Leijenhorst, G. (1986). *Memorandum van knelpunten basisonderwijs*. Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.
- Studulski, F. (2002). *De brede school: Perspectief op een educatieve reorganisatie*. SWP.
- Studulski, F. (2015). Werken aan de specialisaties het jongere kind en het oudere kind op de pabo. *Basisschool management*, 1, 22–26.
- Van Casteren, W., Brukx, D., & De Korte, K. (2018). *Specialisatiemogelijkheden in lerarenopleidingen: Curricula van pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen en behoeften aan specialiseren*. ResearchNed.
- van der Aalsvoort, D. (2012). *Thema Spel*. Paboweb: Specialisatie Jonge
- van der Wel, J. J., van Bergen, C. T. A., van Cooten, E. S., & Paulussen-Hoogeboom, M. C. (2011). *Naar een verdergaande differentiatie op de pabo?* Regioplan.
- van Engelshoven, I. K. (2020). *Kamerbrief Uitvoering motie Rudmer Heerema c.s.: Invoering gespecialiseerde pabo's*.
- van Engelshoven, I. K., & Slob, A. (2021). *Kamerbrief Verslag van werkzaamheden commissie Onderwijsbevoegdheden*.
- van Gennip, J., & Ruijs, A. (1992). *Aan de basis. Onderzoek naar de pedagogisch-didactische kwaliteit van het onderwijs aan jonge kinderen*. Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen.
- van Veen, I., & Karssen, M. (2019). *Kans op en effecten van kleuterbouwverlenging: Voor jongere en oudere kinderen en verschillen naar sociale en etnische achtergrond*. Kohnstamm Instituut.
- Vereniging van Hogescholen. (2021). *Reactie op internetconsultatie Wetsvoorstel bevoegdheden schoolonderwijs Jonge en Oudere kind*.
- Verheijde, H. (2011). *Quickscan Jonge /Oudere* HVE Onderwijsconsultancy.
- Volman, M. L. L., & ten Dam, G. (1999). *Scholen voor sociale competentie. Een pedagogisch-didactische benadering*. Swets & Zeitlinger.
- Voorwinden, R. (2009). Kleuters mogen geen kleuters meer zijn. *Onderwijsblad*, 19.
- Zevenbergen, P. (2021). *Aanbiedingsbrief bij verslag van de Commissie Onderwijsbevoegdheden*.
- Zijlstra, H. (2012). *31 288 Hoger Onderwijs-, Onderzoek- en Wetenschapsbeleid, Nr. 303, Brief staatssecretaris van OCW*.

Bijlage II: Studentenenquête

Achtergrondinformatie

- 1) Aan welke hogeschool studeer je?
  - Driestar Hogeschool
  - Fontys Hogeschool
  - Hogeschool iPabo
  - Hogeschool Viaa
  - Hogeschool Windesheim
  - NHL Stenden
  - HZ University of Applied Sciences
  -
- 2) Welke specialisatie volg je?
  - Jonge kind
  - Oudere kind
- 3) Ik studeer:
  - Voltijd
  - Deeltijd
  - Duaal
- 4) In welk jaar ben je begonnen met de pabo-opleiding? [open vraag]
- 5) In welk studiejaar van de pabo-opleiding zit je?
  - Eerste studiejaar
  - Tweede studiejaar
  - Derde studiejaar
  - Vierde studiejaar
- 6) In welk studiejaar ben je begonnen met de uitgebreide specialisatie jonge/oudere kind?
  - Eerste studiejaar
  - Tweede studiejaar
  - Derde studiejaar
  - Vierde studiejaar
- 7) Sinds wanneer neem je deel aan de specialisatie?
  - 2020/21
  - 2021/22

Overwegingen keuze uitgebreide specialisatie

Het volgende gedeelte van de vragenlijst gaat in op jouw overwegingen om voor de uitgebreide specialisatie jonge of oudere kind te kiezen, in plaats van voor de brede pabo-opleiding.

8) Hoe heb je kennis genomen van de uitgebreide specialisatie? [meerdere antwoorden mogelijk]

- Via internet
- Via een open dag van de hogeschool
- Via vrienden/kennissen die de pilot kenden of hieraan deelnemen
- Door informatie vanuit de opleiding (pabo) zelf
- Anders, namelijk:

9) In hoeverre hebben de volgende redenen bijgedragen aan jouw keuze voor de uitgebreide specialisatie? [helemaal geen bijdrage aan mijn keuze - geen bijdrage - neutraal - grote bijdrage - zeer grote bijdrage aan mijn keuze]

Curriculum

- Specifieke interesse in de cognitieve, emotionele en sociale ontwikkeling van de door mij gekozen leeftijdsgroep
- Het specifiek leren lesgeven aan de door mij gekozen leeftijdsgroep
- Het voornamelijk kunnen stagelopen bij de leeftijdsgroep van mijn keuze
- Minder aandacht in het curriculum voor de kennisbases die betrekking hebben op de andere leeftijdsgroep

Werkveld

- Geen behoefte om later te werken met de andere leeftijdsgroep
- Betere kansen op de arbeidsmarkt dankzij mijn keuze voor de uitgebreide specialisatie
- Beter voorbereid zijn op het werken met de door mij gekozen leeftijdsgroep door het voltooien van de uitgebreide specialisatie

Overig

- Het samenwerken met andere studenten die bewust voor dezelfde specialisatie hebben gekozen
- Enthousiasme over werken met de door mij gekozen leeftijdsgroep door eerdere opleiding of (werk)ervaring (ook bijbaan)
- De positieve verhalen over de uitgebreide specialisatie van iemand die al meedeed met de pilot
- De verwachting dat de uitgebreide specialisatie makkelijker is dan de brede pabo-opleiding doordat de onderwerpen over de andere leeftijdsgroep niet aan bod komen
- De verwachting dat de uitgebreide specialisatie moeilijker is dan de brede pabo-opleiding door de verdieping voor een bepaalde leeftijdsgroep

Andere redenen die hebben bijgedragen aan mijn keuze voor de pabo: [open]

10) Hoe zeker was je van je keuze voor de uitgebreide specialisatie, in plaats van de brede pabo-opleiding? [heel onzeker - onzeker – zeker – heel zeker]

➔ [bij heel onzeker/onzeker]: Wat heeft er uiteindelijk voor gezorgd dat je toch voor de uitgebreide specialisatie hebt gekozen ten opzichte van de brede pabo-opleiding? [open]

•

11) Als je met de kennis van nu opnieuw zou mogen kiezen, zou je dan weer voor de uitgebreide specialisatie kiezen? [ja/nee want]

•

12) Had je het **moment van de keuze** voor de uitgebreide specialisatie liever op een eerder of later moment in de pabo-opleiding gekregen? [veel eerder – eerder – precies goed – later – veel later]

Leerwinsten

Er worden nu een aantal vragen gesteld over aspecten van de inhoud van de uitgebreide specialisaties en in hoeverre je vindt dat deze aan bod komen.

13) In hoeverre vind je dat je tijdens de uitgebreide specialisatie genoeg kennis en ervaring opbouwt wat betreft: [veel te weinig – te weinig – precies goed – te veel – veel te veel]

- De cognitieve, sociale en emotionele ontwikkeling van de door mij gekozen leeftijdsgroep
- De pedagogische-didactische kennis over hoe les te geven aan de door mij gekozen leeftijdsgroep
- Het inspelen op de specifieke leerbehoeftes van de door mij gekozen leeftijdsgroep
- Leservaring met de door mij gekozen leeftijdsgroep
- Specifieke vraagstukken die spelen bij de door mij gekozen leeftijdsgroep
- Vakspecifieke kennis relevant voor de door mij gekozen leeftijdsgroep (bv. rekenen/lezen/schrijven/wereldoriëntatie)
- Het kunnen samenbrengen van de theorie en de praktijk
- Kennis over leefwereld van het kind buiten de basisschool en hoe daarmee om te gaan (bv. ouders, naschoolse opvang)
- Kennis over de overgang tussen verschillende 'bouwen' (bv. voorschoolse educatie, onderbouw, middenbouw, bovenbouw, voortgezet onderwijs)
- Bij mijn specialisatie wordt kennis over de ontwikkeling van en lesgeven aan de door mij gekozen leeftijdsgroep duidelijk gekoppeld aan doorlopende leerlijnen

Specifiek jonge kind:

- De aansluiting tussen voorschoolse educatie en de basisschool
- De overgang van groep 2 naar groep 3
- De overgang van de onderbouw (groep 4) naar de middenbouw (groep 5)
- De manier waarop spel en spelend leren ingezet kan worden om aan te sluiten bij de leerdoelen van het jonge kind
- Inzicht krijgen in de ontwikkeling van het kind aan de hand van observaties in plaats van formele toetsen
- De hersenontwikkeling van jonge kinderen
- Start van leerprocessen, zoals bv. aanvankelijk lezen en rekenen

Specifiek oudere kind:

- De overgang van basisschool naar middelbare school
- Omgaan met eindtoets en advies voor de middelbare school
- De aansluiting tussen basisschool en middelbare school in de vorm van 10-14 onderwijs
- De aansluiting met voortgezet speciaal onderwijs (vso) of praktijkonderwijs (pro)
- De omgang met de ouders, met name bij belangrijke overgangen voor het kind (bijvoorbeeld naar de middelbare school)
- Inzicht in hoe om te gaan met de diversiteit aan culturele achtergrond van leerlingen
- Onderwijs domein overstijgend kunnen aanbieden door verbanden tussen verschillende vakken te kunnen leggen
- Kennis en ervaring over hoe om te gaan met pestgedrag, kinderen met gedragsproblemen en grensoverschrijdend gedrag
- Kennis van ICT en (sociale) media en hoe dit in te zetten in het onderwijs
- Kennis over sociale ontwikkeling van oudere kinderen, bijvoorbeeld over sociale competenties, communicatievaardigheden en groepsdynamieken

Verwachtingen werkveld

14) In hoeverre ben je het eens met de volgende verwachtingen met betrekking tot het werken als leraar na het behalen van je diploma [helemaal mee oneens - mee oneens – neutraal – mee eens – helemaal mee eens]

- Ik verwacht dat ik dankzij mijn specialisatie makkelijker aan een baan kan komen dan wanneer ik niet voor mijn specialisatie had gekozen
- Ik verwacht dat het werkveld behoefte heeft aan leraren met een uitgebreide specialisatie zoals ik
- Ik verwacht dat ik in mijn werk later mijn leeftijdsspecifieke kennis en ervaring kan overdragen aan mijn collega's
- Ik verwacht dat het werkveld meer behoefte heeft aan gespecialiseerde leraren zoals ikzelf dan leraren die de brede pabo-opleiding hebben afgemaakt
- Ik verwacht dat ik na mijn specialisatie ook een baan kan vinden binnen mijn specifieke leeftijdsgroep buiten het primair onderwijs (bv. voorschoolse educatie, voortgezet onderwijs, speciaal onderwijs)
- Ik verwacht dat ik na mijn afstuderen de kwaliteiten bezit om ook les te kunnen geven aan de andere leeftijdsgroep
- Ik verwacht dat ik na mijn afstuderen ook werk kan vinden in de andere leeftijdsgroep
- Leraren die een leeftijdsspecifieke specialisatie hebben voltooid zouden alleen les mogen geven aan die specifieke leeftijdsgroep en niet aan de andere leeftijdsgroep

Succesfactoren en verbeterpunten

In dit gedeelte van de vragenlijst willen we kijken welke aspecten van de pilots bevallen en welke aspecten nog verbeterd kunnen worden.

15) Geef aan in hoeverre je het eens bent met de volgende stellingen [helemaal mee oneens - mee oneens – neutraal – mee eens – helemaal mee eens]

Kwaliteit docenten

- De docenten hebben genoeg kennis over de ontwikkeling van de door mij gekozen leeftijdsgroep
- De docenten hebben genoeg kennis over het lesgeven aan de door mij gekozen leeftijdsgroep
- De docenten zijn enthousiast in het lesgeven over de door mij gekozen leeftijdsgroep

Ruimte voor eventuele toelichting [open]:

Curriculum

- Het curriculum van de uitgebreide specialisatie is duidelijk en gestructureerd vormgegeven
- De leerdoelen van de uitgebreide specialisatie zijn duidelijk
- De inhoud van het curriculum sluit aan bij mijn interesses
- De inhoud van het curriculum sluit aan bij mijn verwachtingen
- De opleiding is te makkelijk voor mij
- De opleiding is te moeilijk voor mij
- De lessen zijn genoeg afgestemd op mijn specifieke specialisatie
- Ik vind de uitgebreide specialisatie verdiepend genoeg
- Andere onderwijssectoren die relevant zijn voor de door mij gekozen leeftijdsgroep (voor jonge kind: voorschoolse educatie, speciaal onderwijs. Voor oudere kind: speciaal onderwijs, praktijkonderwijs, voortgezet onderwijs) worden voldoende betrokken tijdens de uitgebreide specialisatie
- Gastdocenten/experts spelen een positieve rol in het curriculum van de uitgebreide specialisatie
- De begeleiding tijdens de uitgebreide specialisatie is persoonlijker en intensiever vergeleken met de brede pabo-opleiding
- Ik heb als student invloed op de vorming van het curriculum van de specialisatie

Ruimte voor eventuele toelichting [open]:

Stages/werkplekieren

- Er zijn voldoende mogelijkheden om stage te lopen bij de door mij gekozen leeftijdsgroep
- De feedback die ik ontvang tijdens de stage is nuttig
- a. De communicatie met mijn stagebegeleider/praktijkbegeleider vanuit de pabo is goed
- b. De communicatie met mijn werkplekcoach/mentor vanuit mijn stageschool is goed
- c. De communicatie vanuit de opleiding met de stageschool loopt goed
- Het is duidelijk wat er van mij verwacht wordt tijdens de stage
- Ik krijg voldoende begeleiding tijdens mijn stage
- Ik heb het gevoel dat de stages op de werkplek mij goed voorbereiden op de lespraktijk
- Het theoretische aspect van de opleiding sluit goed aan bij de praktijk tijdens de stages

Ruimte voor eventuele toelichting [open]:

Praktische zaken

- Mijn specialisatie is bekend bij alle medewerkers van de hogeschool
- De communicatie vanuit de hogeschool over de uitgebreide specialisatie is helder
- De toetsing verloopt soepel en transparant
- Informatie over mijn specialisatie is gemakkelijk te vinden
- Ik vind het prettig dat we een kleine, vaste klas met studenten hebben die dezelfde specialisatie hebben gekozen als ik

Ruimte voor eventuele toelichting [open]:

16) Noem maximaal drie aspecten van de uitgebreide specialisatie die je erg sterk vindt

- De inhoud van het curriculum
- De praktische opzet van de uitgebreide specialisatie
- De kennis en bevoegdheid van docenten
- Het contact met studiegenoten die dezelfde specialisatie volgen
- De mate van verdieping in de gekozen leeftijdsgroep
- De focus op de gekozen leeftijdsgroep tijdens stages
- Anders, namelijk

Ruimte voor eventuele toelichting: [open]

17) Noem maximaal drie punten van de uitgebreide specialisatie waar je nog ruimte voor verbetering ziet.

- De inhoud van het curriculum
- De praktische opzet van de uitgebreide specialisatie
- De kennis en bevoegdheid van docenten
- Het contact met studiegenoten die dezelfde specialisatie volgen
- De mate van verdieping in de gekozen leeftijdsgroep
- De focus op de gekozen leeftijdsgroep tijdens stages
- Anders, namelijk

Ruimte voor eventuele toelichting [open]

Overlap andere leeftijdsgroep

De volgende vragen gaan over in hoeverre je tijdens de uitgebreide specialisatie in aanraking komt met de andere leeftijdsgroep.

Stages/werkplekieren

18) Bij mijn specialisatie loop ik stage in de andere leeftijdsgroep [ja/nee]

- ➔ Zo ja: Ik vind het nuttig om stage te lopen in de andere leeftijdsgroep [helemaal niet nuttig – niet nuttig – neutraal – nuttig – heel erg nuttig]
  - a. Het aantal stages dat ik doe in de andere leeftijdsgroep is: [veel te weinig – te weinig – precies goed – te veel – veel te veel]
  - b. Het aantal uren dat ik stageloopt in de andere leeftijdsgroep is: [veel te weinig – te weinig – precies goed – te veel – veel te veel]
- ➔ Zo nee: ik zou het nuttig vinden om ook stage te lopen in de andere leeftijdsgroep [helemaal niet nuttig – niet nuttig – neutraal – nuttig – heel erg nuttig]

Curriculum

19) Tijdens mijn opleiding in geheel komt de andere leeftijdsgroep voldoende aan bod [ja/nee]

- a. Ik vind het nuttig om kennis op te doen over de andere leeftijdsgroep [helemaal niet nuttig – niet nuttig – neutraal – nuttig – heel erg nuttig]
- b. Ik vind de mate waarin de andere leeftijdsgroep tijdens het curriculum aan bod komt: [veel te weinig – te weinig – precies goed – te veel – veel te veel]

A solid red horizontal bar located at the top left of the page.

Enkel voor 2^e-jaars deelnemers

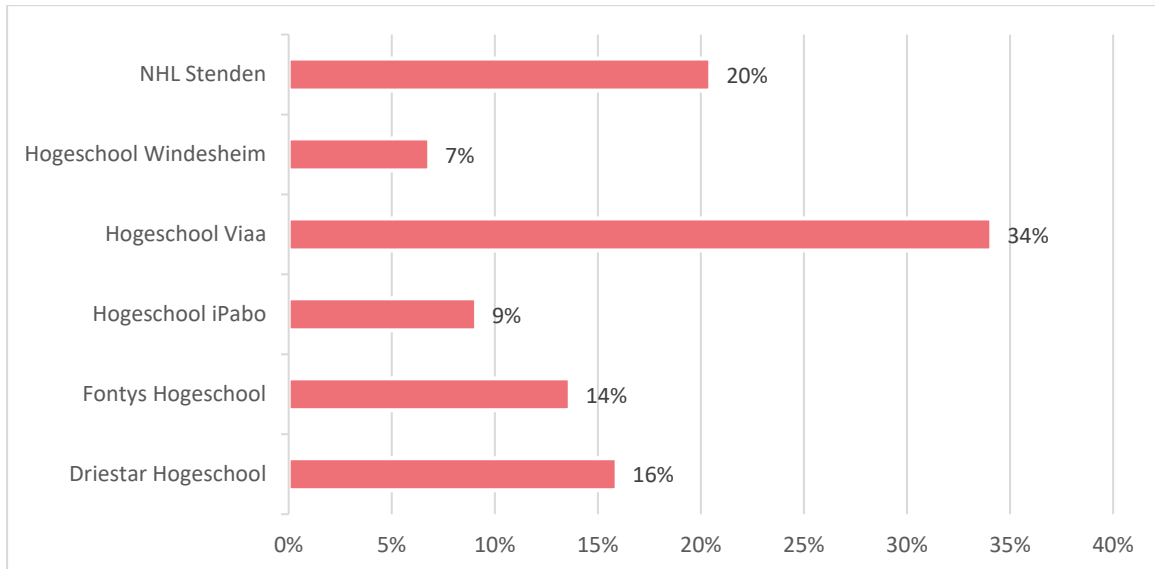
Je hebt nu bijna twee jaar ervaring met de uitgebreide specialisatie. Geef aan in hoeverre je veranderingen hebt ervaren vergeleken met het eerste jaar wat betreft de volgende aspecten: [verslechtering – geen verandering – verbetering]

- De inhoud van het curriculum
- De praktische opzet van de uitgebreide specialisatie
- De kennis en bevoegdheid van docenten
- Het contact met studiegenoten die dezelfde specialisatie volgen
- De mate van verdieping in de gekozen leeftijdsgroep
- De focus op de gekozen leeftijdsgroep tijdens stages

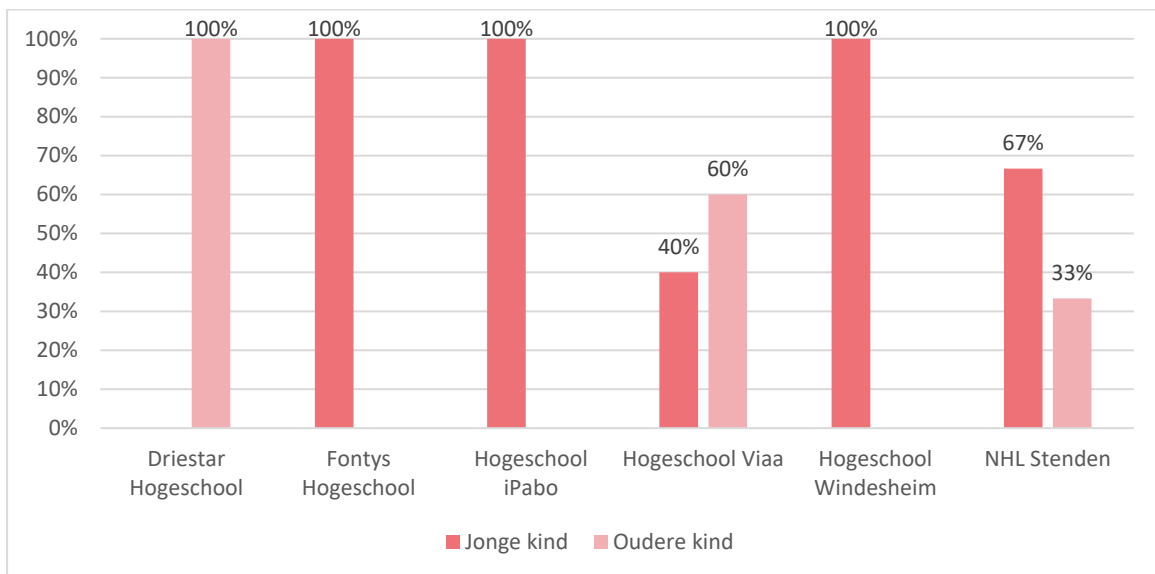
20) Waar zou je het liefst nog veranderingen zien? [open vraag]

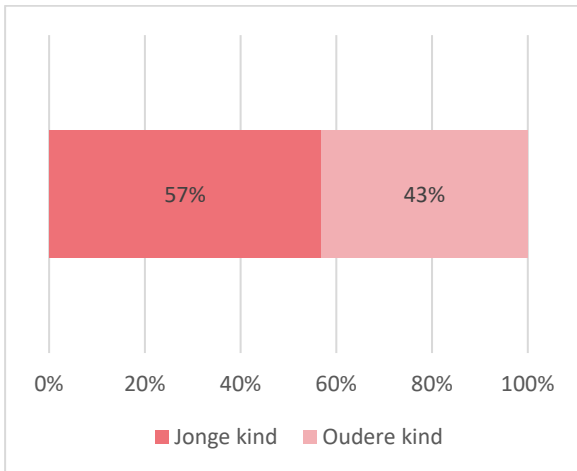
Bijlage III: Achtergrond respondenten studentenenquête

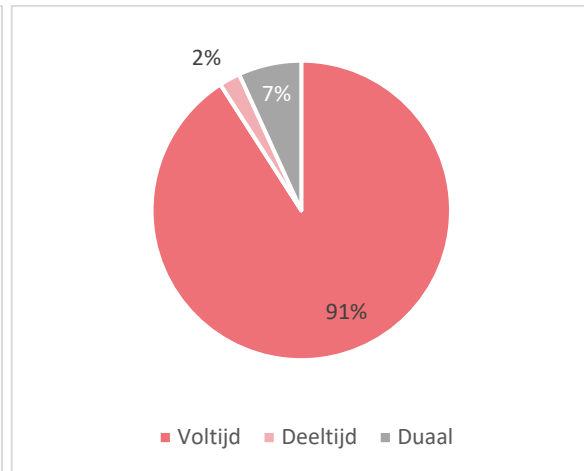
Figuur B.1: Spreiding respondenten per school. N=44 (Geen respondenten van Hogeschool Zeeland)

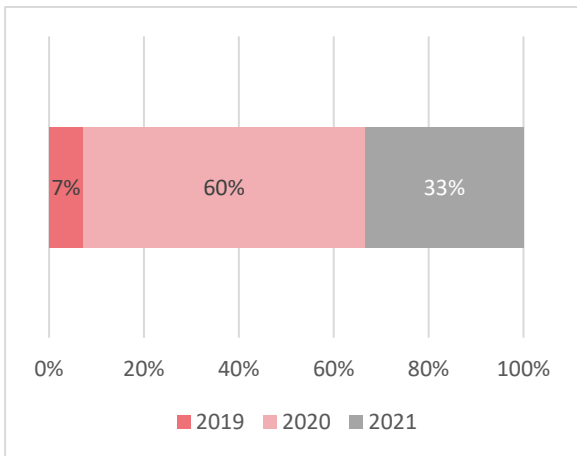
Figuur B.2: Gekozen specialisatie per pabo. N=44

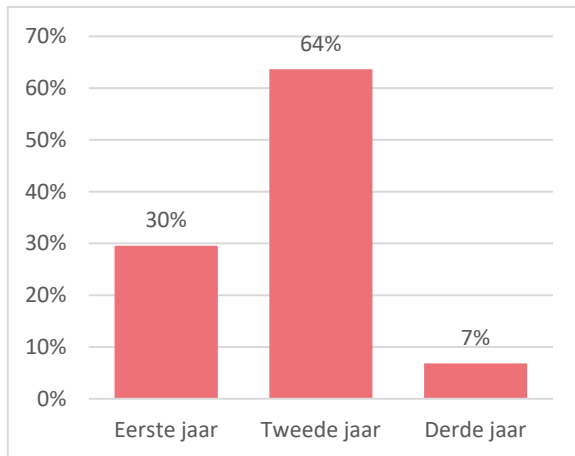
Figuur B.3: Spreiding gekozen specialisatie. N=44

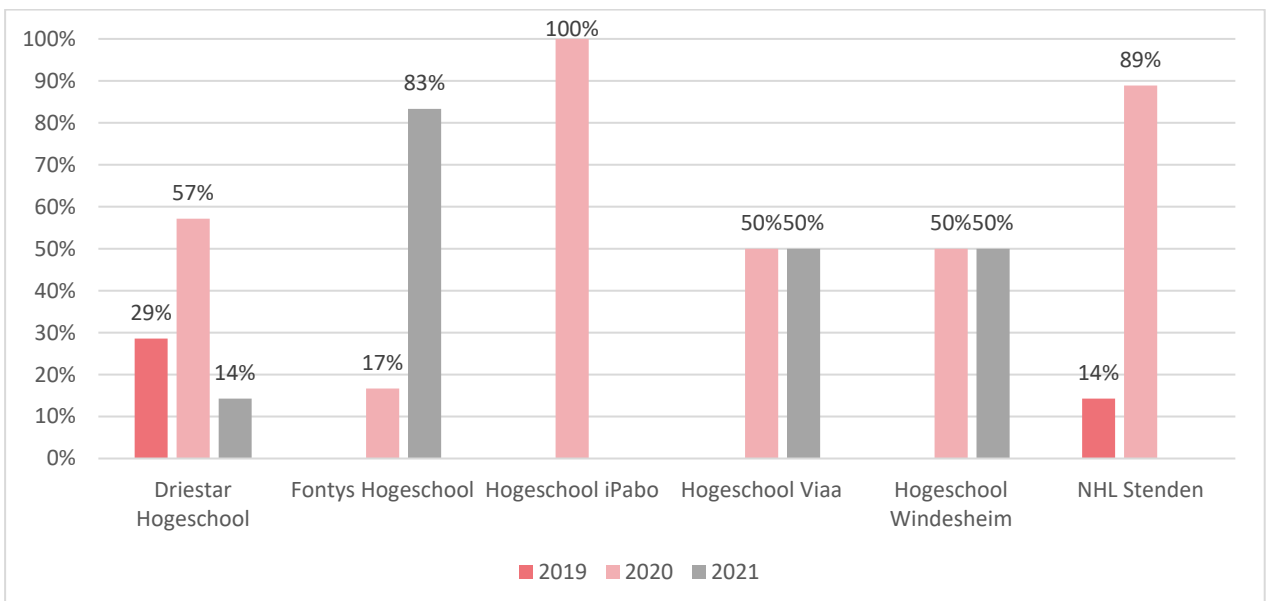
Figuur B.4: Spreiding type opleiding. N=44

Figuur B.5: Jaar waarin studenten begonnen zijn met pabo. N=42

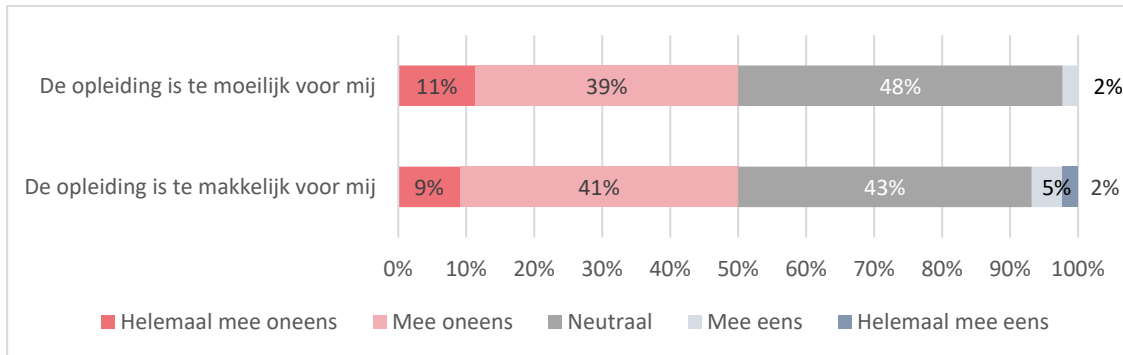

Figuur B.6: Huidig studiejaar van studenten. N=44 (Geen van de respondenten bevond zich in het vierde studiejaar)

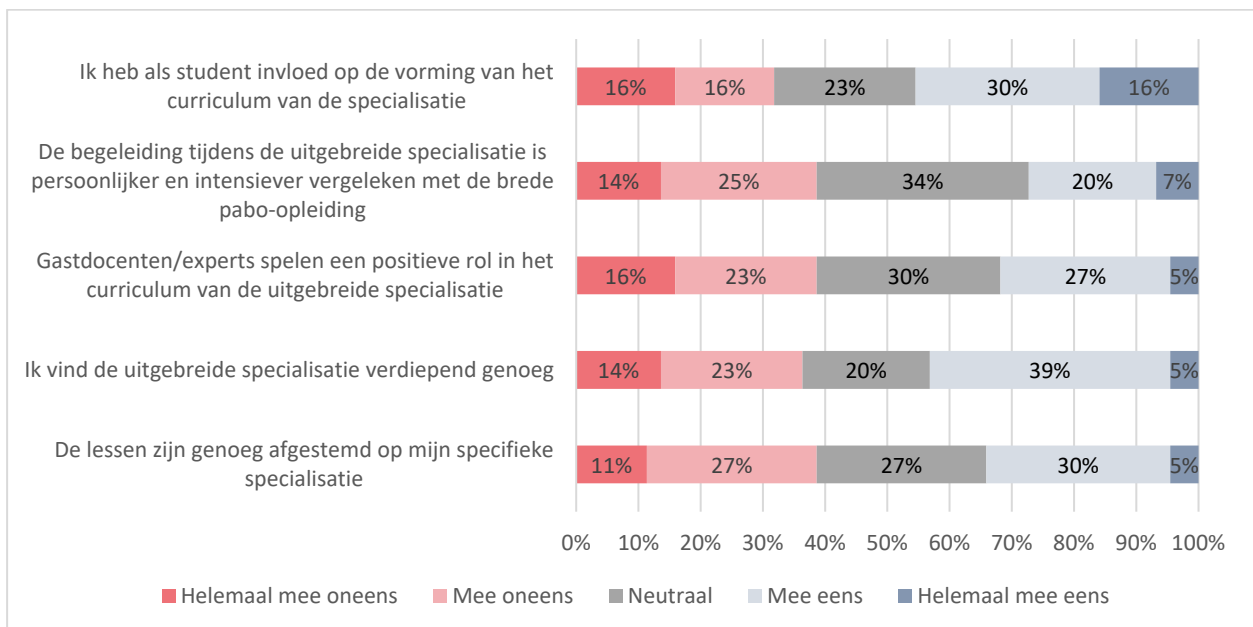

Figuur B.7: Jaar waarin studenten begonnen zijn met specialisatie, per pabo. N=42

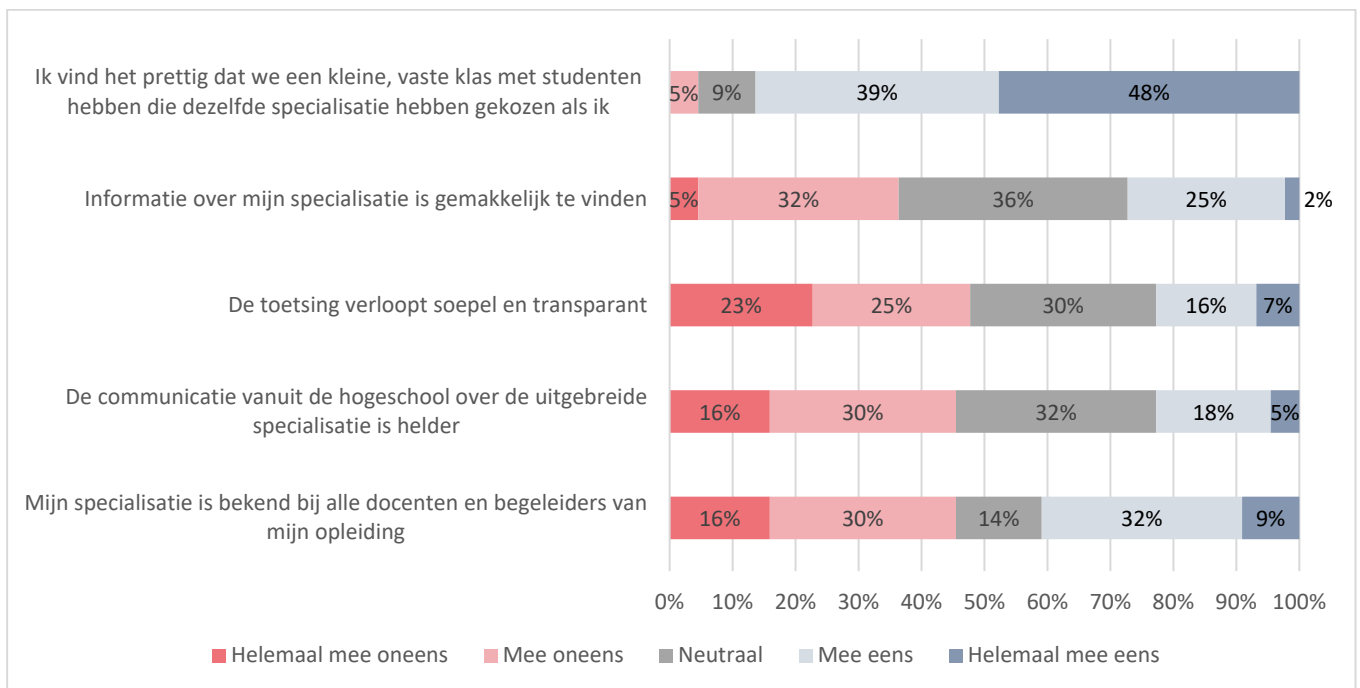
Bijlage IV. Overige uitkomsten enquête onder studenten

Figuur B.8: Niveau van de opleiding. N=44

Figuur B.9: Stellingen over het curriculum. N=44

Figuur B.10. Stellingen over praktische zaken. N=44

ECBO is al jarenlang hèt onderzoeksbureau voor kwaliteitsverbetering in het onderwijs

